

**جهت عضویت در کانال تخصصی شهرسازی نوین
کلیک کنید**

دانشکده معماری و شهرسازی

نشریه علمی پژوهشی معماری و شهرسازی

افسانه شمار ● احیاء (اعطای عملکرد جدید به بناهای قدیمی) ● بازدیدکنندگان از اماکن میراث جهانی ● آیرودینامیک معماری و مجتمعهای ساختمانی ● کتابشناسی شهرهای ایران ● آشنایی با استادکاران معماری سنی ایران ● مسجد جامع قم ...

سال سوم □ شماره‌های یازده و دوازده □

پاییز و زمستان ۱۳۷۲ □ ۸۰۰ ریال

سَمَاءُ الْعِلْمِ وَالرِّسْمِ

صفحه، نشریه علمی پژوهشی معماری و شهرسازی
سال سوم، شماره‌های یازده و دوازده پاییز و
زمستان ۱۳۷۲

صاحب امتیاز : دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه
شهیدبهشتی

مدیر مسئول : دکتر اکبر حاجی‌ابراهیم زرگر

سردبیر : دکتر محمود رازجویان

امور اجرایی : زیند حریری

ویراستار فارسی : بهرام قدیری

ویراستار انگلیسی : مهندس بهمن ادیب زاده، امین

صادقی، ایلنا حق‌شناس

امور اشتراک : سهیلا ناهید

نایب : میژگان رستمی فروزنده، تیکو جنتی

گرافیک : دکتر جلال‌سی، هوتن احمدی، بهزاد وفاش

صفحه آرایی : علیرضا افتاده، مهدی غفاری، آرش مهرگانی،

پایک مطلب نژاد

لیتوگرافی : لاری

چاپ: سنوبر

صندوق پستی : ۱۹۸۳۵/۳۴۶

تلفن : ۲۱۴۱۶۷۳

نقل و اقتباس از مطالب مندرج در این نشریه با ذکر
مأخذ بلامانع است.

صفحه به بررسی گذشته و حال معماری شهرسازی ایران
و جهان، مسأله نظری و رویدادهای مربوط به حوزه
شهرسازی می‌پردازد. نشریه از عموم صاحب‌نظران در زمینه
موضوع‌های یاد شده مقاله می‌پذیرد. صفحه در ویرایش و
گوناگون کردن مطالب آزاد است و مطالب ارسالی بازگردانده
نمی‌شود.
لازم به یادآوری است که :

- طول مقاله نباید از سی صفحه دست نویس یا بیست
صفحه ماشین شده تجاوز کند و می‌بایست خوانا و با فاصله
در یک روی کاغذ تهیه شود ● ارائه خلاصه مقاله در حدود
صد کلمه ضروری است ● تصاویر، نقشه‌ها و دیاگرام‌های
مربوط به مقاله می‌بایست به ضمیمه آن ارسال گردد ●
مقاله‌های ترجمه شده باید همراه با متن اصلی، مشخصات
کامل، کتابشناسی تخصصی مربوط به متن و معادل‌های
فارسی آنها فرستاده شود.

افسانه سنمار : دکتر علی اکبر خانمحمدی

۲

احیاء (اعطای عملکرد جدید به بناهای قدیمی) :

دکتر فرهاد فخاری تهرانی، مهندس احمد اصغریان جدی، بهرام قدیری

۶

بازدیدکنندگان از اماکن میراث جهانی : بهرام قدیری

۲۴

آیروپینامیک معماری و مجتمعهای ساختمانی :

دکتر محمود رازجویان

۳۴

کتابشناسی شهرهای ایران : بهرام قدیری

۴۸

آشنایی با استادکاران معماری سنتی ایران :

مهندس محمدرضا اولیاء

۵۸

یادگاری از گذشته (مسجد جامع قم) : مهندس کامبیز حاجی‌قاسمی

فرامرز خالوزاده و سیدعلی میرمحمدی

۶۶

اخبار

۷۶

معرفی کتاب

۷۹

بخش انگلیسی

افسانه سنمار

دکتر علی اکبر خان محمدی

افسانه‌ها مجموعه‌ای از اعتقادات و باورها و داورهای نظری مردم هستند که به لحاظ تناقص یا محسوسات ما، نام افسانه را به خود گرفته‌اند. با این حال مردم در گذشته به افسانه‌ها متوسل شده و با آنها زندگی کرده‌اند. (۱)

امروزه اگرچه پیوند با افسانه‌ها به استحکام گذشته نمی‌باشد ولی هنوز محل تجلی ارزشهای جامعه می‌باشند. همچنانکه در افسانه سنمار نیز ارزش و بداعت و واستقامت، به صورت بارزی برجسته می‌شود.

در واقع افسانه‌ها تاریخ غیرمکتوب ملت‌ها و فرهنگ‌هاست که هرگاه نوشته شوند، تاریخ رسمی و مورخ نام می‌گیرند. نخستین‌ها از دل افسانه‌ها زاده شده‌اند. لذا سراغ نخستین ستاره‌شناس، پزشک، ریاضی‌دان و ... را باید از افسانه گرفت. در مشرق زمین، اشخاصی فراتر از افراد معمولی این وظایف را عهده‌دار بوده‌اند، آنهم همواره با داستان‌هایی که نقل آن‌ها شنیدنی است.

به نظر ما دانش و فن معماری نیز از این اصل جدا نیست. اما در این باب، چنین شخصی را نه در روایات بسیار کهن، بلکه در دوره‌های متاخر که با تاریخ حقیقی هم آمیخته است باید جستجو کنیم. در زمان ساسانیان، و به ویژه در ارتباط با پرورش بهرام گور ساسانی. تواریخ و منابع ایران و عرب زیاد راجع به این شخصیت و به خصوص دو قصر معروف که به دست او ساخته شده، صحبت کرده‌اند. ایرانیان از این جهت که داستان به بهرام گور مربوط می‌شود، و اعراب بدین لحاظ که پای پادشاه حیره، یعنی نعمان بن منذر در میان است به مسأله علاقمندی نشان داده‌اند. هویت این معمار نخستین رومی (بیزانسی) دانسته شده، ولی در منطقه بین‌النهرین، از متصرفات ایران شهرت، داشته است.

از میان مراجع فوق آنچه در فارسی مفصل‌تر، و به حقیقت نزدیکتر می‌نماید، گفته‌های شاعر معروف ایرانی در قرن ششم، یعنی نظامی گنجوی در منظومه هفت پیکر، و در عربی به ویژه گفته‌های محمد بن جریر طبری در تاریخ معروف طبری است. شهرت این واقعه در عربی تا آنجاست که مثلی دارند به قرار: جزاه کجراه، یعنی پاداشی چون پاداش سنمار، آن زمان که بخوانند بگویند پاداش، مناسبتی با خدمت نداشته است.

به موجب روایت طبری و دیگر مورخین شرقی، یزدگرد اول ساسانی را هرچه فرزند ذکور می‌آمد پس از چندی می‌مرد، تا آنکه بهرام متولد شد. شاه از بیم آنکه او نیز به سرنوشت بقیه دچار نشود دستور داد وی را به یکی از سلاطین تابعه ایران در عربستان، نعمان بن منذر، پادشاه حیره سپارند. و از او خواست

تا بهرام را در آن آب و هوا پرورش دهد. روایت نظامی از این واقعه اینطور است که بعد از تولد بهرام، طالع او را چنین یافتند:

طالعش حوت و مشتری در حوت
زه‌ره با او چو لعل در یاقوت
با چنین طالعی که بردم نام
چون به اقبال زاده شد بهرام
پدرش یزدگرد خام اندیشی

پختگی کرد و دید طالع خویش
کآنچه او می‌بزد همه خامت
تخم بیداد بد سرانجامست
پیش از این حالش به سالی بیست

چند فرزند بود و هیچ نزیست
حکم کردند راصدان سبهر
کان خلف را که بود زیبا چهر
از عجم سوی تازیان تازد

پرورشگاه در عرب سازد
مگر اقبال از آن طرف یابد
هرکس از بقعه‌ای شرف یابد
آرد آن بقعه دولتش به مثل

گرچه گفتند للبقاع دول
کس فرستاد، خواند نعمان را
لاله لعل داد بستان را
تا چو نعمان کند گل افشانی

گردد آن بزرگ لاله نعمانی
آلت خسرویش بر دوزد
ادب شاهیش در آموزد
پادشاه حیره بهرام را به آنجا برد که هوایی خوش و

پاکیزه داشت. آنگاه فرمان داد کسی را طلب کنند تا قصری بسازد که در تمام کوه خاک نظیر و بدیل نداشته باشد تا بهرام را در آن جای دهد.

«ستاره» (به کسر سین و نون مشدد) یا به روایتی (سنسار)، مهندس و معماری که گفته شده رومی‌الاصل بوده، ولی در همه شام و عراق شهرتی داشت برای این کار نامزد شد. نعمان از سنمار می‌خواهد قصری بنا کند که از آن بلندتر و باشکوه‌تر در تمام جهان نباشد، تا این شاهزاده گرانقدر ایرانی را

در آن جای دهد و از گزند حوادث روزگار مصون باشد. نظامی داستان را چنین ادامه می‌دهد:

برد نعمانش از عماره شاه
کرد آغوش خود عماری جاه
چون برآمد چهار سال برین
گور عیار گشت شیر عرین
شاه نعمان نمود با فرزند
کای پسر، هست خاطریم در بند

کاین هوا خشک و این زمین گرمست
وین ملک زاده نازک و نرمست
پرورشگاه او چنان باید
کز زمین سر به آسمان ساید

تا در آن اوج برکشد پروبال
پرورش یابد از نسیم شمال
در هوای لطیف جای کند
خواب و آرام جانفزای کند

رفت منذر به اتفاق پدر
بر چنین جستجوی بست کمر
جست جایی فراخ ساز ویلند
ایمن از گرمی و گداز و گزند

کآنچنان دزد در آن دیار نبود
و آنچه بد، جز همان به کار نبود
اوستادان کار می‌جستند
جای آن کارگاه می‌نستند

تا به نعمان خبر رسید درست
کآنچنان پیشور که در خورتست
هست نام‌آوری زکشور روم
زیرکی کوز سنگ سازد موم

چابکی چسبیدست و شیرینکار
سام دستی و نام از سنمار
دست بردش همه جهان دیده
بهمه دیده‌ها هستند دیده

کرده چندین بنا به مصر و به شام
هریکی در نهاد خویش تمام
گرچه بناست، وین سخن فاش است
اوستاد هزار نقاش است

چونکه نعمان بدین طلبکاری
گرم دل شد زیار سنماری
کس فرستاد، خواست از آن بومش
هم بر او می فریفت از رومیش
آنچه مقصود بود از او خواست
وانگهی کرد کار او را راست
در روایت طبری و دیگران هست که سنمار در جهت
اطاعت فرمان نعمان دست به کار شد و مدت پنج
سال قصر خورنق را (که از اصل فارسی خورنگه و
به معنی محل خوردن است) بنا کرد. هم چنین طبری
در وصف این قصر گوید: در شب چون ماه بتافتی، و
هر که به روز چشم بر او افکندی در عجب بماندی
... (۲) و دیگر قصری بر همین منوال ساخت و نام آن
را سدیر نهاد (از سه دیره به معنی سه گنبد درهم
شده) که این هر دو در خوبی و نیکی در عرب
ضرب المثل شد. نظامی در اداسه این داستان در
منظومه هفت پیکر آورده است:

آئسی کان رواق را شاید
ساختند آنچنانکه می باید
پسند کارگر شد آهن سنج
بر بنا کرد کار سالی پنج
تا هم آخر بدست زرین چنگ
کرد سیمین رواقی از گل و سنگ
کوشکی برج پرکشیده به ماه
قیله گداهمی همه سپید و سیاه
کسارگاهی به زیب و زرکاری
رنگ نساری و نقش سنماری
چون بهشتش دوون پر آسایش
چون سپهرش بیرون پر آرایش
در بعضی از تواریخ معتبر مسطور است که سنمار آن
عمارت را چنان ساخت که در شبانه روز به چند رنگ
مختلف می نمود؛ صبحدم کی بود، و هنگام ظهر سفید
و بعد از ظهر زرد به نظر می رسید. (۳)
چونکه سنمار از آن عمل پرداخت
خوبتر زانکه خواستند بساخت
ز آسمان برگذشت رونق از
خور به رونق شد از خورنق او

نعمان چون آن قصر را دید بی نهایت خوشحال شد و
چندان بخشش به سنمار کرد که از مال دنیا بی نیاز
گردید. سنمار چون آن همه نعمت و نوازش بدید
شگفت زده شد و به نعمان گفت: اگر می دانستم که
پاداش کار من این چنین گزاف خواهد بود قصری به
مراتب عظیم تر و باشکوه تر برای شاه می ساختم.

داد نعمان به نعمتیش نسوید
که به پک نیمه زان نداشت امید
از شتر بارهای پر زر خشک
وز گرانمایه های گوهر و مشک
دست بخشنده کافت در دست
حاجب اللباب درگه گرم
مرد بنا که آن نوازش دید
وعده های امیدوار شنید
گفت اگر ز آنچه وعده دادم شاه
پیش از این شغل بودمی آگاه
نقش این کارگاه چینی کار
بهترک بسنمی در این پرگار
بیشتر بردمی در اینجا رنج
تا به من شاه بیش دادی گنج
نعمان از مرد بنا پرسید که مگر تو بهتر از این هم
توانی ساخت؟ سنمار پاسخ داد: اگر می دانستم چنین
پاداشی در انتظار من است قصری بنا می کردم که: به
هر طرف که آفتاب حرکت کردی، آن قصر به سیر آمدی،
(۴) یعنی در روز به رنگ آفتاب تغییر می کند و در
شب رنگ ماه می گیرد.

نعمان در اندیشه شد که میباید پادشاه دیگری او را به
زور یا مال بفریبد و قصری از خورنق و سدیر بهتر و
عظیم تر برای او بسازد، و لذا مایه بی اعتباری این دو
قصر و سر شکستگی پادشاه حیره در نزد شاهنشاه
ساسانی گردید. بنابراین برای مصون ماندن از این
احتمال به عوض هر کار فرمان داد که آن معمار بپاره
را از بالای قصری که خود ساخته بود به زیر انداختند
و بدین وسیله سنمار پاداش بد خود را دریافت داشت،
تا میباید قصر بهتری برای دیگری بسازد.

گفت نعمان چو بیش یا بی چیز
به از این ساختن توانی نیز؟
گفت اگر بایدت به وقت سیج
آن کنم کاین برش نباشد هیچ
روی نعمان از این سخن بفروخت
خرمن مهر و مردمی را سوخت
گفت اگر مانمش، به زور به زر
به از اینجا کند به جای دگر
نام وصیت مرا تباه کند
نامم خویش را سیاه کند
کسارداران خویش را فرمود
تا بپرند از افکندش زود
کارگر بین که خاک خونخوارش
چون نکند از نشانه کارش
کرد قصری به چند سال بلند
به زمانیش از او زمانه فکند
گوز گور خودش خیر بودی
یک بدست از سه گزنی زودی... (۵)
لازم به توضیح است که یک روایت دیگر برای خشم
گرفتن نعمان نسبت به سنمار در ماجرای ساختن قصر
خورنق می شناسیم، و آن گفته محمد طوسی است که
در کتاب «عجایب المخلوقات و غرایب
الموجودات»، نامبرده آمده و در عین حال محل این
قصر را یادآوری کرده و گوید:

«... خورنق بنایی است به ظهر کوفه. نعمان بن
امروالقیس کرد به هشتاد سال مدت ملک وی. مردی
بود رومی، نام وی سنمار، دو سال کار بکردی و
پنهان شدی. پس ظاهر شدی. گفتند چرا چنین
میکنی؟ گفت تا بنا قرار گیرد. چون به پیمودند بنا
بازده ارش فرو نشسته بود. پس تمام کرد. نعمان بر
سر وی رفتی و می نگرستی، برابر وی دریایی دید و
از پس وی بیابان. در آب ماهی. در صحرا شنب و
نخل ها. نعمان گفت هرگز مثل این بنا ندیده ام. سنمار
گفت: من جای دانم از این قلعه، اگر سنگی از آنجا
برگیرند این قلعه بیفتند. نعمان گفت: جز از نو
هیچ کس دانند؟ گفت نه. سنمار را از قلعه به زیر
اندخت تا هلاک شد، و گفت میباید به کسی گوید و آن

را بی‌راه کند. (۶)

و چنین شد که داستان ستمار و جزای او از آن پس در عربی مثل شد و اهل ادب به آن استشهاده نمودند. در کتاب امثال عرب بینی از این باب آمده که چنین است:

جزای جزیاء الله، شر جزائه

جزاء ستمار، و ساکان ذا ذنب
(جزای از جانب خداوند دریافت داشتیم که بدترین جزا بود، و چون جزای ستمار، با این تفاوت که او را گناهی نبود).

یلمعی، صاحب تاریخ معروف این بیت را مطلع قصیده‌های می‌داند و در ضمن حکایتی از نوع آنچه گذشت آن را به عبدالعزیز امرؤالقیس، از اکابر بنی کلب نسبت می‌دهد. (۷) در کتاب لغت فرس اسدی از کتب قدیمی فارسی بینی در این باب ذکر شده به قرار زیر:

بخش خورشید نام باشد از عمر

گر بکشند بساز سنجر و ستمار

۱- کاسیرره ارنست : افسانه دولت، ترجمه نجف دریابندری، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۲، ص ۷۲

۲- ترجمه تاریخ طبری (بخش ایران)، ترجمه صادقی نشأت، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ۱۳۵۱ ص ۲۰۵

۳- تاریخ روضة الصفا، میرخواند، چاپ، جلد اول ص ۷۵۹

۴- ایضاً روضة الصفا، جلد اول، ص ۷۵۹

۵- کلیات خمسه، حکیم نظامی، منظومه هفت پیکره، تهران، جاویدان، ۱۳۳۶ ص ۱۲۵

۶- عجایب المخلوقات تصحیح دکتر ستوده، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ص ۲۱۱

۷- تاریخ یلمعی (ترجمه تاریخ طبری) محمد یلمعی، به تصحیح محمد روشن، نشر نو، ص ۷۵

۸- لغت فرس اسدی، اسدی طوسی، به تصحیح فتح‌اله مجتبیایی و علی اشرف صادقی، تهران، خوارزمی ۱۳۶۵ ص ۹۵

احیاء

اعطای عملکرد جدید به بناهای قدیمی

دکتر فرهاد فخاری تهرانی، مهندس
احمد اصغریان جدی، بهرام قدیری

فن احیاء که زیرمجموعه «مرمت» به مفهوم عام آن است، در دهه‌های اخیر مورد توجه جهانی قرار گرفته و امروزه کاربرد گسترده‌ای در بافت شهرهای تاریخی و فرهنگی دارد. با توجه به اینکه در سال‌های اخیر نیز این فن مورد عنایت مسئولین اجرایی و مدیران فرهنگی کشور و حتی مردم قرار گرفته، مقاله حاضر در جهت معرفی و تعیین محدوده‌های احیاء، تهیه و ارائه شده است.

۱- فیزیک بنا و عملکرد آن :

هر ساختمان یا مجموعه‌ای که بتواند پاسخگویی بخشی از نیازهای محیطی انسان باشد از دو جزء تشکیل یافته است. این اجزاء، فیزیک بنا یا مجموعه (کالبد) و عملکرد آن (روح یا غایت استفاده از آن) بوده که هر جزء مکمل جزء دیگر به شمار می‌رود. عملکرد، ضمانت ماندگاری بیشتر بنا را در طی زمان فراهم می‌آورد، زیرا بنای فاقد عملکرد، به زودی به سمت زوال و خرابی سوق می‌یابد.

فیزیک هر بنا یا مجموعه، در اثر عملکرد عوامل مخل بطنی (مثل : فرسایش در برابر عوامل جوی، رطوبت، عوامل شیمیایی، عوامل زیستی، سوء مدیریت و...) و یا عوامل مخل سریع (مثل : زلزله، جنگ، سیل، آتش‌فشان و...) در معرض تهدید و در نهایت زوال قراردارد. جهت به تأخیر انداختن این عوامل و تدویم ماندگاری آثار، روش‌های درمان متعددی وجود دارد.

عملکرد بنا نیز در طول زمان، به علت بروز تغییرات در نیازهای جوامع و یا در اثر تغییر در هنجارهای اجتماعی، اقتصادی، اعتقادی و ... در معرض دگرگونی قراردارد. در بعضی از موارد، این اثرات باعث از دست رفتن عملکرد بنا، یا حتی مجموعه‌ها می‌شود. در چنین حالتی، فیزیک بنا نیز به سرعت راه فرسودگی و در نهایت زوال را می‌پیماید. امروزه جهت استفاده از این گونه بناها و با استفاده از روش درمان «احیاء»، یعنی از طریق اعطای عملکرد مجدد، زمینه بهره‌گیری دوباره از این آثار را فراهم می‌آورند.

۲- انواع درمان‌ها :

در مورد نحوه درمان بناها، محوطه‌ها و مراکز با ارزش شهرهای تاریخی و فرهنگی، طیف گسترده‌ای از انواع تدابیر وجود دارد. اتخاذ هر یک از این روش‌ها، بسته به نوع ارزش مندرج در آثار، متفاوت است. برای روشن شدن جایگاه «احیاء» در بین انواع درمان‌ها و تعیین تمایز و محدوده‌های آن با سایر

پیشگفتار:

یافت‌ها و مراکز با ارزش تاریخی و فرهنگی شهرهای ایران مملو از بناهای ارزشمندی است که متأسفانه به علت عدم توجه کافی درحال فرسودگی و زوال هستند. این بی‌توجهی در حالی صورت می‌گیرد که شهرها از نقطه نظر مستحذات عمومی، با کمبودهای اساسی مواجهند.

احیاء این گونه بناها ضمن آن که از وجه اقتصادی و تأمین رفاه عمومی واجد اهمیت و الایسی است، در عین حال باعث برقراری پیوند ما با موارث گذشته و آموزش مجدد از تجارب گرانبهای آنان می‌گردد. این آثار نه تنها بیانگر هویت، نحوه مدیریت، شیوه زیست و تفکر و... یا به عبارت ساده‌تر تاریخ مجسم اسلاف ماست، بلکه سند و شناسنامه پدران ما را در طی روزگاران در برابرمان قرار می‌دهد. با انکاء به این تجارب است که می‌توان لغزهای پیشی گسترده‌تری را فرا روی خود قرار دهیم. بی‌اعتنایی به این آثار، حاصلی جز تجربه کردن مجدد آزمودنی‌ها و در نهایت عقب ماندگی فرهنگی رابه دنبال نخواهد داشت.

باتوجه به کاربردهای فراوان احیاء، به خصوص کاربرد آن در زمینه ضبط و انتقال مآثر فرهنگی گذشتگان به آیندگان، مقاله حاضر می‌کوشد تا ابعاد مختلف این فن را مورد بررسی قرار دهد. یا این امید که مورد استفاده اصحاب فن، عناصر تصمیم‌گیر جامعه و دانش پژوهان این رشته واقع شود.

روش‌های درمان و با هدف فهم دقیق این فن، در زیر به این طیف گسترده اشاره می‌گردد :

۱/۲- حمایت (۱) :

از نظر حقوقی، حمایت مشتمل بر انجام فعالیت‌های ضروری است که برای تأمین شرایط مناسب حیاتی جهت یادواره‌ها (موتومان‌ها)، بناها، محوطه‌ها و مراکز تاریخی و فرهنگی اتخاذ می‌گردد. این اصطلاح هم چنین به معنی حمایت فیزیکی از آثار مذکور نیز به کار برده می‌شود که هدف آن ایمن سازی آثار در مقابل سرقت، تخریب آثار هنری، حمله و تجاوزها است. تعیین حوزه‌های حفاظتی در محوطه‌ها و مراکز تاریخی نیز نوعی حمایت به شمار می‌رود. هدف حمایت‌های قانونی که بر قانون گذاری و معیارهای برنامه‌ریزی متکی هستند، مقابله با درمان‌های زیان‌آور، تدارک رهنمودهای صحیح و برقراری و اعمال مجازات‌های کیفری است. حمایت فیزیکی، ایجاد سقف‌های اضافی، سرپناه، انواع پوشش‌ها و غیره و حتی جابه جایی آثاری که در معرض خطر تخریب قرار دارند (با هدف ایمن سازی آنها) را در بر می‌گیرد.

۲/۲- حفظ و نگهداری (۲) :

این نحوه درمان شامل انجام اقدامات ضروری برای ابقاء آثار در وضعیت موجودشان است. در زبان لاتین، این اصطلاح به مفهوم مسامتت و جلوگیری کردن است. در آمریکا، مفهوم «حفظ و نگهداری تاریخی» با مفهوم حفاظت بناهای تاریخی در انگلیس، به یک معنا به کار برده می‌شود. اقداماتی که در مبحث حفظ و نگهداری صورت می‌پذیرد شامل بازرسی‌ها و بازرسی‌های منظم و نگهداری مرتب می‌گردد. در واقع بر مبنای این اقدامات است که بر حسب ضرورت مشخص می‌شود که چه نوع تعمیراتی برای حفظ آثار باید صورت پذیرد. در عمل، حفظ و نگهداری به این معنی است که به محض مشاهده خطر یا بروز عوامل مخل (مثل : آب، مواد شیمیایی، حشرات، جانوران جوتهنده یا سایر آفات، گیاهان و یا سایر موجودات ذره‌بینی)، این عوامل

حذف و یا تدابیر مناسب جهت مبارزه با آنها اتخاذ گردد.

۲/۳- حفاظت (۳):

حفاظت به معنی ایمن سازی یا حفظ وضعیت موجود آثار از خطر تخریب یا تغییر است. در واقع حفاظت مجموعه اقداماتی است که مانع زوال و انهدام آثار شده و حیات منابع فرهنگی را تداوم می‌بخشد. مفهوم عمومی حفاظت مستلزم اتخاذ انواع مختلف درمان است که هدف همگی آنها به ایمن سازی بناها، محوطه‌ها یا شهرهای تاریخی معطوف می‌گردد. چون عمل حفاظت به نگهداری، تعمیر، استحکام بخشی و تقویت نیازمند است. بنابراین میزان معینی از تغییرات تدریجی در آثار را باید پذیرا بود. البته در این راستا حتی‌المقدور باید ارزش‌ها و اصالت‌های موجود در آثار حفظ شوند. در یک مفهوم جزئی‌تر، حفاظت به معنی درمان عناصر بناهای منفرد و سازه‌ها در مجموعه و هم چنین درمان مواد و مصالح ساختمانی نیز به کار برده می‌شود که در چنین حالتی، حفاظت به تثبیت مواد و مصالح اصلی، تمیز کردن و استحکام بخشی آثار محدود می‌گردد. در مجموع باید خاطر نشان نمود که هدف اولیه و مقدماتی حفاظت، ابقاء اصالت و تمامیت منابع میراث فرهنگی محسوب می‌شود.

۲/۴- استحکام بخشی (۴):

استحکام بخشی مجموعه تدابیری است که از

طریق اضافه کردن فیزیکی، یا کاربرد مواد و مصالح چسبنده یا مواد و مصالح حمایت کننده به بافت موجود یک اثر تاریخی، فرهنگی صورت می‌پذیرد تا این که از تداوم اثر در طول زمان یا صحت وضعیت ساختاری و ساختمان آن اطمینان حاصل گردد. روش‌های متنوع و گسترده‌ای جهت استحکام بخشی پی‌ها، دیوارهای باربر، پوشش‌های سقف و غیره وجود دارد. متنی اگر مفهوم روشی از انواع تدابیر درمان فیزیکی کوتاه و دراز مدت وجود نداشته باشد، درمان مبنی بر استحکام بخشی می‌تواند بر اثر، تأثیر منفی گذارد.

۲/۵- مرمت (۵):

در گذشته مرمت دارای تعاریف متعددی بوده است. یکی از تعاریف بسیار رایج و مقبول در این زمینه، «اعاده یا متجلی نمودن شکل از دست رفته اثر» است. در آمریکا این مفهوم به «مرمت دوره‌ای»، یعنی خلق مجدد مفهوم طرح زیبایی شناسانه یک بنا در یک دوره مشخص تاریخی، دلالت دارد. در انگلستان، براساس نظریه جان راسکین که در نیمه دوم قرن نوزدهم ابراز گردید، «مرمت» به عنوان یک درمان منفی یا مخرب محسوب می‌شد. در زبان لاتین مرمت معمولاً به عنوان یک اصطلاح عمومی به کار برده می‌شود که مرتبط با حفاظت از میراث فرهنگی است. در زبان مزبور از نظر تحلیل لغوی، مرمت به معنی: «چیزی را به حالت وجودی و عملکردی اصلی و ذاتی خود برگرداندن» است. دلغت نامه بین

المللی معماری و شهرسازی در تعریف مرمت آمده است: «واژه‌یسی است کلی، مشخص کننده مداخله‌های فنی - عملی که به منظور تضمین تداوم زمانی یک اثر هنری صورت می‌گیرند». بهرحال، همانطوری که در ماده نه قطعنامه ونیز آمده، امروزه برای این واژه تعریف خاصی وجود دارد: «مرمت شیوه‌ای است که باید شخصیت فوق العاده‌ای را درآید و هدف آن کشف و نگهداری ارزش‌های تاریخی و شکلی بنای باستانی بوده این عمل بر مبنای احترام بر اساس کیفیت قدیمی بنا و بر مستندات اصیل آن استوار است. عمل مرمت می‌بایست هنگامی که فرضیه‌ها و احتمالات در وجود اجزاء آن آغاز می‌گردد، متوقف شود و جهت هرگونه عمل بازسازی و تکمیلی که فرضیه‌ها و احتمالات در وجود اجزاء آن آغاز می‌گردد، متوقف شود و جهت هرگونه عمل بازسازی و تکمیلی که به خاطر دلایل علمی و یا زیبایی، لازم تشخیص داده شده، نباید از قسمت‌های اصیل ساختمان به خوبی مشخص گردد و محل تعمیر شده باید دارای علامتی از زمان ما نباشد. همیشه قبل از آغاز عملیات مرمت، باید مطالعات تاریخی و تحقیقات باستان‌شناسی در مورد بنای مورد نظر انجام گیرد. هدف مرمت نه تنها حفظ تمامیت آثار است، بلکه هم چنین آشکار نمودن ارزش‌های فرهنگی و بهبود خوانایی و وضوح طرح اصلی مندرج در منابع فرهنگی است. مرمت یک عمل کاملاً تحقیقی است که می‌باید بر مبنای یک فرآیند خلاقانه انتقادی - تاریخی صورت پذیرد.

امروزه، مرمت که هدفش آشکار نمودن وضعیت اصلی در محدوده‌های مواد و مصالح موجود است، با غایت مرمت در گذشته که اعاده وضعیت اصلی به وسیله ساخت مجدد شکل‌ها و فرم‌های از دست رفته بود، تفاوت دارد.

۲/۶- بازسازی (۷):

بازسازی به معنی از نو ساختن است، چه از مواد و مصالح جدید یا قدیمی یا از هر دو. در این نحوهٔ درمان، هدف ساخت مجدد عناصر تخریب شده یا عناصری است که از وضعیت خود خارج گردیده یا بخشی از آنها تخریب شده یا چنین وضعیتی را دارند. بازسازی باید متکی بر اسناد و شواهد باستان‌شناسی و معماری باشد و در این رابطه نباید اقدامات صرفاً بر حدس و گمان استوار گردد. بازسازی گرچه پس از وقوع بلایایی همچون آتش‌سوزی، زلزله یا جنگ و... ممکن است به عنوان یک استراتژی مناسب به ثبوت رسیده باشد، ولی اعتبار آن در هنگامی که به عنوان یک اقدام برای بهبود وضعیت حفظ و نگهداری محوطه‌های فرهنگی به کار می‌رود، شدیداً زیر سؤال قرار دارد. جایه جایی یک مونومان یا بخشی از آن به یک محوطه جدید نیز مستلزم بازسازی است.

۲/۷- آناستی لوزی (۸):

واژه آناستی لوزی از ریشه یونانی آناستی لوس (Anastilos) به معنی برافراشتن ستون اخذ شده

است. یونانی‌ها به سرمت، آناستی لوزی یا دوباره جمع کردن قسمت‌های موجود آثار که از هم پراکنده شده بودند، می‌گفتند. در آیین‌نامه آن، ضمن تقسیم بناها به آنهایی که دارای عملکرد هستند و آن‌سته که فاقد عملکردند و فقط اهمیت باستان‌شناسی (آرکئولوژیک) دارند، در مورد بناهای اخیر در ماده دو این آیین‌نامه آمده: «اولاً هیچ‌گونه اجزایی را در موقع احیاء این بناها نمی‌بایست اختراع و بازسازی نمود و فقط عمل ما می‌بایست یک آناستی لوزی یا سوار کردن مجدد بنایی که ستون‌هایش روی زمین ریخته و سردرگاه‌ها و آرشیتراوها و دیگر اجزاء همه از هم پیاده شده‌اند، باشد مثل بناهای هخامنشی در تخت جمشید و یا بناهای یونانی در آکروپل». آناستی لوزی معمولاً در مود ساختمان‌های کاملاً مشخصی که از مصالح خشکه چینی یا چوب ساخته شده‌اند، به کار برده می‌شود و در باب دیوارهای آجری با ملات کاربرد ندارد. آناستی لوزی در واقع یک نوع سرمت است که هدفش فراهم آوردن زمینه فهم و درک شخصیت فضایی - بصری سازه تخریب شده به وسیله اعاده شکل اصلی بنا و از طریق به‌کارگیری مواد و مصالحی است که هم در وضعیت مناسب فراردارد و هم مواد و مصالحی که در محوطه اطراف پراکنده شده‌اند. عمل آناستی لوزی می‌باید براساس همان قواعد و قوانینی صورت گیرد که در امر مرمت پذیرفته شده است. این اقدام بایستی از طریق شواهد محکم باستان‌شناسی مورد حمایت قرارگیرد. امروزه آناستی لوزی، تنها شکل بازسازی مورد قبول در

محوطه‌هایی که جزء فهرست میراث جهانی قرار دارند، به شمار می‌رود.

۲/۸- توان بخشی (۹):

توان بخشی به معنی انجام اصلاحات فیزیکی است که برای تأمین کاربری مناسب جهت یک ساختمان فاقد عملکرد و بدون مصرف، یا ساختمانی که به نحو مناسب مورد بهره برداری قرار نگرفته، ضروری به شمار می‌رود. این نوع درمان مقدمه احیاء محسوب می‌گردد.

۲/۹- احیاء (۱۰):

احیاء به معنی یک سری اقدامات مبتنی بر برنامه ریزی است که برای بهبود فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی یک منطقه تاریخی یا شهر تاریخی یا یک بنا که حیات عملکردی اصلی خود را از دست داده، ضروری به شمار می‌رود. احیاء یک منطقه تاریخی که از نظر اقتصادی فرسوده شده باشد، ممکن است نیاز به توان بخشی تعداد زیادی از مساکن نمونه و هم چنین بناهای متروکه که زاید بر احتیاج هستند، داشته باشد. پس از اعمال روش‌های متفاوت درمان، ضمانت ماندگاری بناهای تاریخی و فرهنگی درگروی اعطای عملکرد به آنان است. این عملکرد می‌بایست نیازهای امروز جوامع بشری همگن باشد. احیاء در واقع تلفیق کالبد گذشته با نیازهای عاجل و فزاینده امروز ما است. این مهم نیاز به فعالیت خلاق معمارانه دارد که در مباحث آتی به نوس آن خواهیم پرداخت.

۳- زمینه‌های اجتماعی احیاء:

سیاست‌های حفاظتی در مرکز تاریخی شهرهای با ارزش، در صدد اعطای کاربری‌های جدید به بناهای قدیمی است و در این رابطه تأکید بیشتر روی بناهای تاریخی و مسأله تداوم حیات آنها معطوف می‌گردد. دیگر بنا به عنوان یک سوزنه هنری محض مطرح نیست، بلکه از طریق احیاء، در کل به عنوان یک نظام اجتماعی - اقتصادی مد نظر واقع می‌شود. در این رابطه سعی می‌شود که مردم نیز با موضوع درگیر شوند. طرح‌ها با مردم در میان گذاشته می‌شود و از طریق اعتلای آگاهی آنان، زمینه مشارکتشان در امر احیاء واحدهای مسکونی و اعاده زندگی مجدد به بافت‌های شهری تأکید می‌شود. به همین دلیل است که سیاست‌های حفاظتی در قالب یک طرح جامع عنایت می‌یابند.

در کشور ما، اگر ناآگاهانه و بدون توجه به زمینه‌های تاریخی احیاء در تمدن غرب و زمینه‌های اجتماعی آن بخواهیم صرفاً با تقلید کورکورانه از سیاست‌های برنامه‌ریزی حفاظت شهری آنان اقدام به امر احیاء نماییم، مسلماً با مشکل روبرو خواهیم شد و آثار نیز آسیب خواهند دید. این مهم می‌بایست با توجه به زمینه‌های تاریخی فرهنگ خودی و با انکاء به معیارهای ارزشی حاکم و با استفاده از محمل‌ها و ابزارهای مندرج در متن اعتقادات و باورهای جامعه (مثل: استمداد از روش تبدیل به احسن در فرهنگ عشی وقف، احیای تعاونی‌های مردمی که در گذشته در محلات مسکونی شهرها به وفور وجود داشته، یا بهره‌گیری از نظام تناصر که حیات بازارهای ما در گذشته مرهون آن بوده و یا ...) و ضمن اعتلای آگاهی مردم و عناصر تصمیم‌گیر در ارگان‌های اجرایی، ضمن آن که آگاهی هوشمندانه از تجارب و تدابیر احیاء در تمدن غرب و همگن نمودن آنها با شرایط و مقتضیات جامعه، می‌تواند کار ساز باشد.

۴- مبانی طرح احیاء:

ارایه یک طرح احیاء از یک سو مستلزم انتخاب خط مشی‌ها و مبانی ارزشی و از دیگر سو، پیش‌بینی

تدابیری است که در طراحی باید مورد ملاحظه قرارگیرد:

۴/۱- خط مشی‌های احیاء:

قبل از شروع به طراحی، باید اهداف ارزشی مورد نظر طراح، به عنوان خط مشی احیاء، دقیقاً مشخص شود. این ارزش‌ها، فلسفه احیاء را توجیه می‌نماید. انواع ارزش‌های حاکم عبارتند از:

- اجتماعی، با هدف هویت بخشی به بنا جهت اعتلای روحیه باورداشتن خود در جامعه؛

- فرهنگی، با هدف حفظ ارزش‌های هنری، معماری، باستان شناسی و در نهایت حفظ موارث گذشتگان، برای فراهم آوردن زمینه آموزش از تجارب آنان و انتقال این دستاوردها به آیندگان؛

- مذهبی و اعتقادی، با هدف حفظ و اعتلای باورهای اعتقادی مردم؛

- اقتصادی، با هدف استفاده از سرمایه‌های ساخت بنا، تأسیسات زیربنایی، دسترسی‌های موجود و ... جهت جلوگیری از اتلاف و اسراف سرمایه‌های ملی؛

- چند جانبه، ترکیبی از ارزش‌های فوق.

۴/۲- پیش‌بینی تدابیر:

بعد از مرحله ارزش گذاری و تثبیت وضعیت ملاک‌ها و معیارهای ارزشی و تعیین نوع عملکرد پیشنهادی جدید برای بنای مورد نظر، تهیه فهرستی از تدابیری که در طرح احیاء باید در دستور کار طراح قرارگیرد، آماده می‌شود. این تدابیر برحسب وضعیت هر بنا و شرایط محلی متفاوت هستند، منتهی جهت ارایه یک سری رهنمودهای کلی می‌توان از رئوس فعالیت‌های زیر استفاده کرد:

- شناخت توقعات مصرف کنندگان آنی بنا؛

- برآورد نیازهای آنان؛

- پیش‌بینی انواع تغییرات کالبدی در بنا، متناسب با عملکرد جدید؛

- پیش‌بینی ارتباطات داخلی بنا در عملکرد جدید؛

- پیش‌بینی تأسیسات الکتریکی، مکانیکی، تجهیزات سرمایش، گرمایش، نور، فاضلاب، آتش‌نشانی و ایمنی و ... برای عملکرد جدید، متناسب با وضعیت قبلی بنا به گونه‌ای که به سببای اصیل هنری و تاریخی بنا خدشه و لطمه‌ای وارد نسازد؛

- پیش‌بینی مبلمان داخلی، متناسب و همگن با قدمت بنا؛

- پیش‌بینی اصلاحاتی که در نمای بیرونی بنا برای حصول به سببای بصری مطلوب باید انجام گیرد؛

- برآورد مالی و منابع تأمین آن؛

- برآورد میزان مواد و مصالح قدیمی یا جدید مشابه با مواد و مصالح اصلی، و محل‌های تأمین آن؛

- پیش‌بینی نیازهای خدماتی متناسب با عملکرد جدید دریافت اطراف بنا (مثل: شبکه‌های دسترسی، پارکینگ و وسایط نقلیه عمومی، تلفن عمومی، تیمکت، آبخوری، محل نصب تابلوها، نورپردازی در شب و ...)

- پیش‌بینی روش‌های حل و فصل مسایل حقوقی ناشی از اعطای عملکرد جدید (مثل اخذ مجوزهای لازم از شهرداری محل و ...)

- پیش‌بینی روش‌های اخذ بازتاب‌های اجرایی در حین کار و چگونگی انجام اصلاحات ضروری؛

- پیش‌بینی روش‌های ضبط فنی کلیه اقدامات اجرایی (مستند سازی) و جمع‌آوری اطلاعات راجع به تاریخچه بنا، جهت انتقال به آیندگان.

بر مبنای معیارها و ملاک‌های ارزشی و با توجه به رئوس مسایل فوق که باید در طرح مدنظر واقع شود، طراح نسبت به تهیه و ارایه طرح‌های اجرایی اقدام می‌نماید. تمامی اقدامات طراح می‌بایست با حضور مستمر در سر محل و متنجانس و هماهنگ با کالبد قدیمی بنا صورت گیرد.

بدیهی است طراح باید ضمن اعتقاد و آگاهی از

میثت ارزش‌ها و هویت‌های تاریخی و فرهنگی مستدرج در موارث فرهنگی جامعه، از خلایق و الای برخوردار باشد، زیرا طرح احیاء خود یک معماری دوباره، در قالب محدودیت‌های قبلی بنا یا حفظ تمامی اصالت‌ها و با اندک دخل و تصرف جهت آماده نمودن بنا برای پذیرش عملکرد جدید است.

۵- پیشنهادات:

مجموعه‌ها و بافت‌های بال‌ارزش تاریخی و فرهنگی کشور ما، علیرغم گذر از مراحل مختلف فرهنگ زدایی و تحمیل الگوهای نامتجانس شهرسازی که جراحی‌های بسیاری را بر آنها تحمیل نموده، هنوز هم از وجود بناهای تاریخی و قدیمی سرشار است. متهمی در اثر تغییراتی که در شیوه زیست و هنجارهای اجتماعی، اقتصادی و اعتقادی جامعه به وجود آمده و هم چنین دستاوردها و پیشرفت‌های علمی که در مجموع عاید جوامع بشری شده، برخی از بناها عملکرد خود را از دست داده‌اند. برای مثال در برخی از شهرها بناهای زیر فاند عملکرد و بلااستفاده هستند، گرچه برخی از آنها هنوز هم در مناطق خاصی کاربرد دارند: آب انبارها، آسیاب‌ها، اصطبل‌ها، انبارهای عمومی، باروها، برج‌ها، پادگان‌های نظامی داخل شهرها، پاشیرها، پایاب‌ها، تیمچه‌ها، چاپارخانه‌ها، چرخاب، حمام‌های عمومی، دروازه‌های ورودی، دیوارهای دفاعی، رختشویخانه‌های عمومی، شترخان‌ها، فلاح، کاروانسراها، کبوترخوان‌ها، کهنه‌زها، واحدهای مسکونی که برای خانوارهای گسترده طراحی و اجرا شده‌اند، پخچال‌ها، پخچالون‌ها و ...

این امر در شرایطی اتفاق می‌افتد که اکثر شهرها، به خصوص مراکز شهرهای تاریخی فاقد حداقل مستحذات عمومی مورد نیاز، حتی برای ساکنین محدود خود است. لذا جا دارد کلیه ارگان‌های اجرایی دست اندرکار که به نحوی با مسایل فرهنگی و یا عمران مجتمع‌های زیستی سرو کار دارند، مثل وزارت ارشاد اسلامی، وزارت فرهنگ و آموزش

عالی، وزارت آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، وزارت مسکن و شهرداری، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، جهاد سازندگی، وزارت کشور، شهرداری‌ها و ... در زمینه بهره‌برداری از این گونه بناها عمیقاً به تفکر بپردازند.

برای مثال و به عنوان پیشنهاد می‌توان در کالبد این نوع بناها عملکردهای زیر را متحقق ساخت: نمایشگاه، موزه، نگارخانه، گالری هنری، فرهنگسرا، خانه فرهنگ، تئاتر، کلوب سینما، کتابخانه عمومی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، انجمن‌های ادبی، مرکز انتشارات و مطبوعات، محل اجرای کنسرت موسیقی، سالن‌های کنفرانس، محل برگزاری مجامع محلی، ملی و بین‌المللی، کارگاه‌های تولید و عرضه صنایع دستی، مهمانسرا، هتل، رستوران، چایخانه، زورخانه، شعبات ادارات (آمار، ثبت، نواحی و یوزن‌های شهرداری، بنیاد مسکن، جهاد و ...)، خانه‌های بهداشت، شعبات بانک‌ها، دفاتر طراحی و مهندسی مشاور، مدارس و فضاهای جنبی مدارس (مثل رصدخانه‌هایی که جنبه آموزشی دارند، کارگاه‌های ساختمانی هنرستان‌های صنعتی و ...) دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها (به ویژه دانشکده‌های معماری و شهرسازی، هنر، کارگاه آموزش طراحی و کارگاه‌های مرمتی و ...)، خوابگاه‌های دانشجویی، واحدهای تجاری و ...

۶- حمایت‌های قانونی:

در هر کشور، جدا از مسایل فنی، اجرایی و مالی، از جمله مسایل اساسی برای موفقیت طرح‌های احیاء، وجود سازمان‌های اجرایی مسئول از یک سو و دسترسی به تدابیر و محمل‌های قانونی از سوی دیگر است. در کشور ما به موجب بند «دال» ماده واحده قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۶۴/۱۱/۱۰ یکی از دلایل وجودی سازمان مزبور را «تهیه و اجرای طرح‌های لازم به منظور تعمیر و احیاء آثار، بناها و مجموعه‌های با ارزش فرهنگی - تاریخی» دانسته است و به همین دلیل در ماده سه قانون اساسنامه سازمان موصوف، وظایف

این سازمان در زمینه میراث فرهنگی را شامل پژوهش، نظارت و حفظ و احیاء معرفی نموده که به استناد بند ده همین ماده «تهیه و اجرای طرح‌های لازم به منظور حراست، حفاظت تعمیر و مرمت و احیاء آثار، بناها و مجموعه‌های با ارزش فرهنگی - تاریخی جزء وظایف سازمان مذکور است. بدیهی است که در کشور ما که از یک تاریخ و فرهنگ کهن و غنی و به تبع آن آثار گسترده‌ای در زمینه بناها، مجموعه‌ها و بافت‌های با ارزش برخوردار است، پرداختن به تمامی ابعاد احیاء که خود اتخاذ انواع درمان‌ها، از جمله توان بخشی را پیش نیاز دارد، نمی‌تواند صرفاً در حیطه وظایف یک سازمان، آنهم در قالب بودجه‌های محدود، تعیین باید. این مهم همکاری کلیه سازمان‌های اجرایی ذیربط کشور که بار مسایل فرهنگی جامعه را به عنوان وظیفه به دوش می‌کشند، هم چنین همکاری مردم را طلب می‌نماید. در زمینه ابزار قانونی باید خاطر نشان نمود که جهت حمایت از امر احیاء، جدا از قوانین موجود، منجمله:

- ماده ۲۶ قانون مدنی؛

- قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۲ آبان ماه ۱۳۰۹ شمسی؛

- نظامنامه اجرای قانون ۱۲ آبان ماه ۱۳۰۹؛

- قانون خرید اراضی و ابنیه و تأسیسات برای حفظ آثار تاریخی و باستانی مصوب آذرماه ۱۳۲۷؛

- قانون ثبت آثار ملی مصوب اول آبان ماه ۱۳۵۲؛

- تصویب نامه مربوط به قانون خرید اراضی و ابنیه و تأسیسات برای حفظ آثار تاریخی؛

- ماده ۹ قانون زمین شهری مصوب ۱۳۶۶ و آیین‌نامه اجرایی آن؛

- مواد ۱۱۴ و ۱۱۵ قانون محاسبات عمومی؛

- مواد ۲۶ و ۲۷ قانون مجازات اسلامی.

و ... که همگی صرفاً زمینه ثبت، حمایت، نگهداری، حفاظت و مرمت از آثار را فراهم می‌آورند، تبصره ۲۳

قانون بودجه سال ۱۳۶۹، به عنوان اولین گام قانونی، تسهیلات مناسبی را در اختیار می‌گذارد:

«نیمه ۲۳- در جهت نگهداری و حفظ ساختمان‌هایی که دارای ارزش فرهنگی هستند در هر استان کمیسیونی متشکل از معاون عمرانی استاندار و رئیس سازمان برنامه و بودجه و مدیر کل مسکن و شهرسازی و دستگاه بهره‌بردار و نماینده سازمان میراث فرهنگی کشور تشکیل می‌گردد و می‌توانند پروژه‌های موجود و منعکس در قانون بودجه سال ۱۳۶۹ را با ساختمان‌های موجود که دارای ارزش فرهنگی هستند تطبیق و بودجه‌های پیش‌بینی شده مربوطه در قانون بودجه سال ۱۳۷۰ را زیر نظر سازمان میراث فرهنگی کشور صرف خرید، تعمیر و تجهیز و قابل بهره‌برداری نمودن هدف‌های بودجه نمایند. در مورد طرح‌های عمرانی ملی، کمیسیون مذکور متشکل از نمایندگان مدیریت ذیربط در سازمان برنامه و بودجه، وزارت مسکن و شهرسازی و سازمان میراث فرهنگی و دستگاه بهره‌بردار خواهد بود. این کمیسیون می‌تواند پیشنهادت خود را در مورد طرح‌های استانی به هر یک از کمیسیون‌های ذیربط اعلام نماید.»

تشریح کلی تبصره مزبور چنین است که به دولت اجازه داده می‌شود تا از محل اعتبارات تخصیصی در هر بخش، نسبت به تملک، تعمیر، تجهیز و احیاء و واگذاری ساختمان‌های قدیمی جهت مصارف عمومی اقدام نماید.

با هدف تعمیم فرهنگ احیاء، امروزه نیازمند به تدابیر و محمل‌های قانونی کاملتری هستیم (مثل اعمال ضوابط صحیح تراکم در مراکز شهرهای تاریخی با هدف جلوگیری از تخریب ساختمان‌ها جهت ساخت بناهای مرتفع‌تر و ...) و از دیگر سو این مهم نیاز به ارتقاء آگاهی‌های عمومی عناصر تصمیم‌گیر در دستگاه‌های اجرایی و به موازات آن

افزایش سطح حساسیت مردم به اهمیت این مسأله، دارد.

۷- نمونه‌ها:

بناهای با ارزش تاریخی و فرهنگی جزء منابع تجدید ناپذیر محسوب می‌گردند. از همین رو در سطح ملی، مدیریت آنها از اهمیت والایی برخوردار است. زیرا در اثر فحلت، آثاری از دست خواهند رفت که تجدید آنها محال است.

کشورهای با فرهنگ کهن و غنی با تعداد زیادی از بناهای قدیمی روبرو هستند که باید مورد حمایت، نگهداری و حفاظت قرارگیرند. اگر این بناها فاقد عملکرد باشند، در زمان کوتاهی دچار تخریب واقع خواهند شد. در گذشته به علت سرعت معقول حرکت تغییرات اجتماعی و اقتصادی بناها کمتر عملکرد خود را از دست می‌دادند، اما امروزه در اثر رویارویی جوامع با تغییرات سریع از یک سو و ارتقاء استانداردهای مربوط به خدمات و تسهیلات، یعنی (در جوامع غربی) و فرهنگ زدایی (در جهان سوم)، امر استفاده از بناهای قدیمی را با اشکال روبرو ساخته است. جهت گریز از این وضعیت و با هدف حفظ منابع تجدید ناپذیر که جزء لاینفک موارث فرهنگی جامعه هستند، با اتخاذ روش‌های خاص، عملکردهای تازه برای بناهای قدیمی پیش‌بینی می‌شود.

با توجه به تنوع تجاری که امروزه در زمینه فوق وجود دارد، در زیر فهرست چند نمونه از عملکردهای جدید برای بناهای قدیمی در کشورهای غربی و ایران معرفی می‌گردند یا این هدف که برای طراحان، دستگاه‌های اجرایی و علاقمندان افن‌های پیشی گسترده‌تری را فراهم آورد.

۷/۱- کشورهای غربی:

تجربه احیای بناهای قدیمی و اعطای کاربری‌های جدید در کشورهای غربی به خصوص بعد از جنگ دوم جهانی، بسیار غنی است و نمونه‌های فراوانی را می‌توان ذکر کرد، متهمی از میان آثار فراوانی که در دسترس موجود بود تنها به ذکر چند نمونه محدود زیر اکتفا می‌گردد:

- ایستگاه راه آهن برانسویک (۱۱)، آلمان

زمان ساخت: ۱۸۲۵ میلادی

عملکرد فعلی: بانک اپالتی برانسویک

زمان احیاء: ۱۹۶۶

- کلیسای اوگوستینر (۱۲) مونیخ، آلمان

زمان ساخت: ۱۲۹۰ میلادی

عملکرد فعلی: واحدهای تجاری (هم

کشف)، موزه ملی شکار و وسایل

نیراندازی، کارگاه‌های مرمت.

زمان احیاء: ۱۹۶۶

- ایستگاه قطار پیون، سنت لوئیز (۱۳)،

میسوری، آمریکا

زمان ساخت: ۱۸۹۴

عملکرد فعلی: مجموعه تجاری و هتل

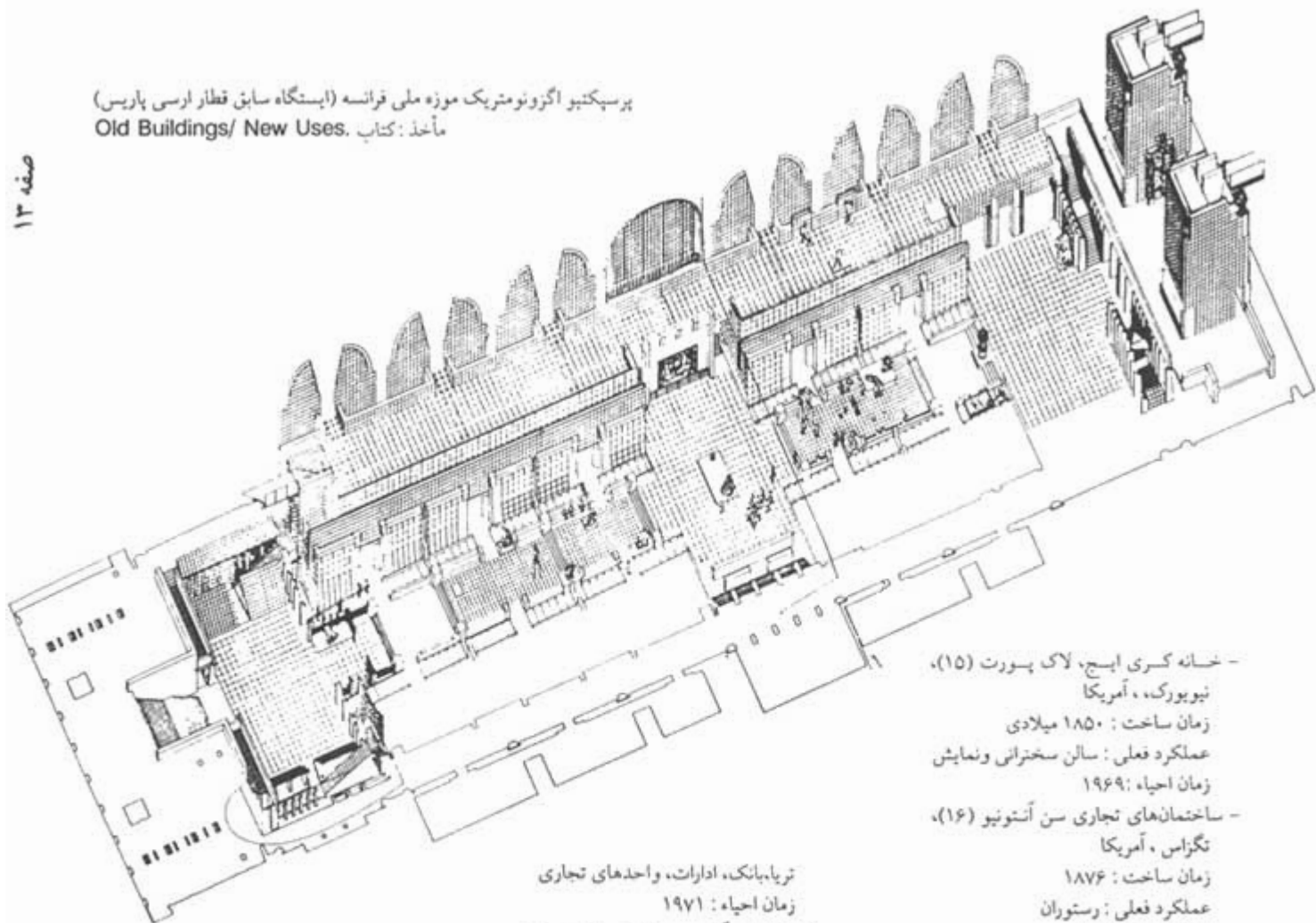
- چسراخ دریایی ایست برادر (۱۴)، سان

فرانسیسکو، آمریکا

زمان ساخت: ۷۴-۱۸۷۳ میلادی

عملکرد فعلی: مهمان سرا

زمان احیاء: ۱۹۷۹

- خانه کسری ایچ. لاک پورت (۱۵)، نیویورک، آمریکا
 زمان ساخت: ۱۸۵۰ میلادی
 عملکرد فعلی: سالن سخنرانی و نمایش
 زمان احیاء: ۱۹۶۹
- ساختمان‌های تجاری سن آنتونیو (۱۶)، تگزاس، آمریکا
 زمان ساخت: ۱۸۷۶
 عملکرد فعلی: رستوران
 زمان احیاء: ۱۹۷۱
- ساختمان‌های مزرعه (۱۷)، ماساچوست، آمریکا
 زمان ساخت: قرن هیجدهم
 عملکرد فعلی: مجتمع هنری شبانه‌روزی
 زمان احیاء: ۱۹۶۶
- شهرداری قدیمی بوستون (۱۸)، آمریکا
 زمان ساخت: ۱۸۶۰ میلادی
 عملکرد فعلی: رستوران، کافه

- تربا، بانک، ادارات، واحدهای تجاری
 زمان احیاء: ۱۹۷۱
- کارخانجات آدامس سازی و باطری سازی نیویورک (۱۹)، آمریکا
 عملکرد فعلی: مرکز طراحی
 زمان احیاء: ۱۹۸۶
- کارخانه اسفالت شهرداری نیویورک (۲۰)، آمریکا
 زمان ساخت: ۱۹۲۴
 عملکرد فعلی: سالن‌های ورزشی و مرکز فرهنگی
 زمان احیاء: ۱۹۸۵

- کاخ ابراهیم پاشا (۲۱)، استانبول، ترکیه
 زمان ساخت: نیمه اول قرن شانزدهم میلادی
 عملکرد فعلی: موزه ملی
 زمان احیاء: ۱۹۸۳
- آسیاب بادی (۲۲)، براد فورد، انگلستان
 زمان ساخت: ۱۸۷۵ میلادی
 عملکرد فعلی: نمایشگاه آثار نقاشی
 زمان احیاء: فاز یک ۱۹۶۸، فاز دو ۱۹۷۱

- انبارهای عمومی اسکیتون (۲۳)،
پورکشایر، انگلستان
زمان ساخت: ۱۷۷۴ میلادی
عملکرد فعلی: فروشگاه و سالن‌های
عرضه و نمایش کالا
زمان احیاء: ۱۹۷۱
- بیمارستان مسیح مقدس (۲۴)، نیوکاسل،
انگلستان
زمان ساخت: ۱۶۸۱ میلادی
عملکرد فعلی: طبقه اول، موزه تاریخ
مصور گسترش شهر از زمان تسلط
رومی‌ها تا زمان حاضر. طبقه دوم، موزه
میلان، تاریخ مصور توسعه میلان و
دکوراسیون محلی
زمان احیاء: ۱۹۷۰
- پادگان‌های کلارنس (۲۵)، پورتن موث،
انگلستان.
زمان ساخت: ۱۸۹۵ تا ۱۹۰۰
عملکرد فعلی: گالری و موزه هنر شهر
زمان احیاء: ۱۹۷۴
- دروازه مگزین (۲۶)، لیستر، انگلستان
زمان ساخت: ۱۳۳۰
عملکرد فعلی: نمایشگاه
زمان احیاء: ۱۹۶۹
- کسبوترخوان بی‌ستر (۲۷)، آکسفورد
شایر، انگلستان
عملکرد فعلی: طبقه اول فروشگاه،
طبقه دوم اطاق شورای محلی
زمان احیاء: ۱۹۶۷
- خانقاه زنان تارک دنیا، اوریینو (۲۸)، ایتالیا
زمان ساخت: قرن پانزدهم
عملکرد فعلی: کتابخانه و سالن‌های
کنفرانس دانشگاه اوریینو
زمان احیاء: ۱۹۷۰
- صومعه ماسراتا (۲۹)، ایتالیا
زمان ساخت: اوایل قرن هفدهم
عملکرد فعلی: کتابخانه، سالن‌های

- مطالعه، نمایشگاه، اطاق‌های کنفرانس،
دانشکده ادبیات، انستیتوهای قوانین
پزشکی دانشگاه ماسراتا
زمان احیاء: ۱۹۷۲
- قصر ریوی، تورین (۳۰)، ایتالیا
زمان ساخت: قرن چهاردهم
عملکرد فعلی: موزه هنرهای معاصر
زمان احیاء: ۱۹۸۴
- قصر گوئیدی، وینچی (۳۱)، ایتالیا
زمان ساخت: قرن دهم میلادی
عملکرد فعلی: موزه لئوناردو داوینچی
زمان احیاء: ۱۹۸۶
- ایستگاه قطار ارسی (۳۲)، پاریس،
فرانسه
زمان ساخت: ۱۸۹۷

- عملکرد فعلی: موزه ملی فرانسه
زمان تکمیل: ۱۹۸۶
- هتل سل (۳۳)، پاریس، فرانسه
زمان ساخت: ۱۶۵۶
عملکرد فعلی: موزه پیکاسو
زمان احیاء: ۱۹۸۵
- خانه‌های مسکونی هلسینکی، فنلاند
زمان ساخت: قرن هجدهم
عملکرد فعلی: مجموعه شهرداری
هلسینکی
زمان احیاء: ۱۹۷۰
- طویل‌های هامر (۳۴)، نروژ
زمان ساخت: قرون وسطی
عملکرد فعلی: موزه هنرهای مردمی
زمان احیاء: ۱۹۷۳

جمهوری آذربایجان، باکو، بافت قدیمی شهر (ایچری شهر)،
یک حمام که به داروخانه سنتی تغییر عملکرد داده است.

تجربه احیاء بناهای قدیمی در ایران، به جز مواردی که در فرهنگ وقف و از طریق روش تبدیل به احسن از گذشته‌های دور وجود داشته، از ابعاد گسترده‌ای برخوردار نیست. معهذاً تعداد معتاب‌هایی از بناهای با ارزش تغییر عملکرد داده‌اند و خوشبختانه فرهنگ احیاء در حال شکوفایی است، به خصوص آن که تبصره ۲۳ قانون بودجه سال ۱۳۶۹، اهرم‌های قانونی را در اختیار دستگاه‌های اجرایی زیربط قرارداده است. ولی در زمینه تشویق و ترغیب مردم، کار جدی صورت نگرفته است.

اینک به نمونه‌ای از این بناها اشاره می‌گردد، لازم به یادآوری است که این فهرست شامل تمام بناهایی که در ایران تغییر عملکرد داده‌اند و یا در حال تغییر عملکرد هستند نمی‌شود، بلکه صرفاً برخی از

نمونه‌هایی که اطلاعات آنها جمع‌آوری شده و فعلاً در دسترس بود، معرفی می‌گردند. جفا دارد، تمامی این تجارب ضبط و در معرض استفاده علاقمندان قرارگیرد:

- اراک:

حمام چهار فصل به موزه مردم‌شناسی.

- اردبیل:

آشپزخانه مجموعه شیخی صفی‌الدین اردبیلی به مهمانسرای اداره کل میراث فرهنگی استان.

ایوان مسجد جمعه به مسجد محله سیدآباد.

چینی خانه مجموعه شیخی صفی‌الدین اردبیلی به موزه.

حجره‌های فوقانی سردر و ورودی

مجموعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی به اداره کل میراث فرهنگی استان.

حمام پیر به زورخانه.

خانه‌ای به مدرسه جعفری اسلامی.

خانه حکمت به مدرسه حکمت.

عمارت باغ ملی به استانداری و فرمانداری اردبیل.

عمارت جنت سرای مجموعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی به کارگاه‌های مرمت اداره کل میراث فرهنگی استان.

کلیسای ارمنستان به فرهنگسرای وثیق شهرداری اردبیل.

- اصفهان:

استانداری و اداره آمار سابق به موزه هنرهای معاصر.

باغ قوشخانه به پارک ناحیه‌ای.

بخش تختانی پل چوبی به مهمانسرای استانداری.

بخش تختانی سسی و سه پل به چاپخانه.

بقعه ابو مسعود رازی به دارالقرآن.

بقعه شهشهان به درمانگاه.

پل شهرستان به محوطه نمایشگاه و چاپخانه.

نالار اشرف به مهمانسرای استانداری.

نالار تیموری به موزه زیست‌شناسی.

نوحیدخانه به دانشکده هنر.

حمام وزیر به کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

خانه استاد جلال‌الدین همایی به مرکز فرهنگی.

خانه‌ای در محله جلفا به دفتر مهندسی مشاور نقش جهان.

خانه‌ای در محله جلفا به مهمانسرای اداره کل میراث فرهنگی استان.

خانه محتشمی به خانه هنرمندان.

خانه امینی به مرکز بنیاد تاریخ.

شیراز، حوض خانه باغ عقیق آباد که به چاپخانه تغییر عملکرد داده است.

تهرین، ایوان غربی خانه شریعت اوغلی که به فرهنگسرای تهریز تغییر عملکرد داده است.

فرهنگی استان و شورای روحانیت تبریز.
مقبره خواجه علی سباه پوش به دارالقرآن.
- تربت حیدریه :
بخشی از مقبره قطب الدین حیدر به اداره میراث فرهنگی تربت حیدریه.
- نفت :
بقعه شاه ولی به کتابخانه ارشاد اسلامی.
- تهران :
آب انبار سیروس به موزه و رستوران.
اصطبل جلایه به مهد کودک و آمادگی دانشگاه تهران.
باغ فردوس به مرکز آموزش فیلمسازی وزارت ارشاد اسلامی.
حوض خانه باغ نگارستان به موزه هنرهای ملی.
خانه امام جمعه به کارگاه اداره کل میراث فرهنگی استان.
خانه امیر بهادر به انجمن آثار ملی.
خانه‌ای در خیابان آشیخ هادی به انجمن فلسفه ایران.
خانه‌ای در خیابان کوشک (ساختمان ماندانا) به هنرستان‌های آموزشی وقت آزاد اداره کل میراث فرهنگی استان.
خانه پیرنیا به بنیاد نهج البلاغه.
خانه دکتر حسن مقدم که به دانشگاه تهران اهداء کرده‌اند به موزه دکتر حسن مقدم.
خانه صادق هدایت به مهدکودک بیمارستان امیراعلم.
خانه قوام السلطنه به بنیاد سینمایی

فرهنگی ایرانشهر.
- ایلام :
قلعه والی به اداره کل میراث فرهنگی استان و موزه.
- یم :
ارگ یم به موزه.
اصطبل ارگ یم به موزه و مهمانسرای موقت میراث فرهنگی.
خانه انصاری به آموزشی.
خانه‌ای به زورخانه پوریایولی.
- بوشهر :
خانه مهربان به اداره کل میراث فرهنگی استان.
- بیرجند :
باغ اکبری به اداره میراث فرهنگی بیرجند، موزه و تفرجگاه.
- تبریز :
انبارهای گمرک آذربایجانشرقی به اداره گمرک استان.
برج خلعت پوشان به ساختمان اداری دانشکده کشاورزی دانشگاه تبریز.
خانه شربت اوغلی به فرهنگسرای تبریز.
خانه شهریار به موزه شهریار.
خانه مشروطیت به اداره کل میراث فرهنگی استان.
خانه‌های قدکی و گنجویان به دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه صنعتی سهند.
کارخانه چرم خسروی به فرهنگسرای آذربایجان.
مدرسه اکبری به مهمانسرای میراث

خانه چرمی به حوزه علمیه
خانه حقیقی به سالن کنفرانس مجتمع دانشگاه هنر و خوابگاه اساتید.
خانه دبیود به مجتمع دانشگاهی هنر.
خانه سردار اعظم به سازمان پارک‌ها و فضای سبز اصفهان.
خانه سوکیاس به مجتمع دانشگاهی هنر.
خانه شیخ الاسلام به حسینیه.
خانه علم به سفره خانه شهرداری.
خانه قدسی به دانشکده معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی.
خانه قزوینی‌ها به اداره کل میراث فرهنگی استان.
خانه مارتاپیتوز به مجتمع دانشگاهی هنر.
خانه مصورالملکی به نمایشگاه آثار نقاشی حاج مصورالملک.
خانه پدالطهی به خانه‌های سازمانی اداره کل میراث فرهنگی استان.
سردرب بازار قیصریه به شربت خانه.
عمارت انگورستان ملک به حسینیه.
عمارت عالی قاپو به موزه و بخشی از آن به دفاتر اداره کل میراث فرهنگی استان.
کاخ چهلستون به موزه.
کاروانسرای مادرشاه به هتل عباسی اصفهان.
- اهواز :
خانه شیخ خزعل به ایستگاه راه آهن.
- ایرانشهر :
قلعه دوست محمدخان به اداره میراث

فارابی.
خانه میرزا محمود وزیر به خانه‌های
سازمانی اداره کل میراث فرهنگی
استان

خانه وثوق الدوله به منازل سازمانی
اداره کل میراث فرهنگی استان.
عمارت سردار اسعد بختیاری به
کتابخانه بانک ملی ایران.
عمارت سرخه حصار به بیمارستان.
عمارت مسعودیه ظل السلطان به
وزارت آموزش و پرورش.

عمارت مشیرالدوله پیرنایبه مرکز
تحقیقات طب سنتی دانشگاه علوم
پزشکی ایران.
کاخ ایبض به موزه مردم شناسی.
کاخ دارآباد به بیمارستان دکتر مسیح
دانشوری.

کاخ سعدآباد به موزه.
کاخ مرمر به شورایعالی قضایی.
کشتارگاه تهران به فرهنگسرای بهمن.
محل کار قوام السلطنه به موزه آبگینه
- خمین :

خانه مسکونی امام خمینی (ره) به محل
پازدید علاقمندان.
- خوارسگان :

خانه ای به دانشکده معماری و
شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی.
- دامغان :

مجموعه چشمه علی به قهوه خانه
وتفرجگاه.
- رشت :

خانه ابریشمی به دانشکده معماری و
شهرسازی دانشگاه گیلان.
خانه‌ای در رشت به اداره کل میراث
فرهنگی استان.

- زابل :
کنسولگری سابق انگلستان به موزه.
- زنجان :
رختشورخانه به موزه.

- ساری :
خانه کلبادی به اداره کل میراث فرهنگی
استان.
- سمنان :

تیمچه حضرت به اداره کل میراث
فرهنگی استان.
حمام پهنه به موزه مردم شناسی.
- سنج :
خانه آصف به اداره کل میراث فرهنگی
استان کردستان.

- شاهرود :
کاروانسرای ده ملا (جاده شاهرود به
دامغان) به محل اسکان مهاجرین.
- شوش :

قلعه شوش به موزه و مرکز تحقیقات.
- شوشتر :
خانه مستوفی به فرهنگی - اداری.
- شهر بابک :

عمارت موسی خان به دانشگاه پیام نور.
- شیراز :
ارگ کریمخانی به اداره کل میراث
فرهنگی استان فارس (این بنا در حال
مرمت و احیاء به موزه شهر است).

باغ ارم به دانشکده حقوق.
باغ عقیف آباد به چاپخانه و تفرجگاه.
خانه قوام شیرازی به مرکز مطالعات
آسیایی.

خانه هوایی به سازمان تأمین اجتماعی.
عمارت کلاه فرنگی به موزه پارس.
مقبره کریمخانی به نمایشگاه و موزه.
- طبس :

باغ گلشن به تفرجگاه.
- قزوین :
عمارت عالی قاپو به مقر نیروی انتظامی.
قزوین.

کاخ چهلستون به موزه.
کاروانسرای محمدآباد حُره (واقع در
جاده قزوین به بوئین زهرا) به مرکز
آموزشی موسسه باستان‌شناسی
دانشگاه تهران.
- کاشان :

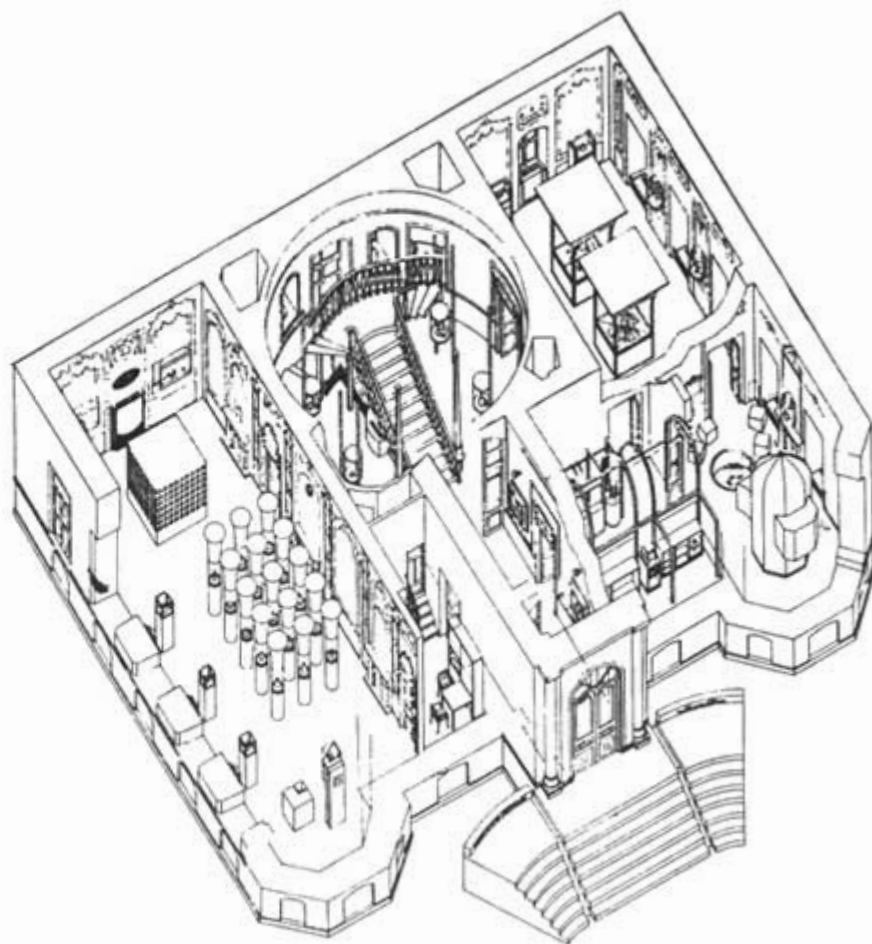
اندرونی باغ فین (محل مسکونی
امیرکبیر) به مهمانسرای اداره میراث
فرهنگی کاشان.
خانه بروجردی‌ها به اداره میراث
فرهنگی کاشان.

شیستان زمستانی مسجد آقا به کتابخانه
ارشاد اسلامی.
- کرج :

کاروانسرای شاه عباسی به اداره میراث
فرهنگی کرج.
- کرمان :

باغ بیرم آباد به اداره آستان قدس رضوی.
باغ شاهزاده به تفرجگاه و مهمانسرای

میراث فرهنگی استان.
 بیمارستان نوریه به دانشگاه علوم
 پزشکی شهید باهنر کرمان.
 حمام گنجعلیخان به موزه مردم شناسی.
 حمام وکیل به چاپخانه توریستی.
 خانه هرنندی به اداره کل میراث
 فرهنگی استان کرمان.
 ضرابخانه به موزه سکه.
 کارخانه خورشید به کتابخانه ملی شهر.
 کاروانسرای شاه نعمت الله ولی به مقر
 اصلی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
 کاروانسرای گنجعلیخان به دانشکده هنر
 دانشگاه آزاد اسلامی.
 گنبد جلیله به موزه شهدا.
 مدرسه حیاتی به موزه مردم شناسی.
 پنجهال مؤیدی به کانون پرورش فکری
 کودکان و نوجوانان.
 - کرمانشاه:
 تکیه معاون الملک به موزه مردم
 شناسی.
 - لاهیجان:
 حمام گلشن به حمام با امکانات جدید.
 - ماکو:
 قلعه جوق (قصر سابق سردار ماکو) به
 موزه.
 - مراغه:
 ساختمان سابق دادگستری به مدرسه
 غیر انتفاعی.
 - نایین:
 خانه پیرنیا به اداره میراث فرهنگی
 نایین.

پرسپکتیو اگزونومتریک موزه آبگینه تهران پس از احیاء
 مآخذ: کتاب Old Buildings/ New Uses.

تبریز - خانه قدکسی

قلعه خیرآباد (واقع در حومه شهر یزد) به ورزشگاه جوانان.
 مسازاری (کارگاه حناسایی) واقع در خیابان کاشانی به نمایشگاه و فروشگاه میل.
 مدرسه شاهزاده به مدرسه علمیه امام خمینی (عملکردهای قبلی به ترتیب بیمارستان و نونخانه بوده است).
 مدرسه ضیاییه به کارگاه‌های مرمتی اداره کل میراث فرهنگی استان.
 مجموعه زنگی در خیابان سیدگل‌سرخ به شورای محلی.
 یکی از برج‌های حصار دفاعی شهر در محله فهادان به کارگاه آهار زنی و ...

معماری و شهرسازی یزد (طرح توسعه) خانه گلشن به شهرداری ناحیه تاریخی یزد.
 خانه لاری‌ها به اداره کل میراث فرهنگی استان.
 خانه فخرالدینی به کارگاه نجاری اداره کل میراث فرهنگی استان یزد.
 خانه قاضی به کتابخانه و مرکز اسناد و کلاس‌های درسی دانشکده معماری و شهرسازی یزد (طرح توسعه).
 خانه مسکونی به باجه اداره پست (واقع در بازار مقابل تیمچه تهرانی).
 خانه مودت به خانقاه.
 روستای بندر آباد یزد، پخچال به زورخانه.

مصلی به تفرجگاه.
 - نیشابور:
 کاروانسرای فخر داود (در جاده نیشابور به مشهد) به دفتر کار شهرک صنعتی بینالود.
 - ورامین:
 برج علاءالدوله به کارگاه و نمایشگاه صنایع دستی.
 - یزد:
 استانداری سابق به مرکز فرهنگی دانشگاه یزد.
 انبار قند و شکر به زورخانه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
 انبار قند و شکر به نمایشگاه و فروشگاه شرکت تعاونی بافندگان فرش دستی جهاد سازندگی استان.
 بخشی از باغ دولت آباد (حرمسرا و عمارت تهرانی) به خوابگاه دانشجویی.
 بخشی از مجموعه عرب‌ها به کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
 بقعه سید شمس‌الدین به کتابخانه اداره کل میراث فرهنگی استان یزد.
 خانه آیت‌اللهی به حسینیه و صندوق قرض الحسنه.
 خانه اربابی به مدرسه.
 خانه رسولیان به دانشکده معماری و شهرسازی یزد.
 خانه صادقیان به مدرسه.
 خانه علّیین به بخشی از دانشکده

مأخذ:

۱- فارسی:

متأسفانه در زبان فارسی در زمینه احیاء مأخذ اندکی وجود دارد و مطالب این گزارش بیشتر متکی بر مطالعات گروه مرمت دانشکده معماری و شهرسازی که در جزوه درسی منعکس شده استوار است، ذیلاً کتابنامه مختصری که به زبان فارسی در این زمینه وجود دارد اشاره می‌شود:

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. اداره کل مسکن و شهرسازی استان اصفهان. گروه بهسازی و نوسازی شهری: باز زنده سازی یک اثر. اصفهان، ۱۳۷۲

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی: زندگی - کالبد قدیم، گزیده‌ای از بناهای با ارزش تاریخی. تهران، وزارت مسکن و شهرسازی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۷۲

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. معاونت امور مسکن. دفتر بهسازی و نوسازی شهری: زندگی جدید در کالبد قدیم، گزیده‌ای از بناهای با ارزش تاریخی. تهران، وزارت مسکن و شهرسازی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۷۲

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. معاونت امور مسکن. دفتر بهسازی و نوسازی شهری: زندگی جدید در کالبد قدیم، گزیده‌ای از بناهای با ارزش تاریخی. تهران، وزارت مسکن و شهرسازی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۷۱

دانشگاه شهیدبهشتی. دانشکده معماری و شهرسازی. گروه مرمت: احیاء (اعطای عملکرد جدید به بنا)، جزوه درسی. مهرماه ۱۳۷۲

خانه مشروطیت: مجله میراث فرهنگی. سال اول، شماره اول، تیرماه ۱۳۶۹

۲- به زبان خارجی:

Alte Bauten neu genutzt, P.Anstett, H.Fecher et al., Deutsche Verlags- Anstalt, Stuttgart, 1981.

Architectural conservation in Europe, S.Cantacuzino(ed.),

Architectural press, London, 1975.

Aspects of Conservation one, New Life for old Buildings,

Department of the Environment, Scottish Development

Department, Welsh Office, HMSO, London, 1971.

Aspects of Conservation Three, New Life for Old Churches,

Department of the Environment, Scottish Development

Department, Welsh Office, HMSO, London, 1977.

Batiments Anciens-Usages Nouveaux: I, Images du Possible,

Paris, 1979; 2, Quelques Exemples par I, Animation Culturelle,

Centre National d'Art et de Culture Georges Pompidou,

L'Association Etudes et Cultures, Paris (undated).

Britain's Historic Building : a Policy for their Future Use, Lord

Montagu of Beaulieu, British Tourist authority, London, 1980.

Building conservation and rehabilitation : Designing for Change in Buil Use, T.A. Markus (ed.),

Butterworths, London, 1979.

Building Legislation and Historic Buildings, English Heritage,

Architectural Press, London, 1987.

Built to last : a Handbook on Recycling Old buildings, G Bunnell,

Preservation Press National Trust for Historic Preservation, Washington,

D.C., 1977.

the Care of Old Buildings Today, D.Insall, Architectural Press, London,

1972.

I Centri Storici : rimini, Firenze, P.L. Cervellati and M. Miliari, Guaraldi,

Rimini, 1977.

Miliari, Guaradi, Rimini, 1977.

Change of Use : the Conversion of Old Buildings, P.Cunnington, Alpha Books (A.& C. Black), London, 1988.

Conversion : a Credit Account, M.Pearce, SAVE Britain's Heritage, London, 1988.

Conservation as Cultural Survival : Proceedings of the Seminar held in

- 1979.
- New Uses for Old Buildings, S.Cantacuzino, Architectural Press, London, 1975.
- New Uses for Older Buildings in Scotland, Scottish Civic Trust, HMSO, Edinburgh, 1981.
- Old Buildings New Uses-Re-Architecture, sherban Cantacuzino, New York, 1989.
- Our Architural Heritage from consciousness to Conservation, C.Erder, UNESCO, New York, 1986.
- Re-using Railroad Stations (2 vols.), Educational Facilities Laboratories, Washington, D.C., 1974/75.
- Re-using Redundant Buildings : Case Studies of Good Practice in Urban Regeneration, URBED (Urban and Economic Development) Ltd, HMSO, London, 1987.
- Reviving Old Buildings and Communities, M.Talbot, David & Charles, Newton Abbot, 1986.
- Saving Old Buildings, S.Cantacuzino and Susan Brandt, Architectural Press, London, 1980.
- Urbino : la Storia di una Citta e il Piono della sua Evoluzione Heritage, London, 1988.
- A Future from the Past the Case for conservation and Re-use of Old Buildings in Industrial Communities, R. Langenbach, US Department of Housing and Urban Development Massachusetts Department of Community Affairs, Washington, D.C., 1977.
- Guidelines for Conservation : a Technical Manual, B.M.Feilden, INTACH, New Delhi, 1989.
- Historic Preservation : Curatorial Management of the Built World, J.M.Fitch, McGraw-Hill, New York, 1982.
- An Introduction to Conservation, B.M.Feilden, Unesco, New York, 1979.
- Neues Leben fur alte Bauten : uber den Continuo in der Architektur, G.Muller-Menckens, Verlaganstalt Alexander Koch, Stuttgart, 1977.
- The New Museum : Architecture and Display, M.Brawne, Architectural Press, London, 1965.
- New Profits from Old Buildings, R.M.Warnar, S.M. Groff and R.P.Warner, McGraw-Hill, New York, Istanbul, Turkey, 26-28September 1978, Aga Khan Award for Architecture, Geneva, 1979.
- Conservation of Historic Buildings, B.M.Feilden, Butterworths Scientific, London, 1982.
- The Country House : to be or not to be, M.Binney and K.Martin, SAVEBritain's Heritage, London, 1982.
- Creer dans le Gree : l'Architecture Contemporaine dans les Batiments Anciens, ICOMOS/France, Electa Moniteur, Paris, 1986.
- A Critical Bibliography of Building Conservation, J.F.Smith, Mansell, London, 1978.
- Dal Piccolo al Grande Restauro, P.Marconi, Marsilio Editori, Venice, 1988.
- Financing the Preservation of Old Buildings, Civic Trust, London, 1971.
- Financing the Use of Old buildings : a Practical Guide to Sources of finance, Materials and Labour for Projects involving the Provision of Workspace, URBED, London, 1979.
- A Future for Farm Buildings, G.Darley, SAVE Britain's

- 19- Chewing Gum and Battery Factories, New York.
- 20- Municipal Asphalt Plant, New York.
- 21- Ibrahim Pasha Palace.
- 22- Abbey Mill.
- 23- Warehouses Skipton.
- 24- Holy Jesus Hospital.
- 25- Clarence Barracks.
- 26- Magazin Gateway.
- 27- Duvecot, Bicester.
- 28- Convet, Orbino.
- 29- Monastery, Macerata.
- 30- Castello di rivoli, Turin.
- 31- Castello Guidi, Vinci.
- 32- Gare d'orsay..
- 33- Hotel Sale
- 34- Barns, Hamar.

Urbanistica, G.De Garlo, Marsilio, Padua, 1966.

L'Utilisation des monuments historiques, D.Mandelkern, Caisse Nationale des Monuments Historiques et des Sites, Paris 1979.

Working Places : the Adaptive Use of Older Buildings, W.Kidney, Ober Park Associates, Pittsburgh, 1976.

پاورقی :

- 1- Protection.
- 2- Preservation.
- 3- conservation.
- 4- Consolidation.
- 5- Restoration.
- 6- Formal.
- 7- Reconstruction.
- 8- Anastylosis.
- 9- Rehabilitation.
- 10- Revitalization.
- 11- Railway station, brunswick.
- 12- Augustiner Kirch.
- 13- Union Station, st Louis.
- 14-East Brother Lighthouse.
- 15- Carriage House, Lockport.
- 16- Commercial Buildings, san Antonio.
- 17- Farm Buildings.
- 18- Old City Hall, Boston.

بازدیدکنندگان از اماکن میراث جهانی

مقاله و بازدیدکنندگان از اماکن میراث جهانی، که حاصل تجربیات متخصصین دست‌اندرکار میراث فرهنگی جهانی در سازمان‌های بین‌المللی وابسته است، از وجه برنامه‌ریزی برای اماکن موصوف حایز اهمیت و الایی است. زیرا خطوط مشی کلی و رهنمودهایی که در این مقاله عرضه شده، این امکان را برای مدیران چنین اماکنی فراهم می‌سازد که از آن به عنوان اصول هادی استفاده نمایند.

در مقطع زمانی که در جامعه ما مباحث توریسم به صورت شتابزده مطرح می‌گردند، ترجمه یک چنین مقالات و تعمق در باب آنها می‌تواند از یک سو بستر تدوین برنامه‌های جامع توریسم و از دیگر سو، آماده سازی بینه اماکن تاریخی برای بازدیدکنندگان آتی آن را فراهم آورد.

پیشگفتار مترجم :

مقاله حاضر، بخش دهم از کتاب «رهنمودهای مدیریتی برای اماکن میراث فرهنگی جهانی» (۱) است که توسط برنارد، ام، قیلدن (۲) و بوکایوکیلنو (۳) نگارش یافته است. اثر مذکور توسط «مرکز بین‌المللی مطالعه نگهداری و مرمت گنجینه‌های فرهنگی» (۴) (ICROM) در سال ۱۹۹۳ میلادی در رم به چاپ رسیده است. این مرکز که توسط کنفرانس عمومی یونسکو در سال ۱۹۵۹ میلادی در نهمین اجلاس آن پایه‌گذاری شده و دبیرخانه آن در رم واقع است، وظایف زیر را به عهده دارد: جمع‌آوری، مطالعه و بخش اسناد در مورد حراست و مرمت گنجینه‌های فرهنگی، هماهنگ کردن، برانگیختن و یا آغاز نمودن تحقیقاتی در این زمینه، در اختیار گذاردن راهنمایی‌ها و توصیه‌های لازم در موارد عمومی یا شخصی و بالاخره، کمک به تربیت محققان و تکنسین‌های ضروری جهت ارتقاء استاندارد عملیات مرمت (۵).

تلاش عمده کتاب موصوف، به اداره امور مطلوب «اماکن میراث فرهنگی جهانی» (۶) معطوف است. لازم به ذکر است که تا ژانویه ۱۹۹۳ میلادی، ۳۷۸ گنجینه در ۸۶ کشور جهان جزء میراث جهانی به ثبت رسیده است. از این تعداد، ۲۷۶ مورد جزء «اماکن فرهنگی» و ۱۰۲ فقره جزء «اماکن مختلط طبیعی و فرهنگی» قرار دارند. به استناد گزارش ICROM در حال حاضر تعدادی از این اماکن، جزء اماکنی هستند که در معرض خطر قرار دارند. این اماکن عبارتند از:

- ۱- قصرهای سلطنتی آبومی (۷) در کشور بنین (۸).
- ۲- شهر قدیمی دوبرونیک (۹) در کشور کرواتی.
- ۳- شهر قدیمی بیت المقدس و دیوارهای آن (۱۰) در کشور اردن.
- ۴- نیم بوکتو (۱۱) در کشور مالی.
- ۵- قلعه باهلا (۱۲) در کشور عمان.
- ۶- منطقه طبیعی، تاریخی - فرهنگی کوتور (۱۳) در کشور یوگسلاوی.

در کشور ما، اماکن زیر در سال ۱۹۷۹ میلادی جزء فهرست «اماکن میراث فرهنگی جهانی» به ثبت رسیده است:

- ۱- چغازنبیل.
 - ۲- تخت جمشید.
 - ۳- میدان امام اصفهان.
- ترجمه بخش دهم از کتاب فوق‌الذکر با دو هدف زیر انجام شده است:

- ۱- برای کشور ما به عنوان یکی از دارندگان اماکن میراث فرهنگی جهانی، طرح این گونه مباحث نه تنها راهگشا است، بلکه از آن می‌توان به عنوان بخشی از

دستورالعمل‌های اجرایی برای اداره امور اماکن موصوف استفاده کرد.

- ۲- طرح ناقص مسایل مربوط به توریسم و گاه نادرست آن که یکی از مباحث روز به شمار می‌رود، در آینده می‌تواند عوارض نامطلوبی را هم برای جامعه و هم برای موارث فرهنگی ما به دنبال آورد. این مقاله به منظور آشنایی عناصر تصمیم‌گیر و اجرایی با یک بخش کوچک از ابعاد گسترده کار جذب توریسم، به خصوص در رابطه با اماکن میراث فرهنگی جهانی که قابل اطلاق به کلیه محوطه‌های تاریخی و فرهنگی دیگر نیز می‌شود، ترجمه شده است. امید آن که مفید قایده واقع شود.

قصر الحمراء - اسپانیا

۱- پیشگفتار:

امروزه صنعت توریسم، بخشی از اقتصاد فرهنگی و بین المللی ما را تشکیل می‌دهد و از دیدگاه مفاهیم تامین سرمایه، بعد از صنعت نفت، مقام دوم را به خود اختصاص داده است. گرچه توریسم پدیده‌ای پویاست، اما نباید آن را به سرعت توسعه داد، زیرا لازم است ظرفیت اماکن فرهنگی و تأسیسات زیر بنایی پشتیبانی کننده آن نیز به تناسب رشد یافته و در هر حال هیچگاه رشد توریسم نباید از این امکانات پیشی جوید. همانطوری که در قطعنامه «سازمان توریسم جهانی (۱۴)» در مانیل (۱۵) بیان گردید، کسب در آمد اقتصادی تنها هدف توریسم به شمار نمی‌رود. توریسم باید کیفیت زندگانی مردم محلی را بهبود بخشد، بی‌آنکه فرهنگ فطری آنان را به مخاطره اندازد.

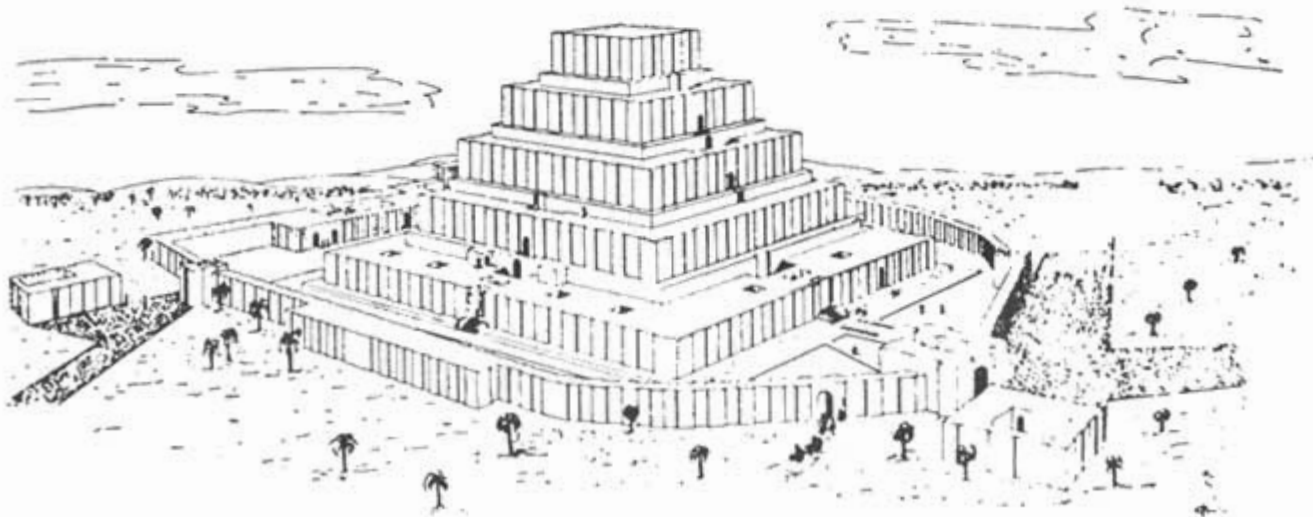
بازدید از هر یک از اماکن میراث جهانی می‌تواند یک تجربه معنوی باشد و در این رابطه بازدیدکنندگانی که وسیله بازدید آنها فراهم شده، بیشترین سود را خواهند برد.

اغلب بازدیدکنندگان از اماکن میراث جهانی در جستجوی گردش، تغییر در چشم انداز و یا کسب تجربه‌ای هستند که به هنگام بازگشت به وطن، به مردمان خود نقل نمایند. بعضی از آنان به میراث فرهنگی خود، گروهی به باستانشناسی یا معماری علاقمند هستند. لذا بخشی از وظیفه مدیران اماکن مذکور، این است که برای همه بازدیدکنندگان، دیدار را لذت بخش و جالب سازند که این امر به نوبه خود موجب افزایش حمایت سیاسی از امر حفاظت اماکن موصوف، گردش ارز خارجی، مشاغل و درآمدی گردد. خوشبختانه برخی از مردم هنگامی که به خارج می‌روند، بیشتر به فرهنگ خود علاقمند می‌شوند.

اگر بچه‌های مدرسه به هنگام بازدید از این اماکن لذت نبرند، ممکن است آنها برای سالیان متمادی از دیدار کلیه اماکن میراث جهانی دوری گزینند و دیگر نتوان این آثار را به آنها معرفی نمود. بچه‌ها برای علاقمند ساختن، گروه دشواری هستند و چون نمی‌توان علاقه دراز مدت آنان را به حفاظت معطوف نمود، لذا به زودی از این آثار دل‌سرد می‌شوند. از همین رو، در صورت فقدان پیش‌بینی‌های لازم اصلاح است که ابدأ آنها را به این اماکن نیاورد.

لذت بخش و جالب نمودن امر بازدید قبل از آنکه ماحصل تفکر نسبت به منابع باشد، از طریق تفکر در باب علائق و طرز تلقی دیدارکنندگان حاصل می‌شود و این موضوع می‌تواند به نوبه خود برای مدیران اماکن میراث جهانی ایجاد مشکل نماید، به خصوص برای آن گروه از مدیرانی که بازدیدکنندگان را تنها به عنوان یک امر ثانوی تلقی می‌نمایند. در این راستا، کارشناسان توریسم، مدیریت بازدید، ارابه و بازاریابی

طرح معبد چغازنبیل در خوزستان
 مأخذ نقل از جلد اول کتاب چغازنبیل (به زبان فرانسه) نوشته
 پرفسور گیرشمن چاپ پاریس ۱۹۶۶

به دیدارکنندگان باید توصیه نمود که از عکسبرداری یا فلاش اجتناب ورزند. کشیدن سیگار و دور ریختن آشغال باید کنترل شود و مسیر حرکت بازدیدکنندگان باید مشخص و آنها را از چیدن گل‌های وحشی و نوشتن و مخدوش کردن تصاویر منقوش بر آثار منع کرد.

۳-۱ خوش آمدگویی به بازدیدکنندگان:

نحوه برخورد کارکنان اماکن نسبت به بازدیدکنندگان، عامل کاملاً منحصر به فرد مهمی در جلب توجه نمودن بازدید آنان است. به هر یک از بازدیدکنندگان باید در حد امکان جداگانه خوش آمد گفت و باید محل کاملاً مشخص و شناخته شده‌ای برای کمک به آنان در صورت بروز حادثه یا مشکل، وجود داشته باشد. خطرات ویژه، مشتمل بر وجود حیوانات و گیاهان خطرناک، دزد و غیره باید به آنان خاطر نشان گردد.

برای بازدیدکنندگان، هیچ تجربه‌ای بدتر از این نیست که مورد دستبرد واقع شوند، به خصوص سرقت پاسپورت، دوربین، نگاتیو فیلم‌ها. کارکنان اماکن فرهنگی، ضمن آن که به بازدیدکنندگان به عنوان مهمان خوش آمد گفته و به آنان کمک می‌نمایند، در عین حال لازم است مراقب سرقت و یا خسارت به آثار نیز باشند. کارکنان در حالی که باید معترض بازدیدکنندگانی که خسارت وارد می‌آورند باشند، مؤدب بودن آنان در تمام اوقات اصل بسیار مهمی است.

تابلوها و نقشه‌هایی در مقیاس بزرگ که نشانگر نحوه استقرار آثار فرهنگی در محوطه باشند، باید در محل پارکینگ‌ها و هم چنین در مناطقی که موجب هدایت بازدیدکنندگان می‌شود، نصب گردد تا آنان مسیر خود را گم نکنند. در ضمن تابلوهای ثابتی نیز می‌بایست در محل‌هایی که به ساختار باستانی یا منظر اماکن اثر سوء نگذارد، استقرار یابد. مشاهده

نماییده می‌شود. این افراد نیازمند به تله‌ها، مهمانخانه‌ها، اردوگاه‌ها، رستوران‌ها و انواع مختلف وسایط و خدمات حمل و نقل هستند. برای این افراد هم چنین تدارک فروشگاه‌هایی که نیازهای ویژه آنان را فراهم آورد، ضروری است. برای اماکن میراث جهانی، تأمین کلبه این موارد مهم است، زیرا در صورت فقدان این تسهیلات، فرهنگ برای بسیاری از افراد خارج از دسترس خواهد بود. تأمین یک چنین خدماتی، در حیطه وظایف معمولی مدیران این گونه اماکن نیست، بلکه این مورد، همکاری متقابل مراجع دولتی و بخش خصوصی را طلب می‌نماید.

مدیریت مطلوب دیدارکنندگان، مخارج برای ترویج و تبلیغ اماکن میراث جهانی را کاهش می‌دهد، و جاذبیت‌های آن از طریق وسایل ارتباط جمعی به مردم شناسایی و معرفی می‌گردد. اما به هر حال، از نظر خطشی، یک ناسازگاری میان مدیران اماکن که طالب محدودیت بازدیدکنندگان جهت جلوگیری از بروز خسارت به اماکن هستند، با سازمان‌های توریستی و علائق تجاری که خواهان جذب کردن اماکن برای بازدیدکنندگان هستند، وجود دارد.

۲-۱ تخریب آثار هنری (۱۷) و وارد ساختن خسارت:

تخریب آثار هنری، اغلب نتیجه سوء رفتارهای رنجش آور است، حال آن که در اماکن میراث فرهنگی، ازابه مطلوب آثار، احتمال تخریب را کمتر می‌سازد. در پرتو مدیریت خوب، بسیاری از مسایل امنیتی حل و فصل می‌گردد که این عمل می‌باید با اقدامات مرحله‌ای پلیسی قاطع ممزوج شود. گرچه مطالعات کاملاً مستند در باب خساراتی که توسط بازدیدکنندگان وارد می‌شود، در دسترس نیست، معهداً متأسفانه توریسم می‌تواند باعث فرسودگی و استهلاک مفرط به آثار شود. شواهد آشکار، بیانگر این حقیقت است که این گونه اقدامات به نوبه خود باعث افزایش هزینه‌های حفاظتی می‌گردد. در اماکن مقدس

مناسب، بیشترین یاری را می‌رسانند. بررسی و تحقیقات از بازدیدکنندگان نیز می‌تواند تشخیص علائق آنان را تسهیل نماید، برای مثال از کجا آمده‌اند، چه مدت اقامت خواهند داشت، آیا دوباره بازخواهند گشت و چه میزان پول هزینه می‌کنند.

طرح مدیریت برای اماکن میراث جهانی باید مشکلات خدماتی بازدیدکنندگان را مشخص نماید. این مشکلات لازم است با کمسیون اماکن، مراجع محلی و افرادی که با مساله توریست سروکار دارند، مورد بحث و بررسی قرارگیرد تا اطمینان حاصل گردد که دیگر هیچ ناسازگاری در برنامه وجود ندارد. طرح مدیریت باید مسایلی از جمله مباحث زیر را حل و فصل نماید: میزان درآمد از ورودیه به اماکن، سود مشاغل محلی مرتبط با توریست، خسارت بالقوه به منابع میراث جهانی، نحوه رفتار با توریست‌هایی که از بازدید دل‌سرد می‌شوند، ازدحام بازدیدکنندگان، کاهش آنان در زمان‌های اوج بازدید و اختلاط و امتزاج آنها.

۱-۱ نیازهای بازدیدکنندگان:

تمام بازدیدکنندگان از وجود مسایل زیر متشکر خواهند شد:

- خوش آمدگویی دوستانه و مساعدت در حل هرگونه مشکلات و حوادث؛
 - محوطه تاریخی تمیز، بدون آشغال که به خوبی نگهداری و تعمیر شده باشد؛
 - راهنمایی به محرمان (۱۶)، طرز تلقی مذهبی و فرهنگی مردم محل (مثل احترام به پرندگان در کشورهای اسلامی، گاو در کشورهای هندو، لباس و آرایش و رفتار مناسب در اماکن مذهبی و غیره)؛
 - ازابه تاریخیچه اثر یا مکان تاریخی و نقایس آن به هر نحوی که موجب فهم آن برای آنان گردد، و
 - امنیت و حفاظت از خود توریست و وسایل و دارایی‌های متعلق به توریست.
- براساس قراردادهای بین‌المللی، دیدارکننده‌ای که شب را در خارج از خانه خود سپری نماید، توریست

دقیق رفتار بازدیدکنندگان، به تدبیر انتخاب محل نابلوها، مدد می‌رساند.

هدف نابلوها باید کمک به بازدیدکنندگان باشد، نه این که ضرورتاً توجه آنان را به آثار ارزشمند بسیار مهم معطوف دارد. راهنماهای اماکن باید بازوبند، یا لباس‌های متحدالشکل داشته باشند، به نحوی که به سادگی و به راحتی قابل تشخیص بوده و در صورت نیاز به کمک، بتوان آنها را فراخواند. به فروشندگان سوغات محلی، گدایان و راهنمایانی که نزد خود آموزش دیده‌اند، نباید اجازه ورود به اماکن میراث جهانی را داد، زیرا این گونه افراد موجبات آزار و پریشانی خیال دیدارکنندگان را فراهم می‌آورند.

۲- نگهداری و تعمیر اماکن:

بهترین راه برای ممانعت از ریختن آشغال آن است که به محض مشاهده آن را برداشت. ظروف آشغال باید مرتباً خالی شود. در برخی از کشورها، اگر ابداً ظروف آشغال وجود نداشته باشد، کمتر آشغال ریخته می‌شود. در حالی که در برخی از کشورها وجود جرایم برای ریختن آشغال، خود مانع از این کار می‌گردد. در مواردی که بخشی از اماکن میراث جهانی برای رویدادها و نمایش‌های ویژه به کار برده می‌شود، اگر برنامه‌ریزان به محض پایان برنامه قصد جمع‌آوری کلیه زباله‌ها را دارند، بهتر است به مدد تجهیزات یا جایگاه‌های ویژه و غیره این کار را انجام دهند.

کاربردهای ویژه برای اماکن میراث جهانی، مثل ساختن فیلم در آن، هم می‌تواند سودآور و هم تبلیغ خوبی برای این اماکن باشد. البته به سازندگان فیلم و کارکنان تلویزیون باید دستورالعمل‌های روشنی داد تا مانع از آن شد که سهواً به آثار خسارت وارد سازند. حرارتی که توسط نورپردازی تولید می‌شود، می‌تواند به مواد فرهنگی خسارت وارد آورده و خطر آتش‌سوزی ایجاد نماید.

محل پارکینگ باید کاملاً پاکیزه نگاه داشته شود و چاله‌ها و گودال‌ها و درزهای آن نباید با مواد لازم پر شود. علائم هشدار دهنده در باب سرقت نباید در

این محل‌ها نصب گردد. فضای پارکینگ‌های بزرگ کنار اماکن میراث جهانی باید به وسیله نرده، فضای سبز و به مدد سایر طرح‌های مربوطه از یکدیگر تفکیک گردند و یا به هر نحو ممکن از پارکینگ‌های یکسره اجتناب شود. در مواردی که محل پارکینگ یا اماکن میراث جهانی فاصله دارند، باید تدابیر لازم برای کمک به افراد مسن و معلولین جهت رسیدن به مکان تاریخی مورد نظر را پیش بینی نمود.

۳- آرایه و بیان:

کلیه اماکن میراث فرهنگی جهان، بیش از یک داستان مهم در باب تاریخ خود برای گفتن دارند و آن عبارت است از: چگونگی احداث و تخریب محل، مردمانی که در آن زندگی می‌کردند، فعالیت‌های گوناگون و وقایع آن، عملکرد قبلی و احتمالاً داستان‌هایی در باره رجال و شخصیت‌های برجسته ساکن در آن. در آرایه و بیان داستان تاریخی مکان میراث جهانی،

رعایت این نکته ضروری است که این داستان‌ها باید به نحوی انتخاب و گزیده شوند که برای انواع مختلف مردمی که به این اماکن می‌آیند جالب توجه باشد و داستان‌هایی را جع به علائق انسان‌ها، اغلب خیلی مردم پسند هستند.

اهداف مربوط به آرایه و بیان مکان میراث فرهنگی، قبل از شروع کار لازم است به وضوح مشخص گردد و مرتباً در پرتو تجربه و تغییر فکر، مورد بازبینی و تجدید نظر قرار گیرند.

وسایلی که برای بیان تاریخ مکان به کار گرفته می‌شود، باید به نحوی انتخاب گردد که تا حد امکان برای تمام بازدیدکنندگان مفید باشد. بی‌آن که منظر یا نقوش و تزئینات مکان را مورد تهدید قرار دهند. برای مثال، تجهیزات اجرای نمایش نور و صوت، ممکن است به دیوارهای باستانی صدمه برساند یا مانع استقرار در ساعتی که نور خورشید وجود دارد، گردد.

مجموعه آکروپولیس - یونان

برای علاقمندان جدی‌تر باید کتاب‌های راهنمای تفصیلی تهیه کرد که صحت مطالب آن توسط کارشناسان امر می‌بایست کنترل گردد. این کتاب‌ها باید از بیان‌های پژوهشی و نظری به دور بوده و حاوی مراجع و مأخذی برای کسب اطلاعات بیشتر باشد.

اطلاعات عمومی توریست عمدتاً در اماکن میراث جهانی فراهم می‌گردد. گاهی اوقات این کار یک خدمت مفید و در عین حال فعالیت سودآوری است که از فروش نشریات مربوط به راهنمای توریست‌ها، نقشه‌های هادی، تا رزرو هتل و تذاکر جزوات در باره سایر جاذبه‌های توریستی و مشاوره نسبت به حمل و نقل را شامل می‌گردد. اگر یک چنین خدماتی جنبه گسترده داشته باشد، اصلح است محل آن از بخش ارایه اطلاعات در مورد خود مکان تفکیک شود تا موجب ازدحام و تشکیل صف‌های طولانی نگردد. کتاب‌های کاملاً مصوری در باب سوغات محل که خاطره بازدید را یادآور خواهد شد، کارت پستال‌های تصویری، کتاب در زمینه موضوعات مختلف و مرتبط با مکان، همگی می‌توانند یک منبع مهم درآمدزا را تشکیل دهند.

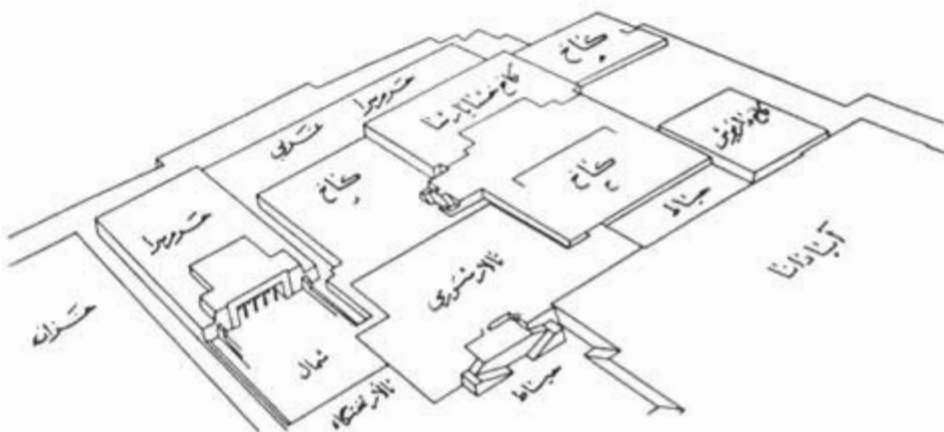
پانل‌های آموزشی که بیانگر مکان هستند، باید به خوبی طراحی شده و در ساخت آن از مواد مقاوم استفاده و با حروف جلب توجه کننده نوشته شوند، رنگ‌های آن نیز باید به دقت انتخاب گردد. سبک ترسیم کلیه این پانل‌ها باید یکسان باشد تا به وضوح بتوان آنها را از تابلوهای هشداردهنده، یا تابلوهای دیگری که برای تعیین مسیر نصب شده‌اند، تشخیص داده شود. در نوشتارهای آن باید از زبان فنی، مگر در داخل پرانتزها، اجتناب کرد. از آنجایی که این تابلوها اغلب بخش مهم بیان مکان را به عهده دارند، لذا ارایه آنها باید از برتری والایی برخوردار باشد. از این رو توصیه می‌گردد که امر طراحی و استقرار کلیه تابلوها و حتی کنترل تعداد آنها در مکان، به فرد خاصی که دارای بصیرت در امور بصری است، واگذار گردد.

ارایه و بیان مکان به وسیله تجهیزات سمعی و بصری باید از بالاترین کیفیت برخوردار باشد و

در کاربرد این گونه وسایل، به سادگی اشتباهاتی رخ می‌دهد، برای مثال: پول می‌تواند به هدر رود، منتظر مکان به مخاطره افتد، تورهایی با راهنما می‌توانند بازدیدکنندگان دیگر را مشوش سازند، نشریات و پانل‌های آموزشی می‌توانند به طور غلط نوشته شوند. لذا بهتر است کار با تعیین پیامی که قرار است انتقال یابد و تعیین مخاطبین این پیام آغاز گردد. هر یک از اماکن میراث جهانی برای خود یک امر منحصر به فرد است و اقدامی که در یک مکان صورت می‌گیرد، ممکن است برای جای دیگر کارآ نباشد. برای معرفی و بیان اهمیت تمامی اماکن میراث جهانی باید بودجه معتنابهی تخصیص یابد و تدابیر ماهرانه‌ای را در این راستا جستجو کرد.

اغلب، فروش یک کتاب راهنمای ساده که به آسانی قابل فهم باشد به آنهایی که فاقد دانش قبلی یا آگاهی اندکی نسبت به مکان هستند، مفید است. این گونه آثار می‌توانند به نحوی طراحی شوند که برخی از خلاهای موجود در دانش تاریخی را پر نماید.

صفه نخت جمشید

مأخذ: معماری، شهرسازی و شهرنشینی ایران در گذر زمان

علامت توضیح دهنده ممکن است رویت آثار را با مشکل روبرو سازند و یا در اثر نصب آن، موجب خسارت گردند. وسایلی که برای بیان آثار به کارگرفته می‌شوند، می‌توانند شامل امور زیر باشند:

- آگهی‌هایی که به وضوح نوشته شده باشند، پانل‌های آموزشی، پانل‌ها، نشریات، کتاب‌های راهنما، کتاب‌هایی که در مورد سوغات محلی نوشته شده باشد و بر حسب نیاز کتاب‌های مرجع به زبان‌های مختلف؛

- راهنماها و معلم‌ها؛

- موزه‌ها، نمایشگاه‌ها، مدل‌ها، نمونه مواد و مصالح ساختمانی، نسخه‌هایی از موضوعات هنری، تصاویر سکه‌ها؛

- شهر فرنگ، پست‌های استماع (۱۸)، ضبط صوت‌های قابل حمل؛ و

- فیلم‌ها، تلویزیون، ویدئو، نمایش اسلاید همراه با نور، نمایشنامه‌ها، موزیک، اجرای نمایش به وسیله صوت و نور، نورپردازی به تصاویر و نقوش مهم.

نخت جمشید

که این زبان‌ها، زبان مادری‌شان است - فهمیده می‌شود. این عامل می‌تواند بر کاربرد پست‌های استماع و راهنماها اثر گذارد و این اثر به میزانی است که گاهی اوقات بهتر است تنها از مواد نوشتاری استفاده کرد. پرده‌های نمایشی که به وسیله فشار دادن دکمه، پاسخ‌های نوشتاری یا نموداری را عرضه می‌نمایند، گزینه دیگری را در مقابل کاربرد پست‌های استماع فراهم می‌آورند.

راهنمایان باید کاملاً آموزش دیده و واجد دانش لازم باشند، این افراد باید دارای پروانه کار از سوی دولت بوده یا به وسیله مدیریت مکان میراث جهانی استخدام شده باشند. گروه‌هایی که از مدارس برای بازدید می‌آیند، باید به صورت دستجمعی و در محل جداگانه‌ای که به این امر اختصاص یافته و ترجیحاً در محل سرپوشیده باشد، نسبت به مکان توجیه شوند. دستورالعمل‌های ستادی می‌تواند به معلمان شاگردان در جهت تبیین مکان یاری رساند. بهتر است معلمان قبل از آوردن گروه‌ها، برای دیدن مکان دعوت و نسبت به مکان توجیه شوند. در این زمینه، در اختیار بودن مواد آموزشی برای معلمان می‌تواند بسیار مفید باشد.

حفاری‌های باستانشناسی را می‌توان به وسیله پانل‌ها یا راهنماهای دیگر و یا هر دو وسیله تشریح نمود. برای جلوگیری از قطع عملیات حفاری، اتخاذ تدابیر ویژه با هدف رویت آسان این نوع حفاری‌ها، از قبیل نصب سکوها یا مشاهده برای دیدارکنندگان، ضروری است. نیازهای اطلاعاتی مربوط به حفاری‌ها، مرتباً باید به روز در آید و در اختیار همگان قرارگیرد. اما کشفیات ویژه تنها هنگامی باید به اطلاع نشریات رسانیده شود که باعث افزایش مشکلات مدیریت نگردد.

کودکان، دانشان مکان تاریخی را بهتر درک خواهند کرد، مشروط بر آن که بتوانند با هنر پیشگانی که نقش‌های تاریخی را به عهده دارند صحبت کنند، کارشان را بسینند و یا حتی شخصاً در نمایش رخدادهای بزرگ شرکت نمایند، به اشعار حماسی گوش فرادهند یا اجرای نمایش نور و صدا را با هنر

مسجد تاریخی شهر باقرا - بنگلادش

شده دارای این مزیت هستند که به هنگام آسیب دیدن یا فرسودگی، مجدداً قابلیت جایگزینی را دارند. در ساخت نمونه‌ها تا حد امکان باید از مواد سستی و اصیل استفاده کرده، زیرا مواد جدید، مانند پلاستیک‌ها، فاقد قابلیت‌های مواد اصیل هستند.

چون زبان‌هایی که رایج و شایع هستند (مثل انگلیسی و فرانسه) در سراسر جهان به شیوه‌های مختلف تلفظ می‌شوند، لذا نباید پنداشت که این زبان‌ها به راحتی توسط بازدیدکنندگان - حتی کسانی

معمولاً حدود ده تا پانزده دقیقه حداکثر زمان قابل قبول برای این کار به شمار می‌رود. اجرای نمایش به وسیله نور و صدا، می‌تواند اندکی طولانی‌تر باشد، اما دقیقاً باید اطمینان حاصل نمود که متن تهیه شده، واجد ویژگی‌های دراماتیک بوده، دقت تاریخی داشته و فاقد پیشداوری یا تبعیض باشد.

بازسازی در مقیاس کوچک یا مقیاس واقعی، می‌تواند برای تشریح رخدادهایی که در گذشته در محل صورت گرفته، مددکنند. نمونه‌های بازسازی

سایندگی کفها را می‌توان از طریق قراردادن نواری که با فرش، پارچه کتان، لاستیک و یا غیره پوشانیده شده باشد، کاهش داد. سطح زمین را می‌توان از طریق تغییر منظم مسیر پیاده‌روها به اندازه یک متر یا بیشتر به طرف دیگر، حفاظت نمود. تعمیر خسارات ناشی از لمس هزاران دست، یا از تنفس انسانی، کار ساده‌ای نیست. لذا در بعضی از موارد، کنترل فاصله ایمن میان مردم و آثار، ضروری است. به بازدیدکنندگان باید اجازه داد که با سرعت

تغییرات اندک در اوقات ورود به مکان می‌تواند به مقدار زیادی فشارهای ناشی از مراجعه‌کنندگان را کاهش دهد.

داشتن مسیرهای گزینته برای گروه‌های بازدیدکننده مفید است، زیرا به هنگام ورود گروه‌های متعددی که یکباره به محل می‌رسند، می‌توان به مدد این گزینته‌ها، آنها را در مسیرهای مختلف از هم تفکیک نمود.

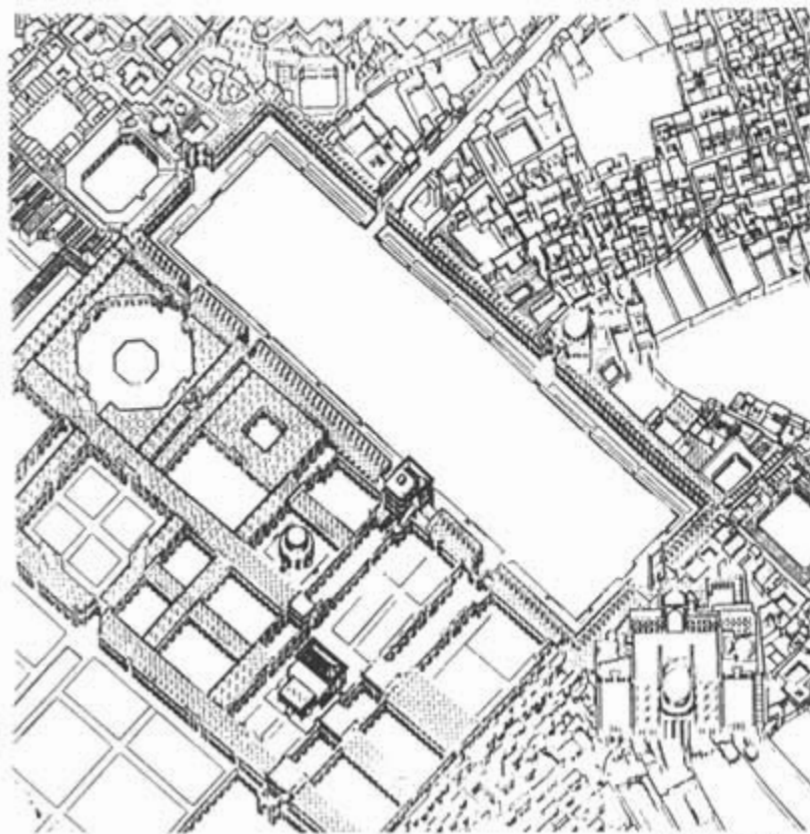
پیشگان زنده مشاهده نمایند. هنر پیشگان باید وقایع را به نحو صحیح عرضه و ارایه نمایند و اجراها باید عمیقاً مردم پسند باشد. نمایش باید مناسب تماشاگران مخصوص آن باشد و اطلاعات مندرج در آن نیز لازم است دقیق ارایه گردد، اما باید اجازه ورود برخی از آزادی عمل‌های هنری نیز داده شود.

۴- مدیریت بازدیدکنندگان:

فنون مدیریت بازدیدکنندگان از یک سو می‌تواند این اطمینان را فراهم آورد که اکثریت قاطع بازدیدکنندگان، لذت عمومی مکان را کم بهاء، تلفی ننموده، و از دیگر سو نیز می‌تواند مانع تحلیل شایسته از محل و باعث آسیب‌های مادی به منابع تاریخی شود. این فنون همچنین می‌تواند هزینه تعمیر و نگهداری را کاهش و در عین حال درآمدها را افزایش دهد.

فشار مراجعه بیش از حد بازدیدکنندگان را در صورتی که جاذبه‌های دیگری در اطراف محل وجود داشته باشد، می‌توان کاهش داد. این جاذبه‌ها می‌تواند مشتمل بر یک باغ وحش، آکواریوم، تفرجگاه، ساحل یا یک نمایش عمومی باشد. از آنجایی که اغلب اماکن میراث جهانی آسیب‌پذیر، آنهایی هستند که کاملاً شناخته شده و مشهور هستند، لذا در صورت فقدان جاذبه‌های دیگر در نزدیکی آن، سازمان‌های توریستی می‌توانند اماکن آسیب‌پذیر را از جمعیت بیش از حد مردم دور نگاه دارند. این سازمان‌ها همچنین می‌توانند با جاذبه‌های متقابل را توسعه دهند، یا توجه بازدیدکنندگان را به اماکن میراث جهانی که از معروفیت کمتری برخوردار و دارای ظرفیت اضافی هستند، معطوف نمایند.

نقطه اوج مراجعه را می‌توان از طریق سیستم ثبت نام گروه‌هایی که با اتوبوس مراجعه می‌نمایند کاهش داد و در هر زمان می‌توان محدودیت‌هایی برای تعداد بازدیدکنندگانی که پذیرفته می‌شوند، وضع نمود.

میدان امام اصفهان

مأخذ کتاب: Formal Structure in Islamic Architecture of Iran and Turkistan

حرکت خودشان اماکن میراث جهانی را رویت نمایند. در مواردی که به لحاظ وجود دلایل امینتی، یا فقدان محل کافی، رویت فردی میسر نیست، سرعت گردش گروه‌ها می‌تواند متغیر باشد و به بازدیدکنندگان حق انتخاب میان تورهای سریع، کند یا با تفصیل بیشتر را داد. همانطوری که ازدحام جمعیت در داخل ساختمان می‌تواند موجب بروز رطوبت نسبی تا سطح آسیب رسانی به بنا گردد، ممکن است تعداد بازدیدکنندگان نیز در هر زمان، نیاز به کنترل سخت داشته باشد.

مسیرهای حرکت بازدیدکنندگان، براساس تعامیل طبیعی انسان در گردش به چپ، باید به آنان امکان ورود به فضاها را بدهد. فروشگاه‌ها باید به صورت مناسب نزدیک ورودی‌ها و خروجی‌های مکان میراث جهانی استقرار یابد.

میزان ورودیه باید به نحوی تعیین گردد که خدمات برای بازدیدکنندگان را بهبود بخشد، بی‌آن که سرمایه موجود برای کارهای حفاظتی را که باید جداگانه در بودجه منظور گردد، کاهش دهد. ورودیه می‌تواند بر حسب روزهای مختلف هفته متفاوت باشد تا عاملی برای توزیع متعادل نقطه اوج ورود افراد به این اماکن گردد. ورودیه بهترین ابزار برای تعیین میزان جالب توجه و لذت بخش بودن یک مکان است. اگر مردم برای دیدن مکان پول می‌پردازند، آنها انتظار ارزش‌هایی را برای پولی که داده‌اند، دارند، لذا انتقادهای آنها باید مورد شناخت قرارگیرد. درآمد اضافی از فروش مواد غذایی یا کتب، عکس، نقاشی، سوغات محل و غیره، همچنین می‌تواند به توسعه مکان و نفع بازدیدکنندگان بیانجامد. هنگامی که برای اولین بار میزان ورودیه مشخص و معرفی می‌گردد، ممکن است شکایت‌های زیادی بشود، در این گونه موارد، توصیه می‌گردد به مردم محلی بلیط‌های رایگان داده شود یا به آنان اجازه داد که در هفته یک روز و یا بعد از ساعات

شهر اسلامی قاهره - مصر

معینی به صورت رایگان وارد شوند. همچنین می‌توان ورودیه را داوطلبانه کرد، مستهی به این ترتیب که افراد بدون پرداخت ورودیه ناچار باشند از مسیر دیگری که مخصوص کارکنان است عبور نمایند.

هرجا که امکان دارد، باید با یک ورودیه واحد، اجازه دخول به تمام مکان را داد، زیرا این عمل با یکارگیری حداقل کارکنان، باعث افزایش درآمد می‌گردد. اگر بناهای مختلف جهت ورود وجود دارد، یک بلیط واحد را می‌توان در هر یک از ورودی‌ها علامت گذاری کرد. اما اگر تعداد جاذبه‌ها در یک مکان زیاد باشد، برای معقول ساختن قیمت بلیط سراسری، باید امکان انتخاب را به بازدیدکنندگان داد. در این مورد، انواع حالات اختیاری موجود باید کاملاً واضح و مشخص باشد. به طورکلی، مدیریت

بازدیدکنندگان باید نظم فیزیکی و تشویق و ترغیب را به وسیله قواعد، علایم باز دارنده و استقرار نظم و آرامش که به روش‌های مناسب برای همگان معرفی شده، مورد محاسبه قرار دهد.

مدیریت بازدیدکنندگان در اماکن میراث جهانی مستلزم استقرار یک خط مشی برتر است. توجه بازدیدکنندگان را می‌توان به اوقاتی معطوف داشت که مکان با تراکم جمعیت روبرو نیست و یا اوقات خاصی را از روز برای بازدید معین نمود. تبلیغاتی که در وسایل ارتباط جمعی برای اداره کنندگان تورهای ملی، هم چنین محلی و بین المللی صورت می‌گیرد، می‌تواند به فصول معینی یا مقولات انتخاب شده و خاصی محدود گردد تا بر روی انواع مختلف مردمی که به محل می‌آیند، تأثیر گذارد. به گروه‌هایی که با حسن نیت به جنبه‌های میراث فرهنگی علاقمند هستند، می‌توان تخفیف‌های خاصی را اعطاء نمود و از سوی دیگر می‌توان امتیازات ویژه‌ای را برای گروه‌های آموزشی اصیل، تدارک دید.

صف‌های طولانی برای نیت نام تسهیلات، به علت آن که هم ناراضیانی بازدیدکنندگان را فراهم می‌آورد و هم موجب تراکم جمعیت در مکان و مجموعه پارکینگ‌ها می‌شود، نامطلوب است. حداکثر ظرفیت برای بازدیدکنندگان باید مشخص شود و از آن عدول نکرد. به علاوه، احساس ازدحام بیش از حد، می‌تواند به نحو فراوانی حساسیت در کاربرد فنون مدیریت بازدیدکنندگان را کاهش دهد.

۱-۴ ترویج:

چون اماکن میراث جهانی، دزایی‌های فرهنگی و اقتصادی مهمی را تشکیل می‌دهند، بدیهی است این آثار می‌بایست به وسیله کسانی که روزانه وظیفه‌ای را در این اماکن به عهده دارند یا توسط افرادی که به آن علاقمند هستند، معرفی و مورد تبلیغ و ترویج قرارگیرند. اگر مدیریت مکان، تخصص لازم برای استفاده مؤثر از هزینه‌ها را برای منظور فوق ندارد، بهتر است این عمل به طریقی انجام گیرد که بیشترین سود را برای مکان و کمترین زیان را برای حفاظت آن

در بر داشته باشد.

از نقطه نظر اهداف ترویج، مکان تاریخی یک محصول در بازار جهانی به شمار می‌رود که باید به نحو صحیح به مردم شناسانده شود. اما در ضمن این معرفی که با هدف جذب بازدیدکنندگان صورت می‌گیرد، همواره باید توجه داشت که وجود تسهیلات برای این امکان یک امر کاملاً واضح و بدیهی است. در این راستا، پوشش‌های مطبوعاتی بهتر از آگهی‌های تبلیغاتی به شمار می‌رود و بنابراین باید بازدیدکنندگان مطبوعاتی را مورد تشویق و ترغیب قرار داد. برای آنان باید اطلاعات صحیح را تدارک دید و مجموعه‌ای از اطلاعات آماده که برای نویسندگان مطبوعات می‌تواند روشنگر باشد، بایستی در محل موجود و در اختیار آنان قرارگیرد.

۲-۴ راهنمای عمل :

برقراری توازن میان توسعه توریسم و حفاظت از «میراث فرهنگی جهانی» یک امر کاملاً ضروری است و در این رابطه لازم است میان تلاش برای سود مضاعف، هماهنگی برقرار نمود. مدیر عامل اتحادیه ملی انگلستان (۱۹)، آقای، ای، استرلینگ (۲۰) در سخنرانی خود در کنفرانس ICOMOS در کانتربری انگلستان به سال ۱۹۹۰ میلادی راهنمای عمل زیر را برای منابع آثار فرهنگی ارائه دادند :

۱- تأمین شرایط قبلی برای گسترش بالقوه توریسم، همچون طرح‌های جامع توسعه توریسم، ضروری به شمار می‌روند.

۲- در طرح توسعه توریسم، حفاظت در مفهوم کاملاً گسترده آن و سود حاصل از توریسم، هر دو باید به عنوان اصول بنیادی مورد توجه قرارگیرند. این اصول باید بخشی از اهداف تشکیل دهنده تمام آژانس‌های توریستی ملی، مراجع محلی مرتبط با توریسم و بخش‌هایی که در ارتباط با تفریحات مردم قراردارند، باشد.

۳- بخش مهمی از عواید حاصله از توریسم باید به نفع فعالیت‌های حفاظتی - چه از نظر ملی و چه

از دیدگاه منطقه‌ای - منجر شود.

۴- مطلوب‌ترین علایق درازمدت مردمی که در جوامع گروهی کار و زندگی می‌کنند، باید اولین عامل تعیین کننده در انتخاب گزینه‌ها برای توسعه توریسم به شمار رود.

۵- برنامه‌های آموزشی باید توریست‌ها را به فهم و احترام به روش‌های زندگی، فرهنگ، تاریخ و مذهب مردم محلی دعوت نماید. سیاست توریسم باید عوامل فوق را مورد محاسبه و بررسی قرار دهد.

۶- طرح ساختمان‌های جدید، سیستم‌های حمل و نقل در مکان باید آسیب بالقوه اثرات بصری توریسم را به حداقل رسانند. در انواع اشکال تأسیسات زیربنایی، کنترل‌های آلودگی باید مد نظر قرارگیرد. در مکان‌هایی که زیبایی‌های عمده طبیعی وجود دارد، در صورت امکان باید از تحمیل ساختارهای دست ساز انسان، اجتناب کرد.

۷- مدیریت مطلوب، باید سطح قابل قبول توسعه توریسم را تعریف کرده و به همان میزان، کنترل‌های لازم را برای حفاظت تدارک ببیند. این اصول به صورت همزمان قابل اطلاق به اماکن میراث جهانی بوده و برای بررسی و ملاحظه توسعه هر طرح مدیریتی نیز معتبر است.

- 1- Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites.
- 2- Bernard, M. Feilden.
- 3- Jukka Jokilehto.
- 4- International Center for Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property.

۵- ایران. سازمان میراث فرهنگی کشور. دفتر امور حقوقی و بین‌المللی : مجموعه قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها و معاهدات میراث فرهنگی

کشور، تهران، ۱۳۶۸. ص ۲۶۱

- 6- World Cultural Heritage Sites.
- 7- Royal Palaces of Abomey.
- 8- Benin.
- 9- Old City of Dubrovnik.
- 10- Old City of Jerusalem and its walls.
- 11- Timbuktu.
- 12- Bahla fort.
- 13- Natural and Culturo-Historical Region of Kotor.
- 14- World Tourism Organization.
- 15- Manila (هاینتخت فیلیپین).
- 16- Taboos.
- 17- Vandalism.
- 18- Listening Posts.
- 19- The Director General of the National Trust of England.
- 20- A. Stirling.
- 21- International council on Monuments and sites.
- 22- Canterbury.

صفه تخت جمشید تخت جمشید

مأخذ : معماری، شهرسازی و شهرنشینی ایران در گذر زمان

طرح معبد چغازنبیل در خوزستان
مأخذ نقل از جلد اول کتاب چغازنبیل (به زبان فرانسه)
نوشته پرفسور گیشمن چاپ پاریس ۱۹۶۶

میدان امام اصفهان
مأخذ کتاب :

Formal Structure in Islamic
Architecture of Iran and Turkistan

آیرودینامیک معماری و

دکتر محمود رازجویان

امروزه مطالعه سرعت جریان هوا در مرحله طراحی برای مناطق شهری به جهت نیل به آسایش گرمایی، راحتی رفتاری، و پرهیز از آلوده‌گی‌های هوا ضرورت پیدا کرده است. حتی در بعضی ممالک، رفتار و سرعت باد در مناطق در دست طراحی و تغییرات آن‌ها نسبت به وضعیت قبل از ساخت و ساز در همان مناطق اجباری است.

برای تعیین رفتار و سرعت باد در بافت‌های مصنوعی، نیاز به تئوری تبیینی معتبر وجود دارد. متأسفانه در حال حاضر این تئوری در دست نیست. در مقابل، امروزه بخش عمده‌ای از تحقیقات انجام شده در تونل باد ناظر بر همین مسئله است. با اتکا به این یافته‌ها، تهیه رهنمودهای کاربردی جهت معماری و طراحی شهری میسر می‌گردد.

در مقاله حاضر، ضمن پیمایش تحلیلی از مطالعات موجود، رهنمودهای طراحی، برای چندین نمونه از بافت‌های متداول شهرسازی امروزی ارائه شده است.

مجتمع‌های ساختمانی

پیشگفتار:

برای آگاهی از وضعیت اقلیمی یک مکان، اطلاع از پدیده‌های جوی از جمله سرعت باد ضروری است که معمولاً در ایستگاه‌های هواشناسی و دور از موانع اندازه‌گیری می‌شود و به همین دلیل با سرعت باد داخل بافت‌های شهری تفاوت می‌کند. در گذشته که بافت‌های شهری تقریباً یکدست و مشابه و ساختمان‌های هم ارتفاع و نسبتاً کوتاه بودند میزان تفاوت به صورت تجربی قابل تخمین بود. ولی امروزه در مراکز شهرهای مدرن با ساختمان‌های کوتاه و بلند و بافت‌های متراکم، تغییرات سرعت باد بسیار پیچیده شده و تعیین تفاوت آن با ایستگاه‌های هواشناسی از توان تجربیات روزمره خارج شده است.

در مقابل نکته امیدوار کننده اینکه از چندین دهه‌های قبل، با بهره‌برداری از امکانات تونل باد، مساله بررسی تغییر سرعت و رفتار باد در فضای میان ساختمان‌ها و گذر داخل بافت‌های مدرن به دو طریق پی گرفته شده است:

الف) مدل‌هایی از ساختمان‌های پیشنهادی معماران، در مراحل نخستین طراحی (فاز صفر و

نخست) و محدوده شهری تحت نفوذ آنها تهیه و تغییرات سرعت باد در فضاهای بیرون ساختمان‌ها در داخل تونل باد اندازه‌گیری می‌شود. در واقع، با این نوع بررسی‌ها مساله آبرودینامیک مجتمع‌های ساختمانی به صورت موردی بررسی می‌شود. به همین دلیل، برای تعمیم نتایج این بررسی‌ها باید احتیاط‌های لازم را به کار برد.

ب) ساخت و سازهای متداول در قالب گونه‌های مجرد مدل سازی شده و تغییرات سرعت باد در جلو، پشت، پهلو و گذرهای بین ساختمان‌های آنها در تونل باد بررسی می‌شود. چون این مطالعات به قابلیت تعمیم یافته‌ها توجه دارند لذا تغییرات سرعت باد در داخل تونل باد به صورت کسری از سرعت باد ایستگاه هواشناسی ارائه می‌گردد. به همین دلیل باید امیدوار بود که در آینده نزدیک و با تکمیل این مطالعات، هر طراح قادر باشد که با در دست داشتن اطلاعات مربوط به سرعت باد ایستگاه‌های هواشناسی نزدیک به محل طراحی خود تخمینی از تغییرات سرعت آن در داخل بافت پیشنهادی نیز با اعتبار معقول در دست داشته باشد.

در این مقاله به مطالعات دسته «ب» توجه و سعی شده است که پیمایشی از گونه‌های مجتمع‌های ساختمانی مطالعه شده در تونل باد به زبان ساده در اختیار خواننده قرار گیرد، به طوری که بهره‌برداری از محتوای آنها بدون پیشنیاز تخصصی میسر گردد. با وجود این، آشنایی با چند مفهوم کلیدی برای درک بهتر مطلب ضرورت دارد که مجموعه آنها در زیر خواهد آمد:

۱- آبرودینامیک معماری: به علمی اطلاق می‌شود که رفتار و سرعت باد در محیط معماری را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

۲- مناطق آبرودینامیکی اطراف ساختمان منفرد: در اثر رفتار باد در اطراف یک ساختمان منفرد، مناطق فشار و مکش در جوار آن ایجاد می‌شود. مجموعه این مناطق عبارتند از:

۱، منطقه فشار مثبت رو به باد.

۲، منطقه منطقه فشار منفی (مکش) پشت به باد یا دنباله ساختمان.

۳، منطقه فشار منفی (مکش) دو پهلو یا گوشواره‌های ساختمان.

۳- مجتمع ساختمانی از دیدگاه آبرودینامیک معماری: اگر چند دستگاه ساختمان در مجاورت یکدیگر به گونه‌ای واقع شوند که در مناطق آبرودینامیکی آنها به دلیل هم جوارگی تغییراتی حاصل گردد، از لحاظ آبرودینامیک معماری تشکیل مجتمع ساختمانی داده‌اند.

۴- سرعت متوسط باد: به معدل سرعت باد در یک مقطع زمانی معین (ترجیحاً یک ساعت) گفته می‌شود.

۵- سرعت معادل ثابت: به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران آبرودینامیک معماری، هرگاه مطالعه عکس‌العمل انسان نسبت به سرعت باد مطرح است باید به جای سرعت متوسط، از مفهوم سرعت معادل ثابت که سرعت تغییرات باد در

زمان را در نظر می‌گیرد و از فرمول زیر قابل محاسبه است استفاده کرد:

$$\text{سرعت معادل ثابت} = [\text{شدت تلاطم}(1+k) \times \text{سرعت متوسط}]$$

شدت تلاطم، نسبت بین انحراف استاندارد و سرعت متوسط رانشان می‌دهد. مقدار k ضریب عددی است که برسر مقدار آن اختلاف نظر وجود دارد و از صفر تا چهار پیشنهاد شده است (۱۹۸۰، Lawson).

۶- سرعت موثر: به سرعت معادل ثابت سرعت موثر نیز گفته می‌شود.

۷- باد آزاد منطقه: بادی است که در محل بستر مجتمع، قبل از احداث ساختمان و دور از تاثیر هر گونه مانعی می‌وزد. سرعت این باد برابر سرعت باد اندازه‌گیری شده در ایستگاه هواشناسی فرض شده است.

اکنون پس از آشنایی با مفاهیم بالا به پیمایش گونه‌های مختلف مجتمع‌های ساختمانی، از جمله گونه‌های ردیفی، گنبدی، حیاط مرکزی، خیابانی، قبضی، پلکانی و زیگوراتی پرداخته خواهد شد.

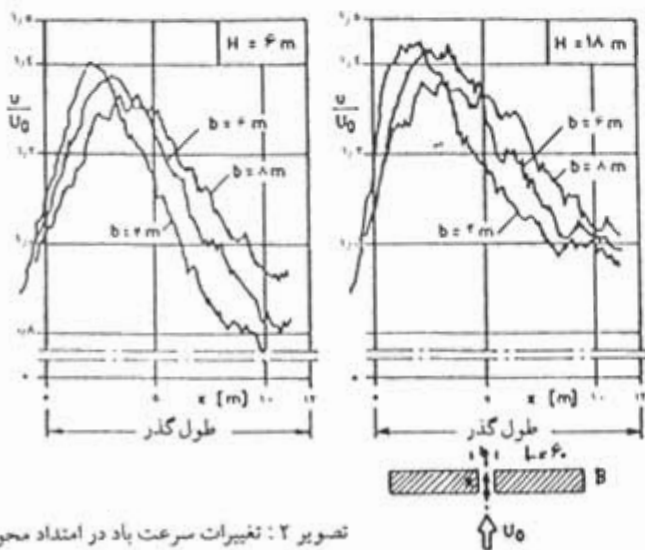
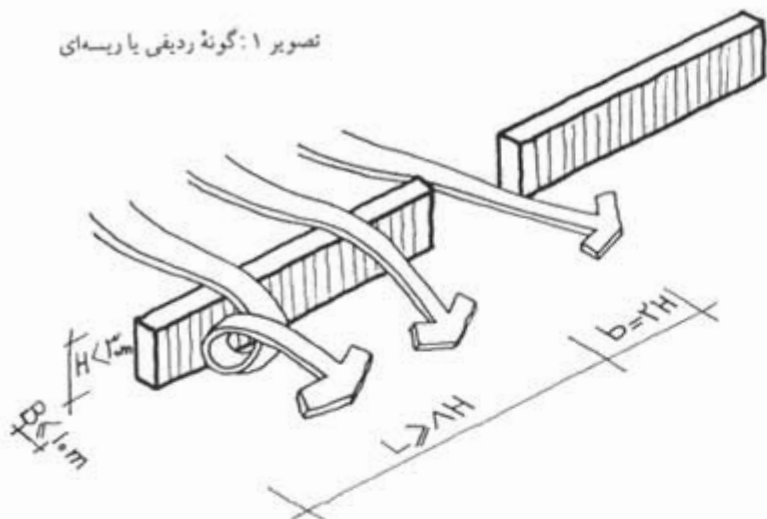
۱) گونه ردیفی یا ریشه‌ای:

در این گونه، ساختمان‌های هم‌ارتفاع نسبتاً باریک با ارتفاع کمتر از سی متر و عرض تقریبی ده متر و کمتر و طولی معادل هشت برابر ارتفاع و بیشتر، مجزا از یکدیگر در مجاورت هم به ریشه کشیده می‌شوند. (تصویر ۱).

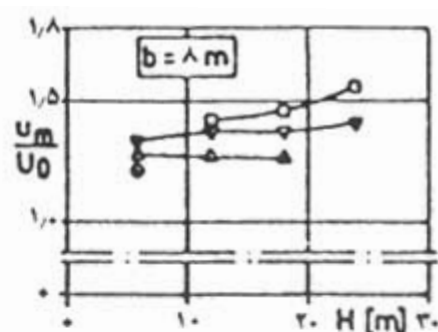
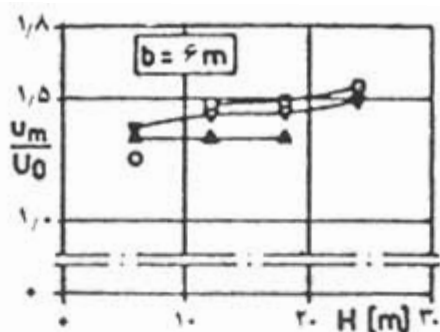
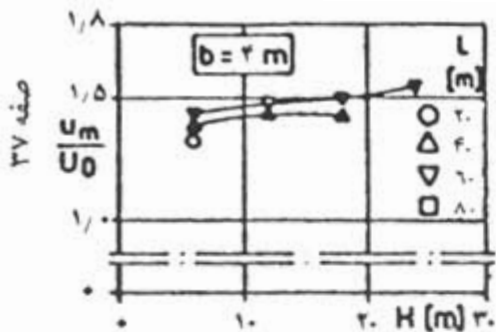
فاصله یا گذر میان ساختمان‌ها، جریان باد را لوله کرده و از خود عبور می‌دهد. سرعت متوسط باد در داخل گذر، تابع اختلاف فشار در جهت رو به باد و پشت به باد ساختمان‌ها بوده و مقدار آن در سرتاسر گذر متغیر است. حداکثر سرعت باد در نزدیکی دهانه اتفاق می‌افتد و معمولاً از سرعت باد آزاد منطقه پیشی می‌گیرد. (تصویر ۲).

رابطه میان سرعت متوسط باد در داخل گذر (U_m)

تصویر ۱: گونه ردیفی یا ریشه‌ای

تصویر ۲: تغییرات سرعت باد در امتداد محور وسط گذر

تصویر ۳: تغییرات سرعت باد به ازاء ارتفاع

می‌وزد و ارتفاع ساختمان‌ها از ۱۵ تا ۲۵ متر می‌باشد، بخش اعظم باد جریان از روی ساختمان‌ها گذشته و با حرکت چرخشی به فضای پشت ساختمان‌ها فرو می‌ریزد و سرعت آن در پشت ساختمان‌ها و در وسط ریشه به حداکثر می‌رسد. میزان سرعت باد به طول ریشه بستگی دارد. سرعت باد در پشت ریشه کوتاه بیش از ریشه بلند است. (Gandemer ۱۹۷۷)

۱-۵- تخفیف سرعت باد در گذر:

برای تخفیف سرعت باد در گذر میان ساختمان‌ها می‌توان به یک یا چند طریق زیر عمل کرد:

۱) فاصله بین ساختمان‌ها را از نصف ارتفاع آنها کوچکتر و یا از دو برابر ارتفاع آنها بزرگتر انتخاب کرد. ($b < \frac{H}{2}$ یا $b > 2H$).

۲) فضای گذر را با پوششی یک ترک (دو دامنه) مسقف کرد. (Wiren, ۱۹۷۷). (تصویر ۴).

۳) در روی نمای ساختمان‌های ریشه برجستگی ایجاد کرد. این راه حل در شرایطی که باد غالب با زاویه ۴۵ درجه به ریشه می‌وزد مفید واقع خواهد شد. (Gandemer, ۱۹۷۷).

۳-۱- عرض گذر و تغییرات سرعت باد:

مطالعات موجود نشان می‌دهد که تغییرات سرعت باد در گذرهایی با عرض معادل نصف ارتفاع ساختمان‌های مجتمع ($b = \frac{H}{2}$)، نامحسوس است (Lawson, ۱۹۸۰). در صورتی که عرض گذر از تناسب مذکور کمتر شود ساختمان‌های مجتمع، حکم یک ساختمان واحد را یافته حداکثر سرعت باد در منطقه پشت به باد ساختمان‌ها اتفاق می‌افتد.

در صورتی که عرض گذر بیش از دو و نیم برابر ارتفاع ساختمان‌ها باشد ($b > 2.5H$)، تغییرات سرعت باد در گذر نسبت به باد آزاد منطقه‌ای دوباره نامحسوس خواهد شد. (همان). ولی در فاصله در حد بالا، یعنی $b < 2.5H$ ، سرعت باد در گذر نسبت به باد آزاد محیط افزایش یافته تا جایی که در گذری به پهنای $2H$ در میان دو برج ساختمانی به بلندی تقریبی سی متر و بلندتر (تا چهل و پنج متر) به دو برابر سرعت باد آزاد منطقه‌ای نیز خواهد رسید (همان).

۳-۴- زاویه حمله باد و تغییرات سرعت آن در گذر:

مطالعات تونل باد نشان می‌دهد، تا زمانی که باد با زاویه چهل و پنج درجه به ریشه ساختمان‌ها

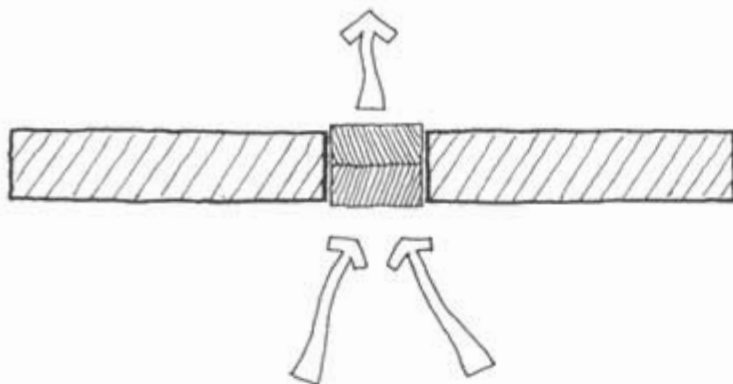
نسبت به باد آزاد منطقه (U_0) به ازاء متغیرهای ارتفاع، طول، عرض گذر و زاویه حمله باد در تونل باد بررسی شده و نتیجه آن به شرح زیر است:

۱-۱- ارتفاع ساختمان‌ها و تغییرات سرعت باد:

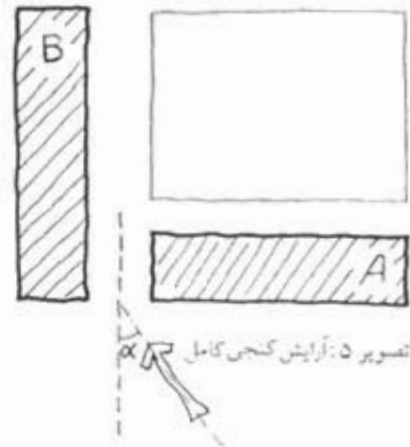
بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد، تا زمانی که طول ساختمان حدود چهل متر و کمتر است اثر ارتفاع چندان محسوس نیست. ولی از چهل متر به بالا نسبت $\frac{U_m}{U_0}$ متناسب با ارتفاع، تغییر محسوس می‌کند. به طور مثال در مورد ساختمان‌هایی به طول هشتاد متر از $1/4$ برای ساختمان‌های چهار طبقه تا $1/8$ برای ساختمان‌های هشت طبقه ترفی خواهد کرد (Wiren, ۱۹۸۸). (تصویر ۳).

۱-۲- طول ساختمان‌ها و تغییرات سرعت باد در گذر:

به طور کلی با ازدیاد طول ساختمان‌ها نسبت $\frac{U_m}{U_0}$ نیز ترفی خواهد کرد ولی میزان تغییرات برای ساختمان‌های سه طبقه و بلندتر محسوس می‌شود. برای نمونه به ازای تغییر طول ساختمان از چهل به هشتاد متر نسبت $\frac{U_m}{U_0}$ نیز از $1/3$ به حدود $1/5$ بالغ خواهد شد. (همان تصویر).

تصویر ۴: سقف یک ترک (دو دافعه) بر روی گذر جهت تخفیف سرعت باد

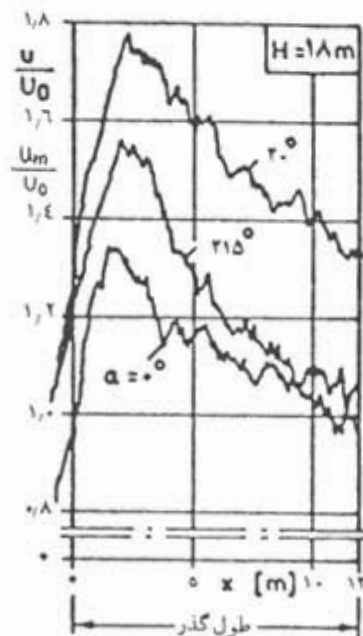
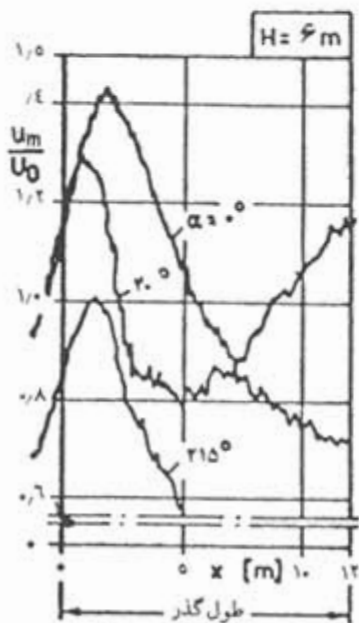

۲) گونه کنجی:

یکی از ترکیبات رایج در شهرسازی نوین، گونه کنجی است. در این گونه محور طولی دو ساختمان عمود بر یکدیگر قرار می‌گیرند به نحوی که فضای به شکل میدان در جلوی آنها احداث و دو ضلع بزرگ ساختمان‌ها مشرف بر آن هستند. استقرار ساختمان‌ها نسبت به هم، از لحاظ آبرودینامیک معماری مهم است. مطالعات انجام شده درباره دو حالت شاخص از این گونه آرایش به اجمال در زیر آمده است:

۱-۲- آرایش کنجی کامل:

دو این آرایش، ضلع کوچک یک ساختمان در امتداد ضلع بزرگ غیر مشرف به میدان ساختمان دیگر قرار می‌گیرد، به طوری که پلان ساختمان‌ها مجموعاً حرف لاین (L) و یا قرینه آن را می‌سازند، (سرفیتر از گذر میان ساختمان‌ها)، (تصویر ۵). در این آرایش نیز حداکثر سرعت باد در نزدیکی دهانه و در داخل گذر اتفاق می‌افتد و در بیشتر موارد از سرعت باد آزاد منطقه پیشی می‌گیرد. تصویر ۶ تغییرات سرعت باد در امتداد محور وسط گذری به عرض چهار متر را نشان می‌دهد.

تصویر ۶: تغییرات سرعت باد در امتداد محور وسط گذری به عرض چهار متر

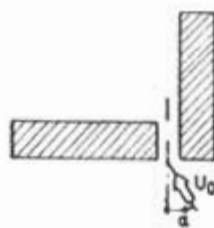
رابطه تغییرات سرعت باد داخل گذر با متغیرهای مختلف از جمله ارتفاع، طول ساختمان‌ها، عرض گذر و زاویه حمله باد مورد بررسی قرار گرفته است و نتیجه آن به شرح زیر است:

۲-۱-۱- ارتفاع ساختمان‌ها و تغییرات سرعت باد: بررسی‌های تونل باد در باره ارتفاع ساختمان‌ها با سرعت باد جاری در محور وسط گذر نشان می‌دهد که اثر ارتفاع ساختمان‌ها در سرعت باد داخل گذر تا زمانی که باد در امتداد محور وسط گذر در جریان باشد چندان قابل ملاحظه نیست. ولی تاثیر ارتفاع در شرایطی که باد با زاویه چهل یا دویست وپانزده درجه نسبت به محور وسط گذر در جریان است به خوبی مشهود و در مواقعی سرعت متوسط باد داخل گذر نزدیک به دو برابر سرعت باد آزاد منطقه می‌شود ($\frac{U_m}{U_0} = 2$)، (تصویر ۷).

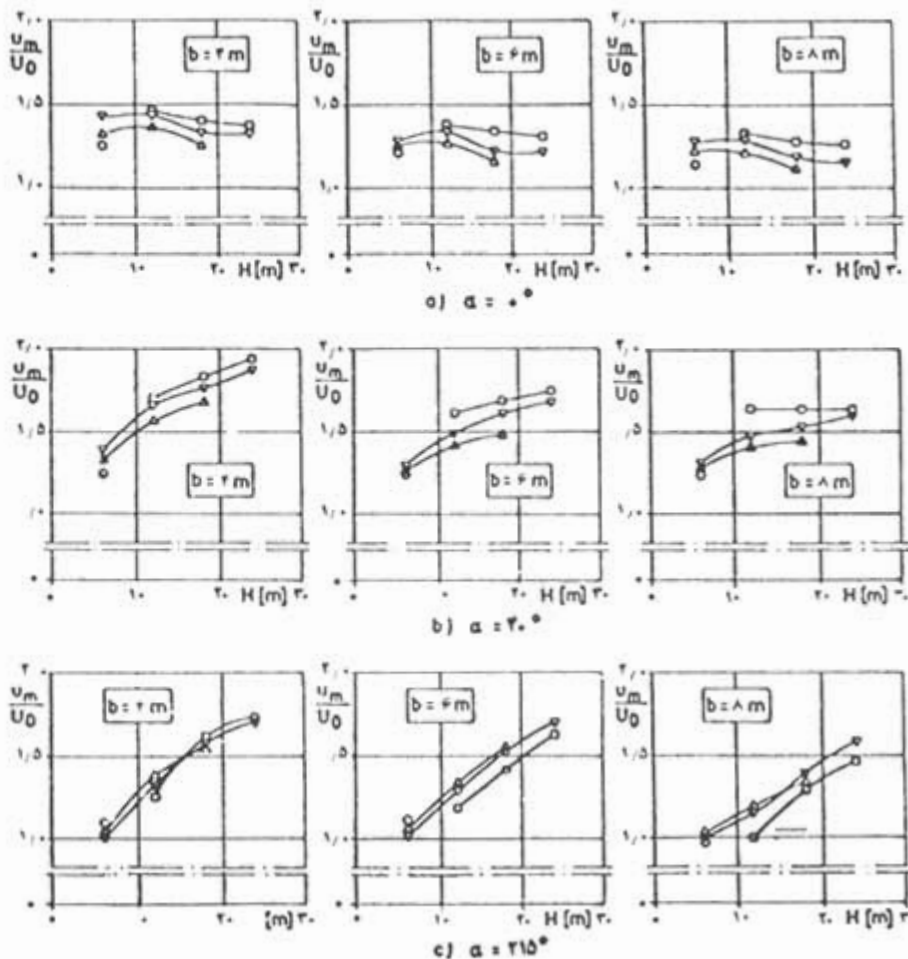
۲-۱-۲- رابطه طول ساختمان و سرعت باد در گذر: همانطور که در تصویر ۷ آمده است به طور کلی با اضافه شدن به طول ساختمان به سرعت متوسط باد داخل گذر نیز افزوده خواهد شد و این رابطه تا زمانی که باد از بیرون به درون مجتمع در وزش باشد صادق است.

در وضعیتی که باد تحت زاویه دویست وپانزده درجه ($\alpha = 215^\circ$) یعنی از طرف داخل میدان به بیرون به وزد رابطه تغییرات طول ساختمان و سرعت متوسط باد داخل گذر معکوس می‌شود. در این صورت با اضافه شدن به طول ساختمان، از سرعت متوسط باد داخل گذر کاسته خواهد شد (Wiren, ۱۹۷۷).

۲-۱-۳- پهنای گذر و سرعت باد در گذر: تجربه نشان داده است که تعریض فضای گذر میان ساختمان‌ها، از سرعت باد داخل گذر می‌کاهد، این کاهش در فضای بین ساختمان‌های بلند به خوبی

L (m)	Symbol
۲۰	○
۲۰	△
۴۰	◇
۸۰	□

تصویر ۷: تغییرات سرعت باد به ازاء تغییر ارتفاع ساختمانها

همچنین اگر زاویه حمله باد نزدیک به چهل درجه و ارتفاع ساختمان‌ها در حدود هجده متر و بیشتر باشد، نسبت سرعت باد گذر به باد آزاد منطقه در همان ارتفاع به ۱/۸ نزدیک خواهد شد. تصویر ۸ رابطه تغییرات زاویه حمله باد و سرعت آن در امتداد محور وسط گذر میان ساختمان‌ها را به ازای ارتفاع متفاوت آنها نشان می‌دهد. (Wiren, ۱۹۷۷).

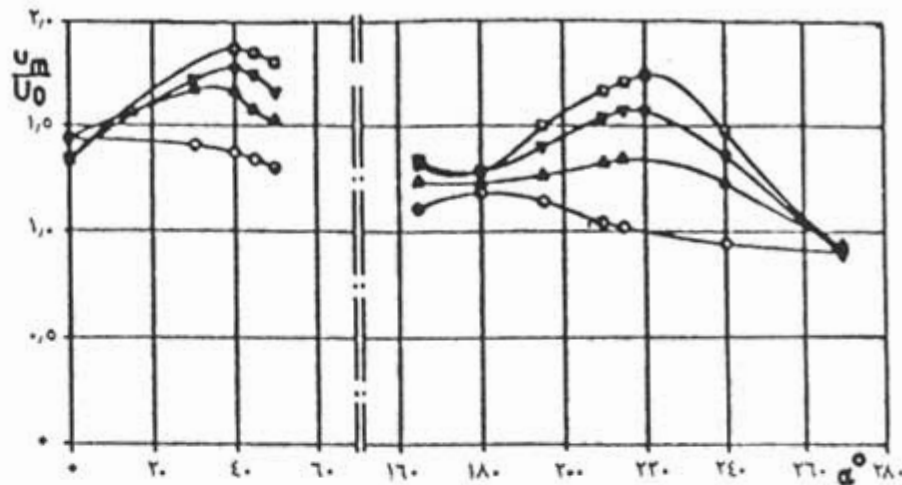
۲-۲- آرایش کنجی نبش پریده:

در این آرایش، ضلع کوچک یک ساختمان در امتداد ضلع بزرگ مشرف به میدان ساختمان دیگر قرار می‌گیرد. تصویر ۹. برای این آرایش نیز همبستگی ارتفاع ساختمان‌ها و زاویه حمله باد با تغییرات سرعت باد داخل گذر مطالعه شده و نتیجه آن به شرح زیر است:

۲-۲-۱- تغییر سرعت باد گذر به ازای تغییر ارتفاع ساختمان‌ها:

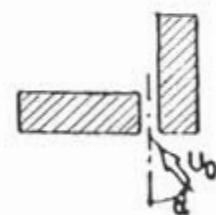
تغییرات سرعت باد داخل گذر میان دو دسته ساختمان به بلندای دوازده متر (۴ طبقه) و بیست و چهار متر (۸ طبقه) مورد مطالعه قرار گرفته و نتیجه آن در تصویر ۱۰ آمده است.

از مطالعه شباهت میان دو بخش تصویر ۱۰ می‌توان دریافت که تغییرات سرعت متوسط باد در داخل گذر به ازای تغییر ارتفاع و زاویه حمله صفر و هفتاد درجه چندان زیاد نیست، مگر در شرایطی که باد تحت زاویه ۲۲۵ درجه (از داخل میدان) در وزش باشد. در این صورت ماکسیمم سرعت باد در نزدیکی نبش پیشین ساختمان A (تصویر ۸) اتفاق افتاده و برای ساختمان‌هایی به بلندای هشت طبقه نزدیک به ۱/۵ برابر سرعت باد آزاد منطقه نیز خواهد رسید.

H (m)	Symbol
6	○
12	△
18	▽
24	□

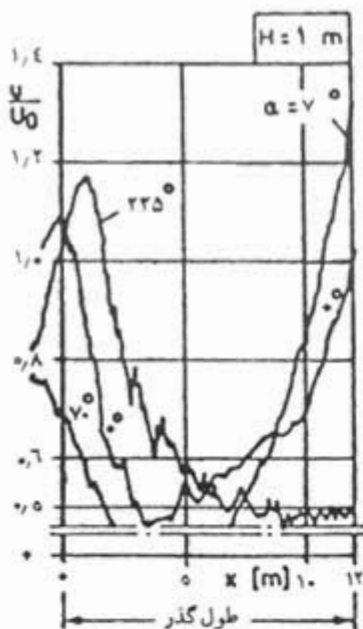
l = 60 m
b = 4 m

تصویر ۸: تاثیر زاویه حمله باد بر سرعت باد در امتداد محور وسط گذر

۲-۱-۴- زاویه حمله باد و سرعت باد در گذر: مطالعات تونل باد نشان می‌دهد که سرعت باد در فضای میان ساختمان‌ها به ازای چند نمونه زاویه حمله باد (۵۵) از باد آزاد منطقه پیشی می‌گیرد. برای مثال، در شرایطی که زاویه حمله باد صفر درجه است، نسبت سرعت باد در داخل گذر به باد آزاد منطقه نزدیک به یک و نیم خواهد رسید. به شرط آن‌که ارتفاع ساختمان‌ها در حدود شش متر باشد.

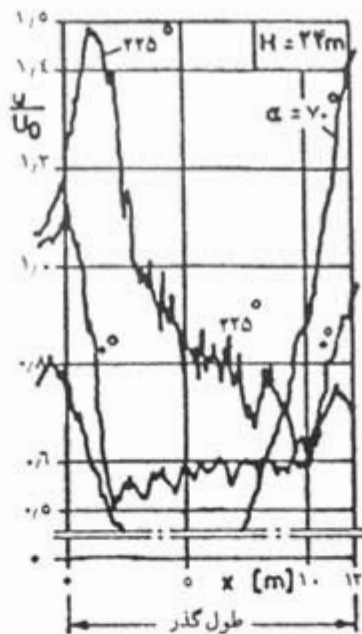
محسوس است. ضمناً در اثر تعریض گذر، محل وقوع سرعت حداکثر باد از نزدیک دهانه به مکانی داخلی‌تر منتقل می‌شود.

تصویر ۱۰: تغییرات سرعت باد به ازاء تغییر ارتفاع ساختمانها

محور گذر میان آنها به عنوان متغیرهای مستقل تحقیقاتی و تغییرات سرعت باد در امتداد محور وسط گذر به عنوان متغیر وابسته تحقیقاتی توجه شده است. نتایج حاصل از جمع‌بندی مطالب بالا نشان می‌دهد که:

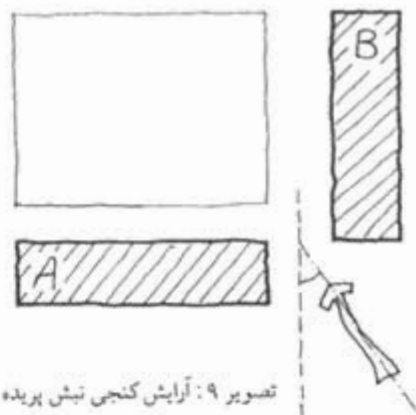
- ۱- زاویه وزش باد و ارتفاع ساختمان‌ها هرچه باشد، (تا زمانی که سایر شرایط یکسانند)، سرعت باد در مدخل گذر آرایش کنجی کامل بیش از آرایش کنجی نبش پریده است؛ و در هر صورت حداکثر سرعت باد در آرایش اول بیش از آرایش دوم است.
- ۲- برای ساختمان‌های بلندتر از دو طبقه، حداکثر

طبقه (۲۲ متر) سرعت باد گذر به $1/3$ برابر باد آزاد منطقه نیز بالغ خواهد شد و حداکثر آن به ازای زاویه حمله چهل تا شصت درجه اتفاق می‌افتد.

۲-۳- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مبحث گونه کنجی:

مبحث بالا به ویژگی‌های آیرودینامیکی گونه کنجی پرداخته و عوامل موثر در تغییرات سرعت باد در فضای گذر بین ساختمان‌ها را مورد مطالعه قرار داده است. در این مسیر، به ارتفاع، طول و فاصله میان ساختمان‌ها و همچنین زاویه وزش باد نسبت به

تصویر ۹: آرایش کنجی نبش پریده

۲-۲- زاویه حمله باد و تغییرات سرعت آن در گذر:

تغییرات سرعت باد در محور وسط گذر به ازای زوایای مختلف حمله باد مورد مطالعه قرار گرفته و نتیجه در تصویر ۱۱ آمده است. همانگونه که از تصویر بر می‌آید:

اولاً سرعت باد در داخل گذر به ازای زوایای حمله متفاوت از باد آزاد منطقه پیشی می‌گیرد مگر در وضعیتی که باد به موازات محور وسط گذر در جریان باشد. در این صورت نسبت به آن افت جزئی نیز خواهد داشت.

ثانیاً تغییرات سرعت باد در گذر بین ساختمان‌های کوتاه دو طبقه (۶ متر) از یک تا $1/2$ برابر سرعت باد آزاد منطقه تغییر کرده و حداکثر آن زمانی اتفاق می‌افتد که زاویه حمله باد نزدیک به 230° درجه باشد، (باد از طرف میدان بوزد). با مرتفع شدن ساختمان‌ها، تغییرات سرعت باد محسوس‌تر می‌شود. چنانکه در گذر میان دو ساختمان هشت

سرعت باد زمانی اتفاق می افتد که :

الف : زاویه حمله باد نزدیک به چهل درجه برای آرایش کنجی نبش پریده و یا چهل درجه تمام برای آرایش کنجی کامل باشد.

ب : زاویه حمله باد نزدیک به دویست و بیست درجه برای آرایش کنجی نبش پریده و یا دویست و بیست درجه تمام برای آرایش کنجی کامل باشد- یعنی باد از درون مجتمع به سمت بیرون در جریان باشد.

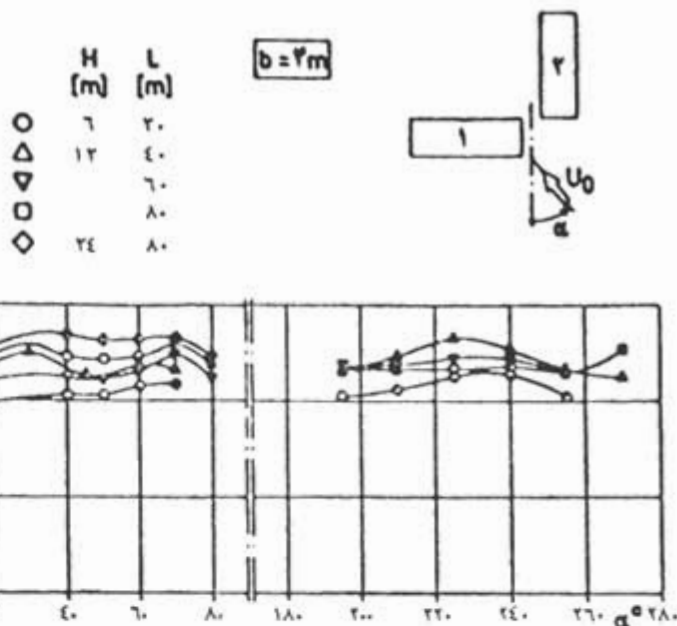
باید توجه داشت که تغییر سرعت باد داخل گذر به باد آزاد منطقه در همان ارتفاع می تواند تحت شرایطی مطلوب و تحت شرایطی دیگر نامطلوب باشد. به همین جهت مطالعه و کنترل سرعت باد در داخل گذر مدنظر محققین قرار گرفته و در این مسیر کاربرد سقف روی گذر و شبکه های بادشکن غیرگیاهی در جلوی گذر در تخفیف سرعت باد آزمایش شده است.

تجربه نشان داده است که احداث سقف یک ترک (دو دامنه) در بالای گذر آرایش کنجی کامل تا حدودی از سرعت باد داخل گذر می کاهد، (جدول شماره ۱)

با تعمق در محتوای جدول بالا می توان پذیرفت که کنترل سرعت باد با استفاده از یک روش مجرد نمی تواند با نتیجه کامل همراه باشد و شاید الزاماً

استفاده از روش های مرکب اجباری است. در این صورت باید با تعمق در فاکتورهای مستقل تحقیقاتی فوق الذکر و انتخاب تناسبات سنجیده برای ساختمان ها و گذر میان آنها و تعبیه بادشکن غیرگیاهی در جلوی گذر و احداث سقف یک ترک به صورت سایبان به طور همزمان برای حل مشکل اقدام کرد.

ضمناً از آنجا که تا لحظه نگارش این مقاله، گزارش تحقیقی از کاربرد بادشکن گیاهی در تخفیف سرعت باد داخل گذر در آرایش کنجی در دست نبوده است، لذا پیشنهاد می شود که کمبود اطلاعات به فال نیک گرفته شود و به کاربرد بادشکن گیاهی در مدخل گذر و ترکیب این راه حل با راه حل های دیگر امیدوار شد و در تحقیقات آینده اعتبار این پیشنهاد را آزمایش کرد.

تصویر ۱۱ : تاثیر زاویه حمله باد بر سرعت آن در امتداد محور وسط گذر

نوع آرایش	مورد آزمایش	U_m/U_0	
		$\alpha=0^\circ$	$\alpha=45^\circ$
کنجی کامل	—	1/23	1/61
کنجی کامل با گذر مسقف	سقف یک ترک با دو دامنه با شیب ۲ به ۳	1/08	1/28

جدول ۱ : تاثیر آرایش در سرعت باد داخل گذر

۳) گونه حیاط مرکزی :

به مجتمع ساختمان‌هایی گفته می‌شود که به شکل چند ضلعی با یکدیگر جمع شده و فضای محصور در میان خود احداث می‌کنند. (تصویر ۱۲).

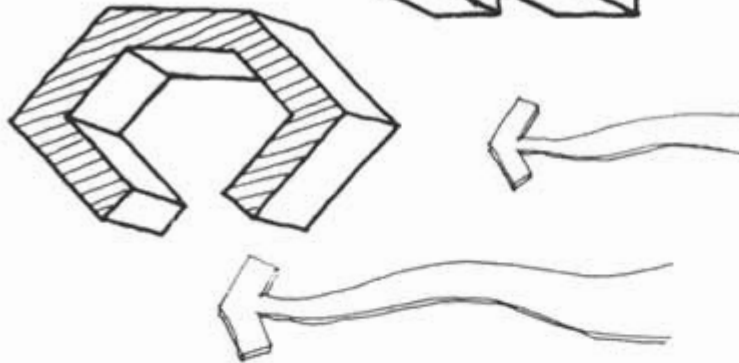
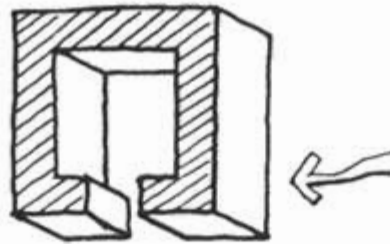
در صورتی که حیاط مرکزی دارای دهانه ورودی باشد، تا زمانی که طول دهانه از ۰/۲۵ طول پیرامون چند ضلعی کوچکتر است حیاط مرکزی مسدود قلمداد خواهد شد، (Gandemer, ۱۹۷۷). به طور کلی، آرایش حیاط مرکزی به دلیل پناه دادن به انسان در مقابل باد اهمیت یافته است و این قابلیت تا زمانی که ارتفاع ساختمان‌ها از چهار طبقه کوتاهتر نشده و عرض فضای داخلی از پنجاه تا شصت متر تجاوز نکند از دست نخواهد رفت. مطالعه دقیق‌تر درباره رفتار و سرعت باد در داخل حیاط در تونل باد انجام شده و نتیجه عمده آن به شرح زیر است :

برای تعریف رفتار باد در فضای حیاط مرکزی می‌توان از رابطه $\frac{S}{H^2}$ یعنی نسبت مساحت حیاط مرکزی (S) بر مجذور ارتفاع متوسط ساختمان‌های پیرامون حیاط (H^2) و مفهوم حیاط مرکزی باز بسته استفاده کرد.

۱-۳- آرایش حیاط مرکزی بسته :

اگر $\frac{S}{H^2} < 10$ باشد و ارتفاع متوسط ساختمان‌های پیرامون حیاط از پانزده متر (پنج طبقه) تا بیست و پنج متر (حدود هشت طبقه) تجاوز نکند، حیاط مرکزی قابلیت پناه دادن داشته و سرعت معادل ثابت باد در داخل حیاط نسبت به سرعت معادل ثابت باد آزاد محیط از ۰/۲ تا ۰/۸ متغیر خواهد بود. (Gandemer, ۱۹۷۷).

در صورتی که $\frac{S}{H^2} < 10$ باشد ولی ارتفاع متوسط ساختمان‌ها از سی متر (ده طبقه) تجاوز کند، موقعیت دهانه نسبت به جهت باد عامل تعیین کننده در وضعیت باد داخل حیاط خواهد شد. بدین ترتیب که در مجتمع‌های حیاط مرکزی مسدود و حیاط مرکزی با دهانه پشت به باد، سرعت معادل ثابت باد داخل

تصویر ۱۲ : چند نمونه از گونه حیاط مرکزی

حیاط از ۰/۵ سرعت معادل ثابت باد آزاد محیط تجاوز نخواهد کرد.

۲-۳- آرایش حیاط مرکزی باز :

در صورتی که حیاط مرکزی از نوع باز قلمداد و یا دهانه آن رو به باد و رابطه $\frac{S}{H^2} < 20$ برقرار باشد، نسبت سرعت معادل ثابت باد داخل حیاط به باد آزاد محیط از ۰/۷ تا ۱/۱ تغییر خواهد کرد.

۱-۲- زاویه حمله باد و تغییرات سرعت آن :

در مورد زاویه حمله باد به دهانه مجتمع و تغییرات سرعت باد در داخل حیاط، مطالعات تونل باد به عمل آمده و مشخص شده که اگر راستای وزش باد با سطح دهانه مجتمع زاویه چهل و پنج درجه

احداث نماید، هوای داخل حیاط به دوران خواهد افتاد. در صورتی که به موازات و یا عمود بر آن باشد، سرعت معادل ثابت باد داخل حیاط همواره کمتر از سرعت معادل ثابت باد آزاد منطقه خواهد بود.

۳-۳- جمع‌بندی مبحث گونه حیاط مرکزی :

مطابق آنچه گفته شد، از محاسبه نسبت سطح حیاط مرکزی بر مجذور ارتفاع متوسط ساختمان‌های محصور کننده آن می‌توان به وضعیت سرعت باد داخل حیاط مرکزی پی برد. ولی به طور کلی تا وقتی که ارتفاع ساختمان‌های مجتمع از چهار طبقه بلندتر و عرض حیاط از پنجاه تا شصت متر تجاوز نکند، سرعت باد داخل حیاط کندتر از باد آزاد منطقه بوده و قابلیت پناه دادن حیاط حفظ خواهد شد.

۴) گونه خیابانی:

به مجتمع ساختمان‌هایی گفته می‌شود که در دو سوی یک فضای باز کشیده و کم عرض به موازات هم به گونه‌ای استقرار یابند که دو جبهه دو طرف خیابان را نداعی کنند. (تصویر ۱۳).

تجربه نشان داده که اگر باد در امتداد محور طولی مجتمع وارد خیابان شود، در تمام طول فضای باز جریان خواهد یافت و سرعت آن در شرایطی که:

- ۱) هندسه ساختمان‌های دو جبهه کناری منظم و یکدست باشد؛

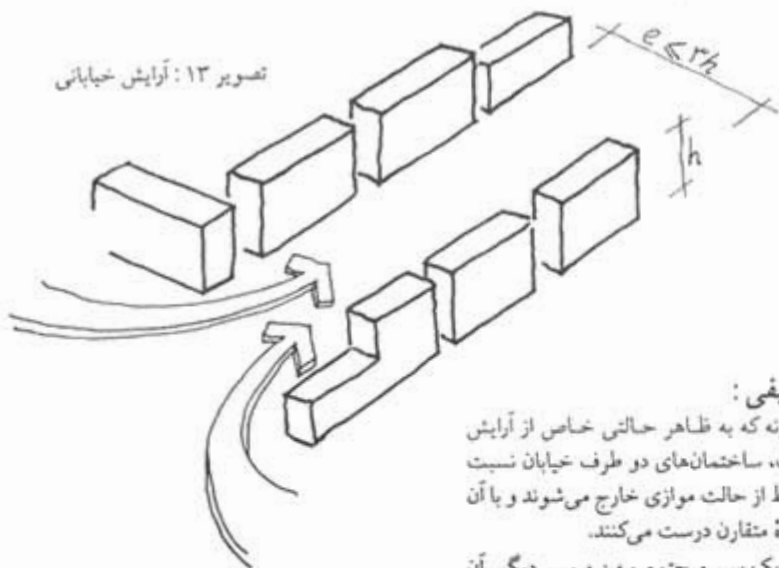
۲) عرض خیابان از سه برابر ارتفاع متوسط ساختمان‌های اطراف تجاوز نکند؛

یکتواخت و بدون تغییر خواهد بود.

بدین ترتیب، این آرایش ساختمانی از لحاظ عدم تغییر سرعت باد آزاد منطقه اهمیت دارد. ولی در مقابل، اگر جریان باد منطقه‌ای با سرعت ناراحت کننده وارد خیابان شود، مشکل را در تمام طول خیابان با خود به همراه خواهد داشت. به همین لحاظ احداث این نوع مجتمع‌ها در مناطقی که سرعت باد غالب، از حد راحت تجاوز می‌کند جایز نیست.

بهر حال در صورتی که احداث این نوع مجتمع‌ها ضرورت داشته باشد، باید با استفاده از یک یا ترکیبی از راه‌حل‌های زیر سرعت باد را کاسته و مشکل را تخفیف داد:

- ۱) ساختمان‌ها را از یکدیگر منفک کرده و بین آنها فاصله گذاشت به طوری که طول فضای آزاد میان آنها رو بهم در حدود ۷۵٪ طول جبهه‌های خیابان باشد (Lanson, ۱۹۸۰).
- ۲) خط آسمان جبهه‌های دو طرف خیابان را به کمک ساختمان‌های کوتاه و بلند از یکدستی خارج کرد. (همان).
- ۳) با زوایای نزدیک به قائمه به خیابان پیچ و تاب داد. (Gandemer, ۱۹۷۷).

۵) گونه قیفی:

در این گونه که به ظاهر حالتی خاص از آرایش خیابانی است، ساختمان‌های دو طرف خیابان نسبت به محور وسط از حالت موازی خارج می‌شوند و با آن دو زاویه حاده متقارن درست می‌کنند.

بدین ترتیب یک سر مجتمع پهن و سر دیگر آن باریک و آرایش شبیه قیف ظاهر می‌شود. (تصویر ۱۴).

اگر در این مجتمع باد از سمت دهانه پهن به طرف دهانه باریک بسوزد، معمولاً به سرعت آن در دهانه تنگ اضافه خواهد شد، چرا که حجم هوای دهانه پهن‌تر خیابان باید همزمان و یکجا از دهانه باریک‌تر خارج شود. تغییر سرعت باد در شرایط زیر به خوبی محسوس است:

- ۱) عرض دهانه تنگ خیابان (W) از نصف ارتفاع متوسط ساختمان‌های دو جبهه مجتمع (H) کمتر نبوده و از چهار برابر آن نیز بیشتر نباشد. ($2H > W > \frac{H}{4}$).
- ۲) هریک از جبهه‌های مجتمع نزدیک به پنجاه متر بوده و طول دو جبهه در حدود صد متر یا بیشتر باشد.
- ۳) ارتفاع ساختمان‌های دو جبهه مجتمع از پانزده متر

تصویر ۱۳: آرایش خیابانی

(پنج طبقه) کمتر نباشد.

۴) تا حدود صد متری جلو و عقب دهانه قیف مانع با ساختمانی در سر راه باد وجود نداشته باشد. (Gandemer, ۱۹۷۷).

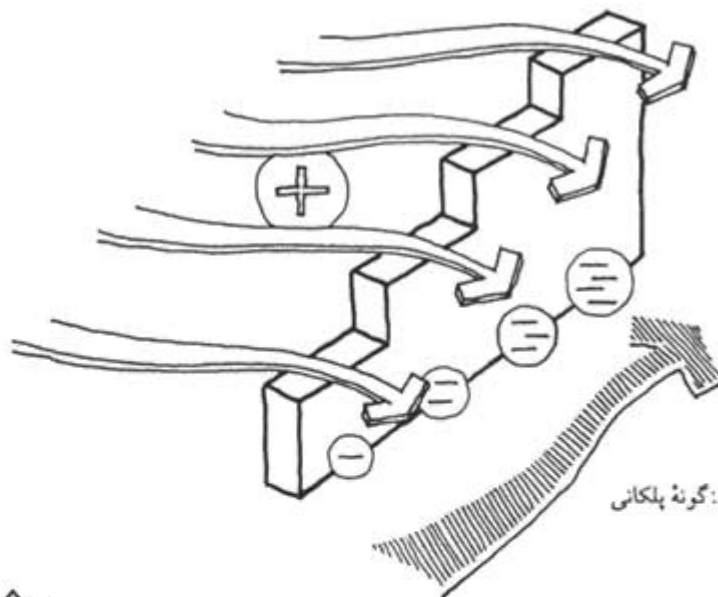
در صورتی که عرض دهانه قیف کمتر از نصف ارتفاع متوسط ساختمان‌ها و اختلاف سر و ته این آرایش زیاد باشد، مقداری از توده هوای جاری در خیابان به جای عبور از دهانه قیف از بالای دیوارهای دو طرف دهانه به بیرون مجتمع فرو می‌ریزد.

در مقابل، اگر عرض دهانه در حدود دو تا سه برابر ارتفاع متوسط ساختمان‌های دو جبهه باشد، شرایط برای پیشی گرفتن سرعت باد جاری در دهانه، نسبت به باد آزاد منطقه، مساعد خواهد شد، به طوری که اگر ارتفاع ساختمان‌های دو طرف دهانه

بیست و پنج تا سی متر باشد سرعت معادل ثابت باد داخل دهانه به $1/3$ برابر سرعت معادل ثابت باد منطقه‌ای و اگر ارتفاع ساختمان‌ها در حدود پنجاه متر باشد، به $1/6$ نیز خواهد رسید.

از زیاد سرعت باد در دهانه قیف نه تنها همواره نامطلوب نیست بلکه در شرایطی از جمله در مناطق گرم و مرطوب و یا مناطق مستعد آلودگی هوا، مفید نیز می‌تواند باشد. ولی در مراحل اگر از زیاد سرعت باد ایجاد مزاحمت کند می‌توان از یک یا ترکیبی از راه حل‌های زیر برای پرهیز از آن استفاده کرد.

- (۱) از ارتفاع ساختمان‌های دو جبهه کاست به طوری که ارتفاع متوسط آنها از پنج طبقه تجاوز نکند؛
- (۲) دو جبهه مجتمع را نسبت به محور وسط خیابان از حالت تقارن خارج کرد، (تصویر ۱۵).

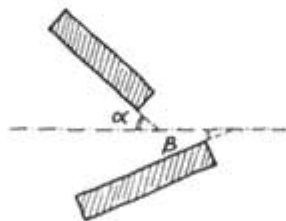
تصویر ۱۶: گونه پلکانی

۶) گونه پلکانی:

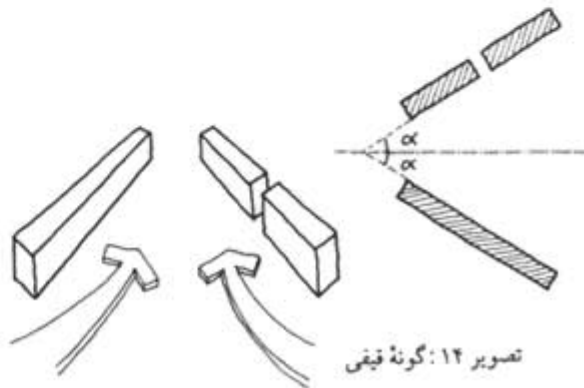
گونه پلکانی به مجتمع ساختمان‌هایی اطلاق می‌شود که از کوتاه به بلند (یا برعکس) به یکدیگر متصل شده و نمایی به شکل پلکان یک طرفه به وجود آورند، (تصویر ۱۶).

در این آرایش در پشت هر ساختمان یک منطقه فشار منفی (مکش) متناسب با ارتفاع آن تشکیل و در نهایت در اثر اختلاف فشار میان این مناطق جریان عرضی از سمت منطقه مکش کمتر به سوی منطقه مکش بیشتر برقرار خواهد شد، (همان تصویر).

سرعت معادل ثابت جریان عرضی بستگی به اختلاف ارتفاع ساختمان‌های مجتمع دارد. تجربه نشان داده که نسبت آن در مجتمعی که ارتفاع کوتاهترین ساختمان پانزده متر (پنج طبقه) و بلندترین ساختمان چهل و پنج متر (پانزده طبقه) باشد، به باد آزاد منطقه برابر یک و گاهی بیشتر نیز خواهد شد.

تصویر ۱۵: آرایش قیفی غیر متقارن

تصویر ۱۴: گونه قیفی

۷) گونه زیگوراتی :

در این گونه، طبقات ساختمان‌های مجتمع و خصوصاً آشکوب‌های زیرین آنها، از همه طرف آرایش پلکانی بافته و حجم ساختمان‌ها رویهم تصویر زیگورات را تداعی می‌کند. (تصویر ۱۷).

مطالعات تونل باد نشان می‌دهد که سرعت باد در بسیاری از نقاط این مجتمع به دلیل نمای آن که به گونه‌ای ناصاف است (در نتیجه پلکانی شدن طبقات و با بالکن‌های احتمالی) کاهش می‌یابد به طوری که سرعت معادل ثابت باد در غالب نقاط نزدیک به سطح زمین از سرعت باد آزاد منطقه کندتر خواهد شد. (Gandemer, ۱۹۷۷).

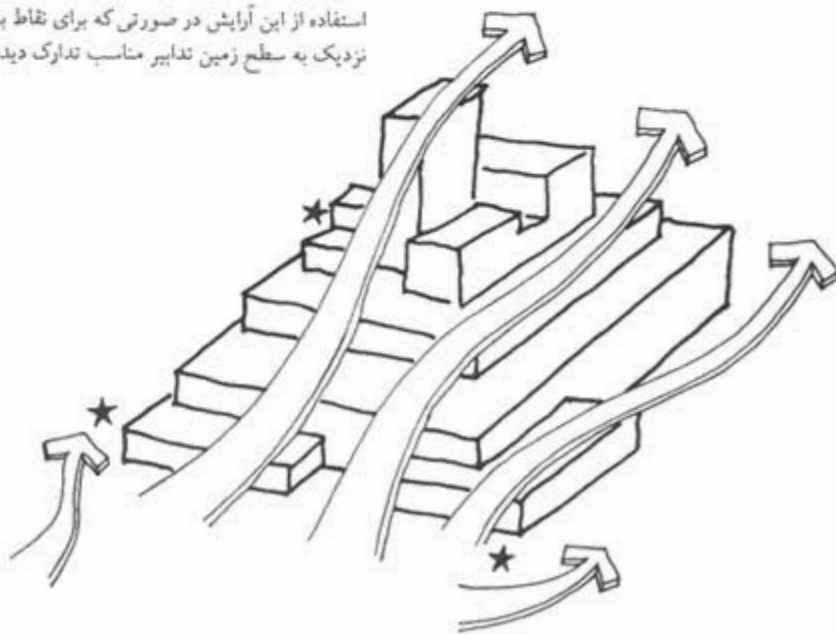
شایان ذکر است که در این مجتمع نقاط بحرانی (نقاطی که سرعت باد از باد آزاد منطقه پیشی می‌گیرد) نیز وجود دارد. موقعیت مهمترین آنها به شرح زیر است :

الف : در گوشه رو به باد مجتمع در نزدیکی سطح زمین (علامت * در همان تصویر)؛

ب : گوشه رو به باد مجتمع در ارتفاع حدود چهل متری زمین؛

ج : بالکن‌های رو به باد در نزدیکی گوشه از طبقه نهم به بالا، در این مکان‌ها سرعت معادل ثابت باد از سرعت معادل باد آزاد منطقه پیشی گرفته و به ۱/۶ برابر آن نیز خواهد رسید.

با وجود نقاط بحرانی فوق‌الذکر، نسبت سرعت موثر باد در غالب نقاط مجتمع به سرعت موثر باد آزاد محیط از ۰/۱۶ تجاوز نخواهد کرد و به همین دلیل استفاده از این آرایش در صورتی که برای نقاط بحرانی نزدیک به سطح زمین تدابیر مناسب تدارک دیده شود

تصویر ۱۷ : گونه زیگوراتی

* نقاط بحرانی سرعت باد

در طراحی شهری توصیه می‌شود، (۱۹۷۷، Gandemer)

۸- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی :

در مقاله بالا پیمایشی از مطالعات انجام شده در تونل باد درباره تغییرات سرعت متوسط باد در گذر بین مجتمع‌های ساختمانی از جمله ریشه‌ای و کنجی به عمل آمد. در این مطالعات به عوامل زیر:

۱) زاویه حمله باد نسبت به محور وسط گذر میان ساختمان‌های ریشه‌ای و کنجی (از صفر تا دوپست و هشتاد درجه)؛

۲) ارتفاع ساختمان‌های مجتمع‌ها (از شش تا سی متر - دو تا ده طبقه)؛

۳) طول ساختمان‌ها (از بیست تا هشتاد متر)؛

۴) عرض گذرها (از چهار تا هشت متر)؛

۵) طول گذرها (تا دوازده متر)؛

به عنوان متغیر مستقل توجه و تغییرات سرعت باد به ازای آنها به عنوان متغیر وابسته اندازه‌گیری شده است.

نتایج عمده این مطالعات به شرح زیر است :

الف - به طور کلی در بخش اعظم گذر میان ساختمان‌های این دو آرایش، سرعت متوسط باد از سرعت متوسط باد آزاد منطقه پیشی می‌گیرد؛

ب - با عرض شدن گذر، محل حداکثر سرعت باد از نزدیک دهانه به داخل منتقل می‌شود؛

ج - حداکثر سرعت متوسط باد در شرایطی اتفاق می‌افتد که زاویه وزش باد نسبت به محور وسط گذر میان ساختمان‌ها زاویه حاده نزدیک به چهل ایجاد کند؛

د - تا زمانی که زاویه حمله باد حاده می‌باشد، سرعت متوسط باد در داخل متناسب با ارتفاع ساختمان‌ها تغییر خواهد کرد. بدین معنی که با مرتفع شدن ساختمان‌ها به سرعت متوسط باد نیز اضافه خواهد شد؛

هـ - افزایش طول ساختمان با افزایش سرعت متوسط باد در داخل گذر همراه است.

- Industrial Aerodynamics, 41.42 (1992)
- 7) Lawson, T.A;
Wind Effects on Buildings, Applied Science Publishers Ltd, London, 1980
- 8) Melarago, M;
Wind in Architectural & Environmental Design, Van Nostrand Reinhold Company, New York, 1982
- 9) Proceedings of a Symposium on Wind Effects on Buildings & Structures, Loughbrogh University. of Technology, England, 1968
- 10) Proceedings of the conference held at the National Physical Laboratory, Wind Effects on Buildings & Structures Teddington, Middlesex, London, 1962
- 11) Simiv; Emil,
Wind Effects on Structures, ..., 1977
- 12) Sachs, Peter;
Wind Forces in Engineering, Pergamon Press Limited, Headington Hillhall, Oxfon, 1972

منابع:

- 1) Aynsley, R.M, Melbourne, W & Vicker,P.J;
Architectural Aerodynamics, Applied Science Publishers Ltd, London, 1977
- 2) Gandemer, J;
Wind Environment Around Buildings : Aerodynamic Concepts in, Processdings of The Fourth international conference on Wind Effects on Buildings & Structures, Cambridge University, press, 1977
- 3) Ishizaki, & Chiu A.N.L.; Wind Effects on Structures, Proceedings of the Second U.S.A-Japan research seminar on Wind Effects on Structures, the University press of Hawaii, Honolulu, 1976
- 4) International conference, Wind Effects on Buildings & Structures, tokyo, 1971
- 5) International research seminar, Wind Effects on Buildings & Structres, Ottawa, Canada University. fo Toronto Press, 1968
- 6) Journal of Wind Engineering &

در مورد مجتمع‌های ساختمانی گونه‌های حیاط مرکزی، خیابانی، قیفی، پلکانی، زیگوراتی، نیز مطالعات تونل باد به عمل آمده ولی از جزئیات کمتری برخوردارند.

ضمناً باتوجه به نقاط بحرانی این مجتمع‌ها (نقاطی که سرعت باد از یاد آزاد منطقه پیشی می‌گیرد) عمدتاً به ویژگی‌های این گونه‌ها پرداخته شده‌است. نتایج عمده این دسته از مطالعات به قرار زیر است:

الف - گونه حیاط مرکزی قابلیت پناه‌دادن دارد؛
ب - امکان سرعت یکسان باد در سرتاسر گونه خیابانی وجود دارد؛

ج - سرعت جریان باد در دهانه باریک گونه قیفی از باد آزاد منطقه بیشتر می‌شود؛

د - جریان عرضی در منطقه دنباله گونه پلکانی برقرار خواهد شد؛

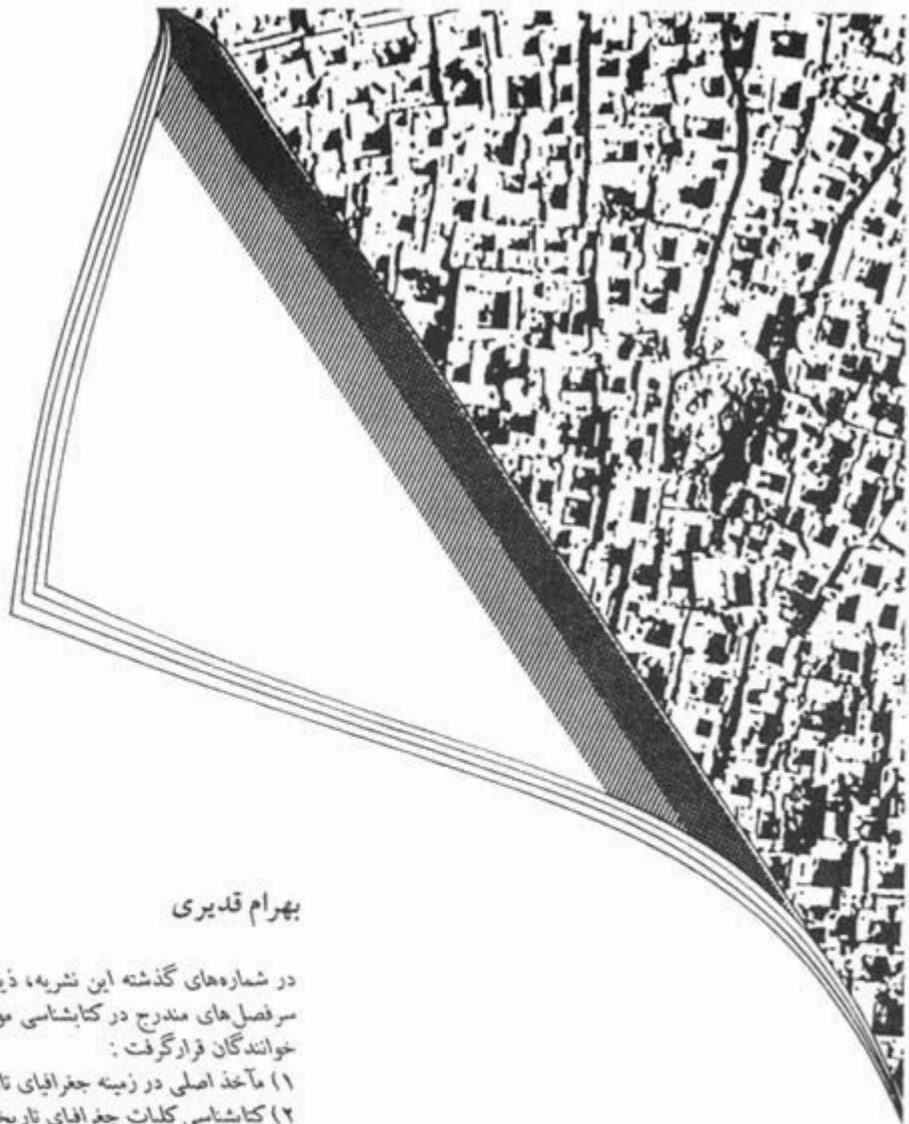
هـ - سرعت باد در بخش عمده گونه زیگوراتی نسبت به سرعت باد آزاد منطقه اقل ملموس خواهد داشت.

باید توجه داشت که در گونه‌های اخیر سرعت معادل ثابت به جای سرعت متوسط باد ملاک قرار گرفته است، ولی با وجود این، با در دست داشتن این سرعت و یک معیار آسایش محیط باز می‌توان وضعیت آسایش گرمایی و رفتاری در مکان‌های مورد مطالعه را بررسی و تحلیل کرد.

در پایان مقاله ذکر این نکته ضروری است که در کلیه مطالعات بالا عمدتاً توجه محققان به نقاط بحرانی، یعنی نقاطی که سرعت باد بیش از سرعت باد آزاد منطقه می‌شود معطوف شده است و حال آن که در شهرهای بزرگ امروزی، مطالعه مقدار و مکان‌های اقل سرعت باد به دلیل آسیب‌پذیری از آلودگی هوا از اهمیت کمتری برخوردار نیست. متأسفانه این مساله هنوز چنانکه باید مورد توجه قرار نگرفته و باید امیدوار بود که در آینده نزدیک، بخشی از مطالعات تونل باد به مطالعه این مشکل اختصاص یابد.

کتاب‌شناسی شهرهای ایران

قسمت سوم

بهرام قدیری

در شماره‌های گذشته این نشریه، ذیل عنوان «کتابشناسی شهرهای ایران» و ضمن معرفی اهداف و سرفصل‌های مندرج در کتابشناسی موصوف، بخشی از منابع تحقیق شهرهای ایران با عناوین زیر در اختیار خوانندگان قرار گرفت:

- ۱) مآخذ اصلی در زمینه جغرافیای تاریخی ایران به ترتیب زمان تألیف.
- ۲) کتابشناسی کلیات جغرافیای تاریخی ایران.
- ۳) کتابشناسی شهرنشینی و شهرسازی ایران.
- ۴) فهرست کتابشناسی‌های موجود در زمینه معماری و شهرسازی ایران.
- ۵) کتابشناسی مدیریت شهرهای ایران.
- ۶) فهرست کتابشناسی‌های موجود در زمینه شهرهای ایران.
- ۷) «کتابشناسی موردی شهرهای ایران» که به ترتیب حروف الفبا و بر مبنای نام شهرهای ایران تنظیم گردیده است. به علت حجم زیاد این بخش از کار، در شماره گذشته از کتابشناسی موردی شهرهای ایران حروف «آ» و «الف»، معرفی شد و در این شماره حروف «ب» و «پ» در معرض استفاده علاقمندان قرار می‌گیرد.

بابل (بارفروش) :

اورسل، ارنست : سفرنامه اورسل، ۱۸۸۲ م. ترجمه علی اصغر سعیدی. تهران، زوار، ۱۳۵۲
ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. واحد شهرسازی و معماری : طرح جامع شهرهای بابل و بابلسر، تهیه شده به وسیله مهندسين مشاور میلان، تلخیص عبدالحمید اشراق. تهران، بی تا.

بهرل : سفرنامه بهرل (جغرافیای گیلان و مازندران)، به کوشش علی اکبر خداپرست. تهران، توس، ۱۳۵۶
حسین زاده، پوراندخت : شهر بابل، متن کامل سخنرانی حسین زاده راجع به شهر بابل. تهران، انجمن دوستداران مازندران، ۱۳۴۳
رابینو، هیاسین لوسی : سفرنامه مازندران و استرآباد، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵

سرناء، کارلا : آدمها و آیینها در ایران، ترجمه علی اصغر سعیدی. تهران، زوار، ۱۳۶۲
سیف الدوله، سلطان محمد : سفرنامه سیفالدوله، به تصحیح و تحشیه علی اکبر خداپرست. تهران، نشرنی، ۱۳۶۴

عزالدوله، عبدالصمد میرزا (و) ملکونف : سفرنامه ایران و روسیه و نواحی شمال ایران، به کوشش محمد گلبن و فرامرز طالبی. تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳
فریزر، جیمزبیلی : سفرنامه فریزر، معروف به سفر زمستانی، ترجمه منوچهر امیری. تهران، توس، ۱۳۶۴

کرزن، جرج مان : ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید مازندرانی، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

گروانطبیع، قاسم : شهرستان بابل، گزارش وضعیت موجود، پایان نامه تحصیلی. تهران، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی، بی تا.

گزارش ایران به سال ۱۳۰۵ ه. ق. / ۱۸۸۷ م. از یک سیاح روس : ترجمه سیدعبدالله، به اهتمام محمدرضا نصیری. تهران، طهوری، ۱۳۶۲
محمودى بختیاری، علیقلی : بابل دل ایرانشهر.

تهران، دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی، ۱۳۵۰
ملکونف : سفرنامه ملکونف به سواحل جنوبی دریای خزر، تصحیح، تکمیل و ترجمه مسعود گلزاری. تهران، دادجو، ۱۳۶۴
مکتزی، چارلز فرانسیس : سفرنامه شمال، گزارش اولین کنسول انگلیس در رشت، از سفر به مازندران و استرآباد، ترجمه منصوره اتحادیه (نظام مافی). تهران، نشر گستره، ۱۳۵۹

میرزا ابراهیم : سفرنامه استرآباد و مازندران و گیلان، به کوشش مسعود گلزاری. تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۵

میرزا سراج الدین حاجی میرزاعبدالرئوف : سفرنامه‌ی نحف بخارا، با مقدمه‌ای از دکتر محمد اسدیان. تهران، انتشارات بوعلی، ۱۳۶۹
ناصرالدین شاه : سفر ناصرالدین شاه به مازندران. تهران، محمد صنیع الدوله، ۱۲۹۲ ه. ق.

بابلسر (مشهدسر) :

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. واحد شهرسازی و معماری : طرح جامع شهرهای بابل و بابلسر، تهیه شده به وسیله مهندسين مشاور میلان، تلخیص عبدالحمید اشراق. تهران، بی تا.

سیف الدوله، سلطان محمد : سفرنامه سیفالدوله، به تصحیح و تحشیه علی اکبر خداپرست. تهران، نشرنی، ۱۳۶۴

عزالدوله، عبدالصمد میرزا (و) ملکونف : سفرنامه ایران و روسیه و نواحی شمال ایران، به کوشش محمد گلبن و فرامرز طالبی. تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳

فریزر، جیمزبیلی : سفرنامه فریزر، معروف به سفر زمستانی، ترجمه منوچهر امیری. تهران، توس، ۱۳۶۴

کرزن، جرج مان : ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید مازندرانی، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

گزارش ایران به سال ۱۳۰۵ ه. ق. / ۱۸۸۷ م. از یک سیاح روس : ترجمه سید عبدالله، به اهتمام محمدرضا نصیری. تهران، طهوری، ۱۳۶۳
مراغه‌ای، حاج زین‌العابدین : سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ و یابلائی تعصب او، به کوشش باقر مومنی. تهران، نشر اندیشه، ۱۳۵۳

باختران — کرمانشاه

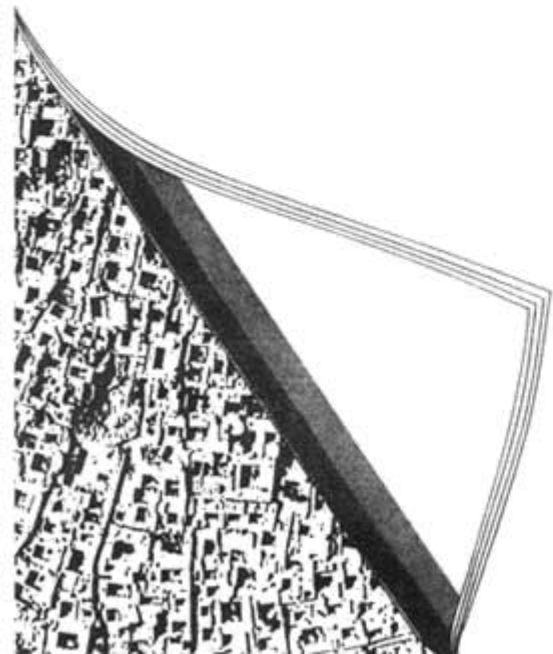
بارفروش — بابل

بازرگان :

خلیلی عراقی، محمدرضا : خاطرات سفر آذربایجان و کردستان. تهران، چاپخانه ارش، ۱۳۲۸

باسمنج :

ناصرالدین شاه : سفر ناصرالدین شاه به فونگ، سفر دوم. تهران، دارالطباعة خاصه دولت، ۱۲۹۶ ه. ق.

باقی:

پهزاد فر، مصطفی (و) نور محمدزاده، حسین (مهندسين مشاور): طرح جامع و مطالعات منطقی‌ای یافتی، یزد، استانداری یزد، معاونت عمرانی، ۱۳۶۲

بانه:

نوکل، محمد رشوف: تاریخ تصوف در کردستان و جغرافیا و تاریخ بانه. تهران، بی‌نا، ۱۳۵۲
چریکف، مسیو: سیاحت نامه مسیو چریکف، ترجمه آیکار مسیحی به کوشش علی‌اصغر عمران، تهران، جیبی، ۱۳۵۸

بجستان:

بزرگر، علی: گذر سرزمین ایزد، دگرگودی بجستان و بجستانیان. تهران، ناشر نویسنده، ۱۳۷۰
پژوهش، معماری و شهرسازی (مهندسين مشاور): طرح هادی بجستان. مشهد، ۱۳۶۶
شقایب، غلامرضا: جغرافیای محلی بجستان. پایان نامه تحصیلی. مشهد، دانشگاه مشهد، ۱۳۵۱

بجنورد:

اصغری، کاظم: مقدمه‌ای بر جغرافیای شهرستان بجنورد. پایان نامه تحصیلی. مشهد، دانشگاه فردوسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۵۷-۵۸

اقبال، بهانی، محمود: تحلیلی از تحولات متقابل شهر و روستا در منطقه بجنورد. پایان نامه تحصیلی. مشهد، دانشگاه فردوسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۵۶-۵۷

حکیم الممالک، علیتی: روزنامه سفر خراسان. زیر نظر ایرج افشار. تهران، انتشارات فرهنگ ایران زمین، ۱۳۵۶

فریزر، جیمزبیلی: سفرنامه فریزر. معروف به سفر زمستانی. ترجمه منوچهر امیری. تهران، توس، ۱۳۶۴

موزر، هنری: سفرنامه ترکستان و ایران (گذری در آسیای مرکزی). ترجمه علی مترجم (مترجم

مخصوص ناصرالدین شاه). به کوشش محمد گلین. تهران، انتشارات سحر، ۱۳۵۶

مهاجرانی، مصطفی: بررسی اقتصادی - اجتماعی روستاهای بجنورد. تهران، دانشگاه تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۲۷

میرزا سراج الدین حاجی میرزا عبدالرئوف: سفرنامه‌ی تحف بخارا. با مقدمه‌ای از دکتر محمد اسدیان. تهران، انتشارات بوعلی، ۱۳۶۹

ناصرالدین شاه: سفرنامه خراسان. تهران، فرهنگ ایران زمین، ۱۳۵۲

ناصرالدین شاه: سفرنامه دوم خراسان. تهران، شتاب، کاوش، ۱۳۶۳

ناصرالدین شاه: سفرنامه ناصرالدین شاه به خراسان. یا روزنامه حکیم الممالک. تهران، کارخانه سید سند آقا باقر طهرانی، ۱۲۸۶ ه. ق.

یسیت، چارلزادوارد: سفرنامه خراسان و سیستان. ترجمه قدرت الله روشنی زعفرانلو و مهرداد رهبری. تهران، انتشارات یزدان، ۱۳۶۵

برازجان:

دو سفرنامه از جنوب ایران در سال‌های ۱۲۵۶ ه. ق. - ۱۳۰۷ ه. ق. به تصحیح و اهتمام سیدعلی آل داود. تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸

رضا قلی میرزا: سفرنامه رضا قلی میرزا (نایب الایاله). ویراستار ایرج افشار. تهران، اساطیر، ۱۳۶۱
فرآشبدی، علمبراد: تاریخ و جغرافیای برازجان. یا سنگر مجاهدین. شیراز، بی‌نا، ۱۳۳۶

فلاندن، اوژن ناپلئون: سفرنامه اوژن فلاندن در سال‌های ۱۸۲۰-۱۸۴۱. ترجمه حسین نور صادقی. تهران، اشراقی، ۱۳۵۶

کرزن، جرج مان: ایران. ترجمه و اقتباس علی جوهر کلام، ۲ جلد. تهران، انتشارات ابن سینا، ۱۳۳۰
لوتی، پیر: به سوی اصفهان. ترجمه بدرالدین کتابی. اصفهان، نقش جهان، ۱۳۲۶

نوری زاده بوشهری، اسمعیل: نظری به ایران و خلیج فارس. بی‌جا، بی‌نا، بی‌نا.

بروجرد:

چریکف، مسیو: سیاحت نامه مسیو چریکف. ترجمه آیکار مسیحی. به کوشش علی اصغر عمران. تهران، جیبی، ۱۳۵۸

حزین بروجرودی، حسین: دورنمایی از شهرستان بروجرد. خرم آباد، بی‌نا، ۱۳۵۱

دوبد، بارون: سفرنامه لرستان و خوزستان. ترجمه محمد حسین آریا. تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱

شوشتری، میرعبدالطیف: تحفه العالم و ذیل التحفه. سفرنامه و خاطرات میرعبدالطیف خان شوشتری. به اهتمام صمد موحد. تهران، طهوری، ۱۳۶۳

طرح و کاوش (مهندسين مشاور): طرح توسعه و عمران و حوزه نفوذ شهر بروجرد. خرم آباد، وزارت مسکن و شهرسازی، اداره کل مسکن و شهرسازی استان لرستان، بی‌نا.

فلاندن، اوژن ناپلئون: سفرنامه اوژن فلاندن در سال‌های ۱۸۲۰-۱۸۴۱. ترجمه حسین نور صادقی. تهران، اشراقی، ۱۳۵۶

فوریه، ژوان: سه سال در دربار ایران. ترجمه عباس اقبال. تهران، انتشارات علمی، ۱۳۶۳

کرزن، جرج مان: ایران. ترجمه و اقتباس علی جوهر کلام، ۲ جلد. تهران، انتشارات ابن سینا، ۱۳۳۰

کرزن، جرج مان: ایران و قضیه ایران. ترجمه وحید سازندارنس، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

لاپارد، سراوستن هنری: سفرنامه لاپارد با ماجراهای اولیه در ایران. ترجمه سهراب امیری. تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۷

مقدس جعفری، محمدجواد: جغرافیای شهرستان بروجرد. طبیعی، انسانی. تهران، بی‌نا، ۱۳۵۴

مورگان، ژاک دو: سفرنامه دومورگان. ترجمه جهانگیر قائم مقامی. تهران، طهوری، ۱۳۳۵
مولانا بروجرودی، غلامرضا: تاریخ بروجرد. تهران، کتابخانه صدر، ۱۳۵۳

ناصرالدین شاه: سفر ناصرالدین شاه به عراق و بلاد مرکزی ایران. تهران، محمد اعتماد السلطنه، چاپ

سنگی ۱۳۱۱ ه. ق.

نجم‌الملک، عبدالغفار بن محمد: سفرنامه خوزستان، به تصحیح محمد دبیرسیاقی، تهران، علمی، ۱۳۲۱
ویلسن، سرآرنولد تالبوت: سفرنامه ویلسن، یا تاریخ سیاسی و اقتصادی جنوب غربی ایران، ترجمه حسین سعادت نوری، تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۳

بروجن:

شهر و خانه (مهندسین مشاور): طرح توسعه عمران و حوزه تفصیلی بروجن، مرحله اول، شهرکود، وزارت مسکن و شهرسازی، اداره کل مسکن و شهرسازی استان چهارمحال و بختیاری، ۱۳۶۴
طاهری، اصغر: سفری به دیار ناشناخته (بروجن)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.
وحید دستگردی، حسن: ره‌آورد وحید، تهران، ارمغان، ۱۳۱۱

بستان:

ایران، وزارت ارشاد اسلامی، دفتر پژوهش‌ها و برنامه‌ریزی فرهنگی: بررسی مراکز فرهنگی شهرهای استان خوزستان، کتاب اول: شهرهای شهرستان دشت آزادگان، دفتر اول - سوسنگرد، دفتر دوم - بستان، دفتر سوم - هوزگان «هویزه»، تهران، دفتر پژوهش‌ها و برنامه‌ریزی فرهنگی، ۱۳۶۳

بسطام:

ابن بطوطه: سفرنامه ابن بطوطه، ترجمه محمدعلی مؤمنان، تهران، نگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۹
ابودلف، مسعربن مهلهل خزرجی: سفرنامه ابودلف در ایران، با تعلیقات و تحقیقات ولادیمیر مینورسکی، ترجمه سید ابوالفضل طباطبایی، تهران، زوار، ۱۳۵۲
ایران، وزارت فرهنگ، اداره فرهنگ شهرستان شاهرود: آثار باستانی بسطام و قلعه نوخرقان،

شاهرود، چاپ اتحاد، بی‌تا.

حکیم‌الممالک، علی‌بنی: روزنامه سفر خراسان، زیر نظر ایرج افشار، تهران، انتشارات فرهنگ ایران زمین، ۱۳۵۶

در رهگذر کویر: تهران، انتشارات دفتر مخصوص فرح، ۱۳۵۲
سیف‌الدوله، سلطان محمد: سفرنامه سیف‌الدوله، به تصحیح و تحشیه علی‌اکبر خداپرست، تهران، نشر نی، ۱۳۶۲

ملکونف: سفرنامه ملکونف به سواحل جنوبی دریای خزر، تصحیح، تکمیل و ترجمه مسعود گلزاری، تهران، دادجو، ۱۳۶۲

موزر، هنری: سفرنامه ترکستان و ایران (گذری در آسیای مرکزی)، ترجمه علی مترجم (مترجم مخصوص ناصرالدین شاه)، به کوشش محمد گلین، تهران، انتشارات سحر، ۱۳۵۶

میرزا سراج‌الدین حاجی میرزا عبدالرشوف: سفرنامه‌ی تحف بخارا، با مقدمه‌ای از دکتر محمد اسدیان، تهران، انتشارات بوعلی، ۱۳۶۹

ناصرالدین شاه: سفرنامه دوم خراسان، تهران، شیناب، کاوش، ۱۳۶۳

ناصرالدین شاه: سفرنامه ناصرالدین شاه به خراسان، یا روزنامه حکیم‌الممالک، تهران، کارخانه سید سندآقا باقر طهرانی، ۱۲۸۶ ه. ق.

یغمسای، اقبال: بسطام و بایزید بسطامی، تهران، وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۱۷

بشرویه:

در رهگذر کویر: تهران، انتشارات دفتر مخصوص فرح، ۱۳۵۲
صوری قناد، محمود: جغرافیای بشرویه، پایان‌نامه تحصیلی، مشهد، دانشگاه مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۲۸-۱۳۲۷
مک گسرگر، سی.ام: شرح سفری به ایالت خراسان، ترجمه مجید مهدی‌زاده، مشهد، معاونت فرهنگی آستان قدس، ۱۳۶۶

نیدرماپر، اسکارفن: زیر آفتاب سوزان ایران، ترجمه کیکاوس جهانمندی، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۳

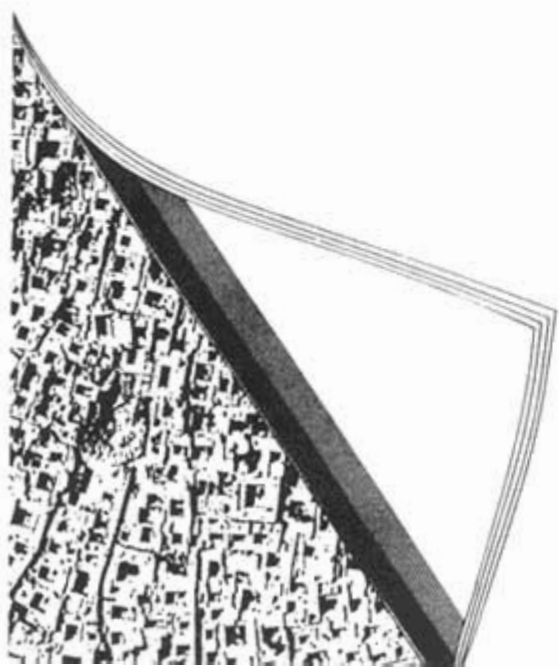
بلوچستان:

احتماسیان، احمد: جغرافیای نظامی افغانستان، بلوچستان، هند، تهران، بی‌تا، ۱۳۱۳
برقعی، محمد: نظری به بلوچستان، تهران، سپند، ۱۳۵۲

پاتینجر، هنری: مسافرت سندو بلوچستان، اوضاع جغرافیایی و تاریخی، با یک نقشه، ترجمه شاهپور گودرزی، تهران، دهخدا، ۱۳۲۸

جهانبانی، امان‌الله: سرگذشت بلوچستان و مرزهای آن، بی‌جا، بی‌تا، ۱۳۳۸
درباگشت، محمد رسول: سفرنامه بلوچستان (از ماهان تا چاه بهار)، کرمان، مرکز کرمان شناسی، ۱۳۷۰

سایکس، سرپرسی: سفرنامه سرپرسی سایکس، یا ده هزار مایلی در ایران، ترجمه حسین سعادت نوری، تهران، انتشارات لوحه، ۱۳۶۳

عسگری، ناصر: مقدمه‌ای بر شناخت سیستان و بلوچستان. تهران، دنیای دانش، ۱۳۵۷

علاءالملک: سفرنامه بلوچستان، به کوشش سیف‌الله وحیدنیا. تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۲

غراب، کمال‌الدین: بلوچستان یادگار مظلوم قرن. تهران، سازمان انتشارات کیهان، ۱۳۶۴

فلسفی، حسین (و) گلنام، غلامحسین (و) حبیب‌اللهان، جلیل: بلوچستان، بررسی اوضاع اجتماعی و اقتصادی، پایان نامه تحصیلی. تهران، دانشگاه شهیدبهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی، بی‌تا.

کاظمیه، اسلام: جای پای اسکندر. تهران، رواق، ۱۳۵۷

کاسبوزیا، امیرتوکل: بلوچستان و علل خرابی آن. تهران، چاپخانه مروی، ۱۳۶۳

کرزن، جرج مان: ایران، ترجمه و اقتباس علی جوهر کلام، ۲ جلد. تهران، انتشارات ابن‌سینا، ۱۳۳۰

کرزن، جرج مان: ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید سازندرانسی، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

گابریل، آلفونس: عبور از صحاری ایران، ترجمه فرامرز نجد سمیعی. مشهد، موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۱

مهدوی، معزالدین: مقدمه‌ای بر جامعه شناسی مردم بلوچستان. تهران، پیوند، ۱۳۵۲

مهدوی، معزالدین: آخرین ماموریت، اوضاع کرمان و بلوچستان و بنادر. تهران، بی‌تا، ۱۳۲۲

ناصرح، ذبیح‌الله: بلوچستان. تهران، ابن‌سینا، ۱۳۲۵

هدین، سون: کویرهای ایران، ترجمه پرویز رحبی. تهران، نوکا، ۱۳۵۵

یغمایی، اقبال: بلوچستان و سیستان، سرزمین نژاد مردمان و پهلوانان سخت کوش. تهران، وزارت فرهنگ و هنر، اداره کل نگارش، ۱۳۵۵

بلوک زهرای قزوین:

آل احمد، جلال: تات نشین‌های بلوک زهرا. تهران، امیر کبیر، ۱۳۵۲

بم:

اسعدپور بهزادی، زهرا: الماس کویر شرحی از وقایع تاریخ ارگ بم، از هخامنشیان تا زنده. تهران، بی‌تا، ۱۳۷۰

اسمیت، آنتونی: ماهی سفیدکود در ایران، سفرنامه آنتونی اسمیت، ترجمه محمدنبی‌زاده. تهران، نشر گستره، ۱۳۶۹

افشار، ابرج: سواد و بیاض. تهران، دهخدا، ۱۳۴۴

باستانی پاریزی، محمد ابراهیم: راهنمای آثار تاریخی کرمان، نشریه فرهنگ آستان هفتم. تهران، چاپ مصور، ۱۳۳۵

باستانی پاریزی، محمد ابراهیم: وادی هفت واد، بحثی در تاریخ اجتماعی و آثار تاریخی کرمان. تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۵

پاتینجر، هنری: سفرنامه پاتینجر، مسافرت سند و بلوچستان، اوضاع جغرافیایی و تاریخی، بسا یک نقشه، ترجمه شاهپورگودرزی. تهران، دهخدا، ۱۳۴۸

خیراندیش، اسدالله: با من به کرمان بیایید، با مقدمه دکتر باستانی پاریزی. تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۸

دروویل، گاسپار: سفرنامه دروویل، ترجمه منوچهر اعتماد مقدم. تهران، شیاویز، ۱۳۶۷

سخت‌وا، محمد: طرح توسعه شهری در رابطه با طرح‌های عمرانی، طرح توسعه شهر بم، پایان‌نامه تحصیلی. تهران، دانشگاه شهیدبهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی، بی‌تا.

سیاح محلانی، حاج محمدعلی: خاطرات حاج سیاح یا دوره خوف و وحشت، به کوشش حمید سیاح. تهران، خوارزمی، ۱۳۵۶

علاءالملک: سفرنامه بلوچستان، به کوشش سیف‌الله وحیدنیا. تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۲

غضنفری، جواد: بم دروازه شرق ایران. بم، شهرداری بم، ۱۳۵۵

فرمانفرما، فیروزمیرزا: سفرنامه کرمان و بلوچستان، به کوشش منصوره اتحادیه (نظام مافی). تهران، انتشارات بابک، ۱۳۶۰

کرزن، جرج مان: ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید

سازندرانسی، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

گابریل، آلفونس: عبور از صحاری ایران، ترجمه فرامرز نجد سمیعی. مشهد، موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۱

محلانی، محمد مهدی: جغرافیای شهر بم (جلد اول). تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۶۵

مهدوی، معزالدین: آخرین ماموریت، اوضاع کرمان و بلوچستان و بنادر. تهران، بی‌تا، ۱۳۴۲

نوربخش، حمید: ارگ بم. تهران، بی‌تا، ۱۳۵۵

وزیری کرمانی، احمدعلی خان: تاریخ کرمان (سالاریه)، به تصحیح و تحشیه و مقدمه محمد ابراهیم باستانی پاریزی. تهران، کتاب‌های ایران، ۱۳۴۰

بمپور:

برقعهای، محمد: نظری به بلوچستان، سفرنامه. تهران، سپند، ۱۳۵۲

پاتینجر، هنری: سفرنامه پاتینجر، مسافرت سند و بلوچستان، اوضاع جغرافیایی و تاریخی، بسا یک نقشه، ترجمه شاهپورگودرزی. تهران، دهخدا، ۱۳۴۸

دریاگشت، محمدرسول: سفرنامه بلوچستان، از ماهان تا چاه بهار. کرمان، مرکز کرمان شناسی، ۱۳۷۰

علاء الملک: سفرنامه بلوچستان، به کوشش سیف‌الله وحید نیا. تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۲

کاظمیه، اسلام (و) ملک، حسین: جای پای اسکندر و سفری در بلوچستان. تهران، انتشارات جاویدان، ۱۳۵۶

بندر انزلی:

آلمانی، هانری رنه دو: سفرنامه از خراسان تا پختیاری، ترجمه علی محمد فره‌وشی. تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۵

افتخار، فیروزه (و) ناصحی، پرپوش: پیشنهادی برای

مرکز شهر بندر پهلوی، پایان نامه تحصیلی. تهران، دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا، ۱۳۵۸

امین الدوله، علی بن محمد: سفرنامه امین الدوله، حاج میرزا علی اصغرخان صدراعظم، با مقدمه علی امینی، به کوشش اسلام کاظمیه. تهران، توس، ۱۳۵۴

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. واحد شهرسازی و معماری: طرح جامع بندر پهلوی، تهیه شده توسط مهندسین مشاور افخمی، تلخیص عبدالحمید اشراق. تهران، بی نا.

بهر: سفرنامه بهار (جغرافیای گیلان و مازندران)، به کوشش علی اکبر خدایپرست. تهران، توس، ۱۳۵۶

توسلی، غلامعباس (و دیگران): مطالعه اقتصادی و اجتماعی مربوط به طرح جامع رشت و بندر پهلوی. تهران، دانشگاه تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۴۶

ویچارد، فردریک چارلز: سفرنامه فردریدچارد، ترجمه مهین دخت صبا. تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۳

زین العابدین شیرازی: مثنوی از نتایج افکار میرزا زین العابدین خان شیرازی مبنی بر شرح و مسافرت چناب معزی الیه، به خط مرتضی رازی. بی جا، بی نا، ۱۳۱۸ ه. ق.

سرناء کارلا: آدم‌ها و آیین‌ها در ایران، ترجمه علی اصغر سعیدی. تهران، زوار، ۱۳۶۲

سیاح محلاتی، حاج محمدعلی: خاطرات حاج سیاح یا دوره خوف و وحشت، به کوشش حمید سیاح. تهران، خوارزمی، ۱۳۵۶

سیف الدوله، سلطان محمد: سفرنامه سیف الدوله، به تصحیح و تحشیه علی اکبر خدایپرست. تهران، نشرنی، ۱۳۶۲

طوبلی، عزیز: تاریخ جامع بندر انزلی. بندر انزلی، بی نا، ۱۳۷۰

فرهاد میرزا فاجار: هدایه السبیل و کفایه الدلیل. بی نا، بی نا، چاپ سنگی ۱۲۹۴ ه. ق.

فوروبه، ژوان: سه سال در دربار ایران، ترجمه عباس اقبال. تهران، انتشارات علمی، ۱۳۶۳

قالوست بانس، سدا (و) بزرگمهری، زهره: بندر

پهلوی و مطالعات مربوط به مسکن، پایان نامه تحصیلی. تهران، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی، بی نا.

کشاورز، کریم: یادداشت‌های حسنک بزدی در سفر به گیلان. تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۰

مظفرالدین شاه: سفرنامه مبارکه شاهنشاهی. بمبئی، مطبع مصطفوی، ۱۳۲۱ ه. ق.

معین السلطنه تبریزی، محمدعلی بن عبدالوهاب: سفرنامه معین السلطنه. پاریس، ۱۳۱۸ ه. ق.

ملکونف: سفرنامه ملکونف به سواحل جنوبی دریای خزر، تصحیح، تکمیل و ترجمه معود گلزاری. تهران، دادجو، ۱۳۶۲

میرزا سراج الدین حاجی میرزا عبدالرئوف: سفرنامه‌ی تحف بخارا، با مقدمه‌ای از دکتر محمد اسدیان. تهران، انتشارات بوعلی، ۱۳۶۹

ناصرالدین شاه: سفرنامه ناصرالدین شاه. اصفهان، اندیشه، ۱۳۴۳

ناصرالدین شاه: سفرنامه ناصرالدین شاه به فرنگ، سفر دوم. تهران، دارالطبایع خاصه دولت، ۱۲۹۶ ه. ق.

نیرومند، فرخ (و) آل محمد، عباس: بازسازی بندر انزلی. پایان نامه تحصیلی. تهران، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی، بی نا.

هدایت، مهدقلی: سفرنامه تشریف به مکه معظمه. تهران، بی نا، ۱۳۳۰

پیرم خان، داویدیان: از انزلی تا تهران، ترجمه نروس، با مقدمه محمدحسین صدیق. تهران، بابک، ۱۳۵۶

بندر بوشهر (ابوشهر):

پاتینجر، هنری: سفرنامه پاتینجر، مسافرت سندو بلوچستان، اوضاع جغرافیایی و تاریخی، با یک نقشه، ترجمه شاپور گودرزی. تهران، دهخدا، ۱۳۲۸

پیرزاده نایبش، حاج محمدعلی: سفرنامه حاجی پیرزاده به کوشش حافظ فرمانفرمائیان، با مقدمه ایرج افشار. تهران، بابک، ۱۳۶۰

چریکف، مسیو: سیاحت نامه مسیو چریکف، ترجمه آبکار مسیحی، به کوشش علی اصغر عمران. تهران،

جیبی، ۱۳۵۸

دروویل، گاسپار: سفرنامه دروویل، ترجمه منوچهر اعتماد مقدم. تهران، شاپوریز، ۱۳۶۷

دو سفرنامه از جنوب ایران در سال‌های ۱۲۵۶ ه. ق. - ۱۳۷۰ ه. ق.، به تصحیح و اهتمام سیدعلی آل داود. تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸

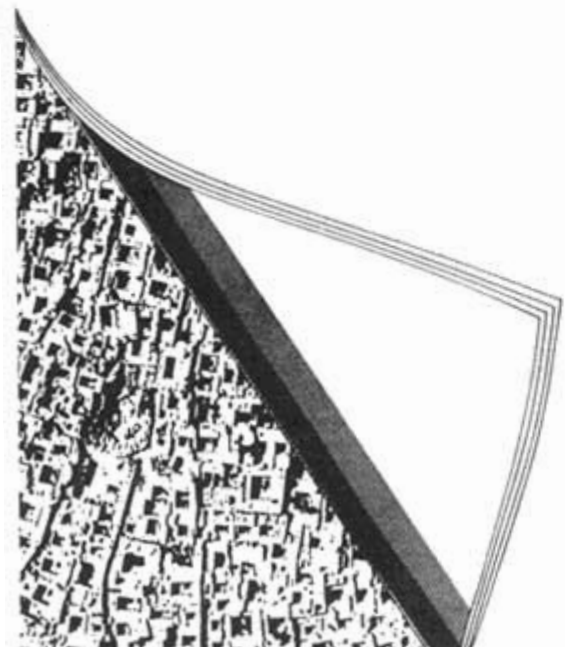
دیولاقوا، مادام ژان: سفرنامه ایران، گلده، شوش، ترجمه علی محمد فردوشی، به کوشش بهرام فردوشی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۲

رضا قلی میرزا: سفر رضا قلی میرزا (نایب‌الایاله)، ویراستار ایرج افشار. تهران، اساطیر، ۱۳۶۱

سایکس، سرپرسی: سفرنامه سرپرسی سایکس، یا ده هزار مایل در ایران، ترجمه حسین سعادت نوری. تهران، انتشارات لوحه، ۱۳۶۳

سیاح محلاتی، حاج محمدعلی: خاطرات حاج سیاح یا دوره خوف و وحشت، به کوشش حمید سیاح. تهران، خوارزمی، ۱۳۵۶

شهر و برنامه (مهندسین مشاور): طرح جامع بوشهر. بوشهر، وزارت مسکن و شهرسازی، اداره کل مسکن و شهرسازی استان بوشهر، ۱۳۶۲

فرانکلین، ویلیام: مشاهدات سفر از بنگال به ایران در سال‌های ۱۷۸۷-۱۷۸۶ م. با شرح مختصری در باره ویرانه‌های تخت جمشید و رویدادهای جالب دیگر.

تهران، مرکز تحقیقات تاریخی، ۱۳۵۸

فلاندن، اوژن ناپلئون: سفرنامه اوژن فلاندن در سال‌های ۱۸۴۰-۱۸۴۱. ترجمه حسین نور صادقی، تهران، اشراقی، ۱۳۵۶

کرزن، جرج مان: ایران، ترجمه و اقتباس علی جواهر کلام، ۲ جلد. تهران، انتشارات ابن‌سینا، ۱۳۳۰

کرزن، جرج مان: ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید سازندرانسی، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

گویونو، کنت دو: سه سال در آسیا، سفرنامه کنت دوگویونو، ۱۸۵۸-۱۸۵۵ م. ترجمه عبدالرشاد هوشنگ مهدی، تهران، کتابسرا، ۱۳۶۷

لوتی، پیر: به سوی اصفهان، ترجمه بدرالدین کتابی- اصفهان، نقش جهان، ۱۳۲۶

ساکس، مریت: ایران، افسانه و واقعیت، خاطرات سفر به ایران، مترجمان محمد حسین نظری نژاد، محمدتقی اکبری و احمد نمایی. مشهد، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸

مک‌گرگر، سی‌ام: شرح سفری به ایالت خراسان، ترجمه مجید مهدی‌زاده، مشهد، معاونت فرهنگی آستان قدس، ۱۳۶۶

میرزا سراج‌الدین حاجی میرزا عبدالرشوف: تحفینایعقوب، با مقدمه‌ای از دکتر محمد

اسدیان، تهران، انتشارات بوعلی، ۱۳۶۹

نوردن، هرمان: زیر آسمان ایران، ترجمه سیمین سمیعی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۶

نوری‌زاده بوشهری، اسمعیل: نظری به ایران و خلیج فارس. بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

نیپور، کارستن: سفرنامه کارستن نیپور، ترجمه پرویز رجبی، تهران، توکا، ۱۳۵۴

زیلسن، سرآرنولد تالبوت: سفرنامه ویلسن یا تاریخ سیاسی و اقتصادی جنوب غربی ایران، ترجمه حسین سعادت نوری، تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۳

هالیگیبری، ویلیام: روزنامه سفر هیئت سرجان ملک

به دربار ایران در سال‌های ۱۷۹۹ و ۱۸۰۰ و ۱۸۰۱ م.

ترجمه امیر هوشنگ امینی، تهران، کتابسرا، ۱۳۶۳

بندر جاسک:

نوری زاده بوشهری، اسمعیل: نظری به ایران و خلیج فارس. بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

بندر چاه‌بهار:

برقمعی، محمد: نظری به بلوچستان، سفرنامه. تهران، سپند، ۱۳۵۲

دریساگشت، محمدرسول: سفرنامه بلوچستان، از ماهان تا چاه‌بهار. کرمان، مرکز کرمان‌شناسی، ۱۳۷۰

شهروخانه (مهندسین مشاور): طرح منطقه شهری چاه‌بهار، (مطالعات وضع موجود) مرحله اول، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، واحد شهرسازی و معماری، ۱۳۶۷

کاظمیه، اسلام (و) ملک، حسین: جای پای اسکندر و سفری در بلوچستان، تهران، انتشارات جاویدان، ۱۳۵۶

مهدوی، معزالدین: آخرین ماموریت، اوضاع کرمان و بلوچستان و بنادر. تهران، بی‌نا، ۱۳۴۲

نوری زاده بوشهری، اسمعیل: نظری به ایران و خلیج فارس. بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

بندر دیلم:

باین و هوسه: سفرنامه جنوب ایران، ترجمه و تعلیقات از محمد حسن اعتمادالسلطنه، تصحیح میرهاشم محدث، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۲

دو سفرنامه از جنوب ایران در سال‌های ۱۲۵۶ ه. ق. - ۱۳۰۷ ه. ق.، به تصحیح و اهتمام سیدعلی آل داود، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸

کرزن، جرج مان: ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید سازندرانسی، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

بندر ریگ:

باین و هوسه: سفرنامه جنوب ایران، ترجمه و تعلیقات از محمد حسن اعتمادالسلطنه، تصحیح میرهاشم محدث، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳

دو سفرنامه از جنوب ایران در سال‌های ۱۲۵۶ ه. ق. - ۱۳۰۷ ه. ق.، به تصحیح و اهتمام سیدعلی آل داود، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸

کرزن، جرج مان: ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید سازندرانسی، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

بندر طاهری (سیراف):

بختیاری، حسین: کاوش‌های باستانشناسی در سیراف، گزارش چهارمین مجمع سالانه کاوش‌ها و پژوهش‌های باستانشناسی در ایران، تهران، موزه ایران باستان، ۱۳۵۴

دو سفرنامه از جنوب ایران در سال‌های ۱۲۵۶ ه. ق. - ۱۳۰۷ ه. ق.، به تصحیح و اهتمام سیدعلی آل داود، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸

سمار، محمد حسن: جغرافیای تاریخی سیراف، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۷

سمار، محمد حسن: «سیراف»، در شهرهای ایران، جلد ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷

معصومی، غلامرضا: سیراف (بندر طاهری)، تاریخ سیراف و قلعه شیخ سیراف، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۲

بندر عباس (گمبرون):

ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، واحد شهرسازی و معماری: طرح جامع بندرعباس، تهیه شده توسط مهندسان مشاور دکتر علی ادیبی، تملخیص عبدالحمید اشراقی، تهران، بی‌تا.

پیرزاده نایینی، حاج محمد علی: سفرنامه حاجی

بندرلنگه :

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. واحد شهرسازی و معماری : طرح جامع بندرلنگه، تهیه شده توسط موسسه مهندسی مشاور دکتر علی ادیبی، تلخیص عبدالحمید اشراق. تهران، بی تا.

دیولاقوا، مادام زان : سفرنامه، خاطرات کاوش های باستان شناسی شوش ۱۸۸۲-۱۸۸۶، ترجمه ابرج فرهوشی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۹

کاری : سفرنامه کاری، ترجمه دکتر عباس تحجوانی و عبدالعلی کارنگ. تبریز، اداره کل فرهنگ و هنر استان آذربایجان شرقی، ۱۳۲۸

کرزن، جرج مان : ایران، ترجمه و اقتباس علی جواهرکلام، ۲ جلد. تهران، انتشارات ابن سینا، ۱۳۳۰

معماری و محیط (مهندسی مشاور) : طرح توسعه و عمران بندر لنگه و کنگ، بندر عباس، وزارت مسکن و شهر سازی، اداره کل مسکن و شهر سازی استان هرمزگان، ۱۳۶۳

نوری زاده بوشهری، اسمعیل : نظری به ایران و خلیج فارس، بی جا، بی تا، بی تا.

حواشی از ژان اوین، ترجمه پروین حکمت. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۷

معماری و محیط (مهندسی مشاور) : طرح توسعه و عمران بندرلنگه و کنگ، بندرعباس، وزارت مسکن و شهرسازی، اداره کل مسکن و شهرسازی استان هرمزگان، ۱۳۶۳

نوربخش، حسین : بندرکنگ، شهر دریانوردان و کشتی سازان، بندرعباس، بی تا، ۱۳۵۹

بندرکنگان :

دو سفر از جنوب ایران در سال های ۱۲۵۶ ه. ق. - ۱۳۷۰ ه. ق.، به تصحیح و اهتمام سیدعلی آل داود، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸

بندرگز :

مکنزی، چارلز فرانسس : سفرنامه شمال، گزارش اولین کنسول انگلیس در رشت، از سفر به مازنداران و استرآباد، ترجمه منصوره اتحادیه (نظام مافی)، تهران، نشر گستره، ۱۳۵۹

میرزاسراج الدین حاجی میرزا عبدالرئوف : سفرنامه ی تحف بخارا، با مقدمه ای از دکتر محمد اسدیان، تهران، انتشارات بوعلی، ۱۳۶۹

بندرگناوه :

دو سفر از جنوب ایران در سال های ۱۲۵۶ ه. ق. - ۱۳۰۷ ه. ق.، به تصحیح و اهتمام سید علی آل داود، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸

محمدرضا جودت و همکاران (مهندسی مشاور) : طرح جامع بندرگناوه (دفترچه ضوابط مقررات اجرایی طرح)، بوشهر، وزارت مسکن و شهرسازی، اداره کل مسکن و شهرسازی استان بوشهر، ۱۳۷۰

پیرزاده، به کوشش حافظ فرمانفرمائیان، با مقدمه ابرج افشار. تهران، بابک، ۱۳۶۰

تاورنیه، ژان ساتیست : سفرنامه تاورنیه، ترجمه ابوتراب نوری، با تجدید نظر کلی و تصحیح دکتر حمید شیرانی. اصفهان، سنایی و نایید، ۱۳۶۹

حزین لاهیجی، محمدعلی : سفرنامه حزین، پیراسته و کوتاه شده به وسیله محمد ملایری. تهران، بنیاد، ۱۳۲۲

دیولاقوا، مادام زان : سفرنامه، خاطرات کاوش های باستان شناسی شوش ۱۸۸۲، ۱۸۸۶، ترجمه ابرج فرهوشی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۹

سایکس، سرپرسی : سفرنامه سرپرسی سایکس، یا ده هزار مایا در ایران، ترجمه حسین سعادت نوری. تهران، انتشارات لوحه، ۱۳۶۳

سدبداالسلطنة کبابی، محمدعلی : بندرعباس و خلیج فارس، «اعلام الناس فی احوال بندرعباس»، تصحیح و مقدمه و فهرس از احمد اقتداری به کوشش علی ستایش. تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳

شاردن، ژان : دایرة المعارف تمدن ایران، سیاحت نامه شاردن، ترجمه محمد عباسی، ۷ جلد : تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۵-۱۳۴۵

کرزن، جرج مان : ایران، ترجمه و اقتباس علی جواهر کلام، ۲ جلد. تهران، انتشارات ابن سینا، ۱۳۳۰

مک کمرگر، سی. ام. شرح سفری به ایالت خراسان، ترجمه مجید مهدی زاده، مشهد، معاونت فرهنگی استان قدس، ۱۳۶۶

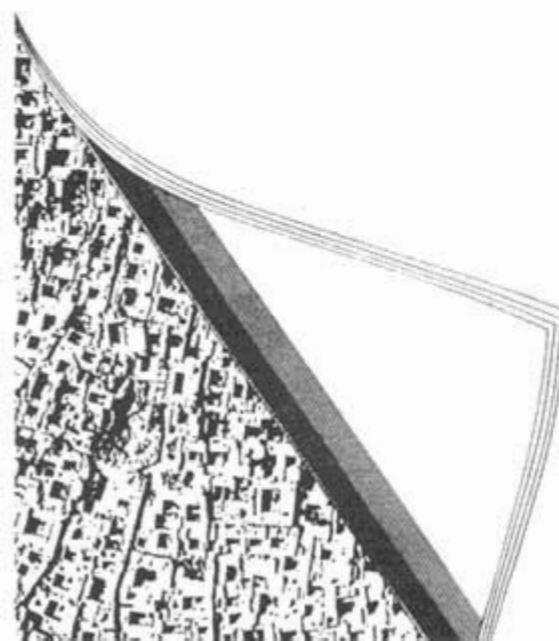
مهدوی، معزالدین : آخرین مأموریت، اوضاع کرمان و بلوچستان و بنادر. تهران، بی تا، ۱۳۲۲

نوری زاده بوشهری، اسمعیل : نظری به ایران و خلیج فارس، بی جا، بی تا، بی تا.

ورجانند، پرویز : سفرنامه جنوب، تهران، چاپخش، ۱۳۵۱

بندرکنگ :

گساروش سفیر کشور پرتغال در دربار شاه سلطان حسین بدهوی، ترجمه از زبان پرتغالی و

بندر ماهشهر (بندر معشور):

ابن بطوطه: سفرنامه ابن بطوطه، ترجمه محمد علی موحد. تهران، نگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۹

بندر معشور — بندر ماهشهر**بوشهر — بندر بوشهر****بندر هرمز:**

سازکوپولو: سفرنامه مارکوپولو، معروف به ایل میلیونه، ترجمه س. منصور سجادی، آنجلو جوانی رومانو. تهران، گویش، ۱۳۶۳
کوزن، جرج مان: ایران، ترجمه و اقتباس علی جواهر کلام، ۲ جلد. تهران، انتشارات ابن سینا، ۱۳۳۰

یوکان:

خلیلی عراقی، محمدرضا: خاطرات سفر آذربایجان و کردستان. تهران، چاپخانه ارزن، ۱۳۲۸

بهبهان:

اقتداری، احمد: «بهبهان»، در شهرهای ایران، جلد ۲، به کوشش محمدیوسف کیانی. تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. واحد شهرسازی و معماری: طرح جامع بهبهان، تهیه شده توسط کنسرسیوم مهندسان مشاور (ایران - فرانس و گروه کار ب)، تلخیص عبدالحمید اشراق. تهران، بی تا.

یابن وهسوسه: سفرنامه جنوب ایران، ترجمه و تعلیقات از محمد حسن اعتمادالسلطنه، تصحیح میرهاشم محدث. تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳

جوکارقوتانی، رضا: شناسنامه بهبهان. اهواز، شورای جشن‌های دوهزار و پانصدساله، ۱۳۵۰
دوبد، بارون: سفرنامه لرستان و خوزستان، ترجمه

محمد حسین آریا. تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱

رضا قلی میرزا: سفرنامه رضا قلی میرزا (نایب الایاله)، ویراستار ابرج افشار. تهران، اساطیر، ۱۳۶۱
لاپارد، سراوستن هنری: سفرنامه لاپارد یا ماجراهای اولیه در ایران، ترجمه سهراب امیری. تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۷

بهشهر (اشرف):

ایران. وزارت مسکن و شهرسازی. واحد شهرسازی و معماری. طرح جامع بهشهر، تهیه شده توسط مهندسان مشاور طرح و پژوهش، تلخیص عبدالحمید اشراق. تهران، بی تا.

عسگری، علی بابا: بهشهر (اشرف البلاد). تهران، شورای برگزاری جشن دوهزار و پانصد ساله، ۱۳۵۰
قلعه‌بندی، حسین: تاریخ و جغرافیای شهرستان بهشهر. بهشهر، بی تا، ۱۳۲۷

کوزن، جرج مان: ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید مازندرانس، ۲ جلد. تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷

مکنزی، چارلز فرانسیس: سفرنامه شمال، گزارش اولین کنسول انگلیس در رشت، از سفر به مازندران و استرآباد، ترجمه منصوره اتحادیه (نظام مافی). تهران، نشر گستره، ۱۳۵۹

ملکونوف: سفرنامه ملکونوف به سواحل جنوبی دریای خزر، تصحیح، تکمیل و ترجمه مسعود گلزاری. تهران، دادجو، ۱۳۶۲

میرزاابراهیم: سفرنامه استرآباد و مازندران و گیلان، به کوشش مسعود گلزاری. تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۵

میرزا سراج‌الدین حاجی میرزا عبدالرئوف: سفرنامه‌ی تحف بخارا، با مقدمه‌ای از دکتر محمد اسدیان. تهران، انتشارات بوعلی، ۱۳۶۹

بیابانک:

گابریل، آلفونس: عبور از صحاری ایران، ترجمه فراسرز نجد سمعی. مشهد، موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۱

بیارجمند:

در رهگذر کویر: تهران، انتشارات دفتر مخصوص فرح، ۱۳۵۳

لشکرنویس نوری، سیدمحمد: سه سفرنامه هرات، مرو، مشهد، تألیف محمد لشکرنویس نوری و هوتم شیندلر، به اهتمام قدرت الله روشنی زعفرانلو. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۷

بیجار (گروس):

شاهنده، عباس: شناسنامه گروس - بیجار و اقدامات عمرانی. بی جا، بی تا، ۱۳۴۳

محمودی، فرج الله: جغرافیای ناحیه‌ای قروه، بیجار، دیواندره. تهران، دانشگاه تهران، موسسه جغرافیا، ۱۳۵۲

بیدخت:

رسائل، حسین: در حاشیه، سفرنامه. تهران، کتاب سرا، گروه آزاد ایران شناسی، ۱۳۵۲
منعمی، فروهر: جغرافیای بیدخت، پایان نامه تحصیلی. مشهد، دانشگاه مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۴۰-۴۱

بیرجند:

جوهرچی، سعید: جغرافیای طبیعی و کشاورزی شهرستان بیرجند، پایان نامه تحصیلی. مشهد، دانشگاه مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۳۹-۴۰

دومین کنگره تحقیقات ایرانی. مشهد، دانشگاه مشهد،

۱۳۵۱-۱۳۵۲، جلد ۲

سامی، علی پارس کده، پاسارگاد، پایتخت و آرامگاه

کوروش بزرگ، شیراز، انتشارات اداره کل فرهنگ و هنر

استان فارس، ۱۳۵۰

سامی، علی: پاسارگاد یا قدیمی ترین پایتخت کشور

شاهنشاهی ایران، شیراز، بی نا، ۱۳۳۰

سامی، علی: گزارش های باستانشناسی، جلد چهارم،

حفاری و خاکبرداری پاسارگاد و تخت جمشید از

۱۳۳۱ تا ۱۳۳۸، شیراز، بی نا، بی تا.

کرزن، جورج مان: ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید

مازندرانی، ۲ جلد، تهران، انتشارات علمی و

فرهنگی، ۱۳۶۷

پشتکوه:

استازک، فریا: سفرنامه الموت، لرستان و ایلام،

ترجمه و حواشی علی محمد ساکی، تهران،

انتشارات علمی، بی تا.

گروته، هوگو: سفرنامه گروته، ترجمه مجید جلیوند.

تهران، نشر مرکز، ۱۳۶۹

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۵۸-۱۳۵۷

پیت، چارلز ادوارد: سفرنامه خراسان و سیستان،

ترجمه قدرت الله روشنی زعفرانلو و مهرداد رهبری.

تهران، انتشارات یزدان، ۱۳۶۵

پیستون:

سرسی، کنت لوزان دو: ایران در ۱۸۳۹-۱۸۴۰ م.

(۱۲۵۵-۱۲۵۶ ه. ق.)، سفارت فوق العاده کنت

دوسرسی، ترجمه دکتر احسان اشراقی، تهران، مرکز

نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲

فلاندن، اوژن ناپلئون: سفرنامه اوژن فلاندن در

سال های ۱۸۴۰-۱۸۴۱، ترجمه حسین نور صادقی.

تهران، اشراقی، ۱۳۵۶

پیشابور:

سرفراز، علی اکبر: «پیشابور»، در شهرهای ایران،

جلد ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد

دانشگاهی، ۱۳۶۶

بیق — سبزوار

پاسارگاد:

بروکشن، هینریش: سفری به دربار سلطان صاحبقران

(۱۸۶۱-۱۸۵۹ م.)، ترجمه کردبچه، ۲ جلد، تهران،

اطلاعات، ۱۳۶۷

جکسن، ابراهم و. ویلیامز: سفرنامه جکسن، ایران در

گذشته و حال، ترجمه منوچهر امیری و فریدون

بدره ای، تهران، خوارزمی، ۱۳۵۷

چسریکف، مسیو: سیاحت نامه مسیو چسریکف،

ترجمه آبکار مسیحی، به کوشش علی اصغر عمران.

تهران، جیبی، ۱۳۵۸

سامی، علی: بدایع هنری پاسارگاد و مقایسه آن با

تخت جمشید، ۲ جلد، مجموعه سخنرانی های

حسینی نژاد، محمود: جغرافیای شهری بیرجند،

پایان نامه تحصیلی، مشهد، دانشگاه فردوسی،

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۵۲-۱۳۵۳

خزاسلی، فروزان: مروری بر تحولات جغرافیای

بیرجند، پایان نامه تحصیلی، تهران، دانشگاه تهران،

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا،

۱۳۵۵

دانشگاه آزاد اسلامی: بیرجند، گذشته، حال، آینده.

بیرجند، بی نا، ۱۳۶۸

در رهگذر کویر: تهران، انتشارات دفتر مخصوص

فرح، ۱۳۵۳

رسائل، حسین: در حاشیه، سفرنامه، تهران، کتاب

سرا، گروه آزاد ایرانشناسی، ۱۳۵۲

رضی، عبدالحسین: زینبیه بیرجند، مشهد، بی نا،

۱۳۵۳

زیبایی، بیژن (و) پازوکی، غلامرضا: طرح توسعه

شهر بیرجند، پایان نامه تحصیلی، تهران، دانشگاه

شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی، بی تا.

شهرست (مهندسین مشاور): مطالعات طرح و

توسعه و عمران و حوزه نفوذ شهر بیرجند، مشهد،

وزارت مسکن و شهرسازی، اداره کل مسکن و

شهرسازی استان خراسان، ۱۳۶۴

گابریل، آلفونس: عبور از صحاری ایران، ترجمه

فنا امرز نجد سمعی، مشهد، موسسه چاپ و

انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۱

مک گرگور، سی. ام.: شرح سفری به ایالت خراسان،

ترجمه مجید مهدی زاده، مشهد، معاونت فرهنگی

آستان قدس، ۱۳۶۶

مهاجرانی، مصطفی: بررسی اقتصادی - اجتماعی

روستا های بیرجند، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده

علوم اجتماعی و تعاون، موسسه مطالعات و

تحقیقات اجتماعی، بخش تحقیقات روستایی،

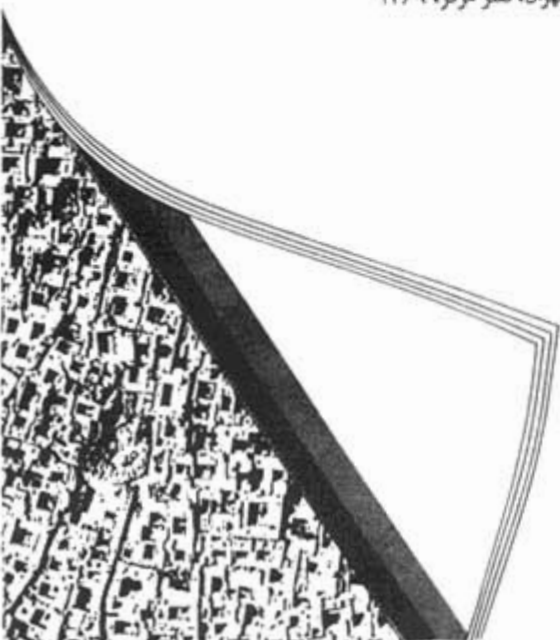
۱۳۶۴

مهدوی، معزالدین: آخرین مأموریت، اوضاع کرمان و

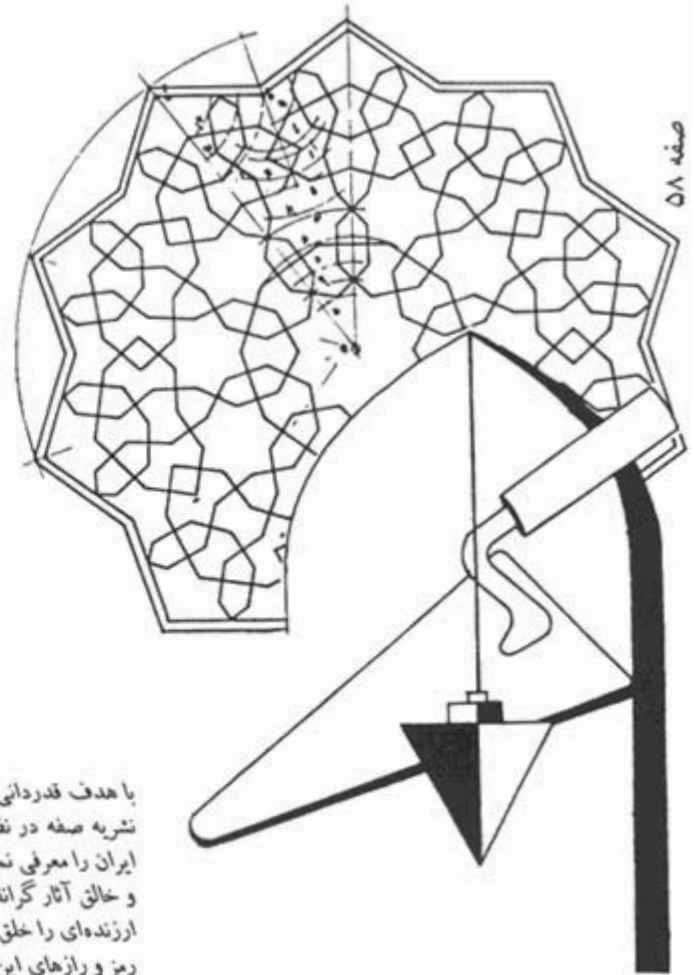
بلوچستان و بنادر، تهران، بی نا، ۱۳۴۲

نعمتی، محمدعلی: جغرافیای شهرستان بیرجند،

پایان نامه تحصیلی، مشهد، دانشگاه فردوسی،

آشنایی با

با هدف قدردانی از نقش ارزشمند استادکاران معماری سستی ایران در حفظ و بقای فرهنگ این مرزوبوم، نشریه صفه در نظر دارد به تدریج این چهره‌های به ظاهر ناشناخته، اما مأنوس برای تاریخ معماری سستی ایران را معرفی نماید. معمارانی که با نظام خاص استاد و شاگردی و به شیوه مرسوم زمانه خود آموزش دیده و خالق آثار گرانبغدی در عرصه معماری سستی ایران هستند. اینان گرچه همچون اساتید خود، آثار بکر و ارزنده‌ای را خلق نموده که اکثر آثارشان نیز از معروفیت برخوردار است، ولی گمنام زیسته‌اند و از همین رو رمز و رازهای این هنر اصیل را همچنان فاش نشده در سینه حبس کرده‌اند.

اکنون با معرفی این چهره‌ها به محضر علاقمندان معماری سستی ایران، دانشجویان و پژوهندگان رشته معماری، ضمن ادای بخش کوچکی از دین جامعه به آنان، شاید بتوان به سرچشمه‌های فیاض این هنر پر رمز و راز دست یافته و پرده از بخشی از ابهامات آن به کنار زد. در این شماره با یکی از استادکاران بزرگ آشنا می‌شویم.

استادکاران معماری سنتی ایران

حاجی علی اکبر آخوند (خرمی)

بهرام قدیری

استادکار و همکاران یزدی اوست. دفتر فنی حفاظت آثار باستانی وقت (اداره کل میراث فرهنگی فعلی یزد) در سال ۱۳۴۸ او را با سمت استادکار ممتاز دعوت به همکاری می‌کند و گرچه امروز او در مفهوم متعارف اداری بازنشسته شده ولی علیرغم کبر سن، کماکان با میراث فرهنگی یزد همکاری نزدیک دارد و متواضعانه از نظریات مشورتی گرانقدر خود آنان را بهره‌مند می‌سازد. در عرف امروزی، استاد فاقد تحصیلات رسمی است، ولی محاسبات ریاضی مورد نیاز رشته معماری را به صورت حسی و در حد اعلی می‌داند. تخصص او عمدتاً در زمینه اجرای پوشش‌های طاق و به خصوص اجرای تویزه و کاربندی است.

استاد معتقد است که در گذشته معماران سنتی از چسبیره دستی‌های خاصی برخوردار بوده‌اند و تعدادشان نیز از امروز بیشتر بوده است. به معماران امروزی انتقاد دارد که کار را به درستی تشخیص نمی‌دهند. معماری امروز را فاقد هویت می‌داند و

استاد اولین تجربه کاری خود را اشتغال در بنای کارخانه درخشان یزد، به عنوان «بر دست» (وردست) ذکر می‌کند. معمار آخوند بزودی در این رشته علاقمندی نشان می‌دهد و پس از طی مراحل شاگردی و در مقطع جنگ دوم جهانی، اولین کار مستقل خود، یعنی آب انبار چهارپادگیره رستم گیو را در محله زردتش‌های یزد به اجر در می‌آورد که این بنا همچنان در کنار بلوار جدید الاحداث بسیج شهر یزد، در کمال استقامت و زیبایی خودنمایی می‌کند. اگرچه همزمان با ساخت این آب‌انبار مصائب جنگ دوم جهانی و کمبود دستمزد و مشکلات آن بر جنبه‌های مختلف زندگی سنگینی داشته است، ولی نقوش آجری سرری شکل روی گنبد آب انبار، حکایت از آن دارد که معمار آن به دور از تمام سختی‌های آن زمان، هنر والای خود را در خلق این اثر به کار گرفته است. دومین کار خود را همکاری در تکمیل ساختمان مدرسه ایرانشهر یزد ذکر می‌کند. طاق‌ها و تویزه‌های این بنای زیبا، کار دست این

معرفی شخصیتی که حدود هشتاد سال به معماری سنتی ایران خدمت ارزنده کرده است، آن هم در قالب چند صفحه نوشتار، مسلماً حق مطلب را ادا نمی‌کند. لذا در ابتدا ذکر این نکته ضروری است که گزارش حاضر خود را از چنین ادعایی میرا ساخته، فقط به گوشه‌هایی از زندگی حرفه‌ای یکی از استادکاران معماری یزد، به صورت اجمال می‌پردازد. استاد حاجی علی اکبر آخوند «خرمی» معروف به استاد علی اکبر آخوند، فرزند محمد و متولد پانزدهم ماه دلو ۱۲۷۰ هجری شمسی است. وی در خرمشاه، یکی از محلات قدیمی شهر یزد به دنیا آمده و نوه آخوند ملا احمد اردکانی است. در نزد مرحوم استاد محمد صادقیه پدر استاد محمد علی صادقیه به شاگردی در رشته معماری پرداخته است. ابتدا به قالی‌بافی و رنگرزی اشتغال داشته ولی بزودی و در اوایل جوانی به رشته معماری روی می‌آورد.

مدرسه ایرانشهر

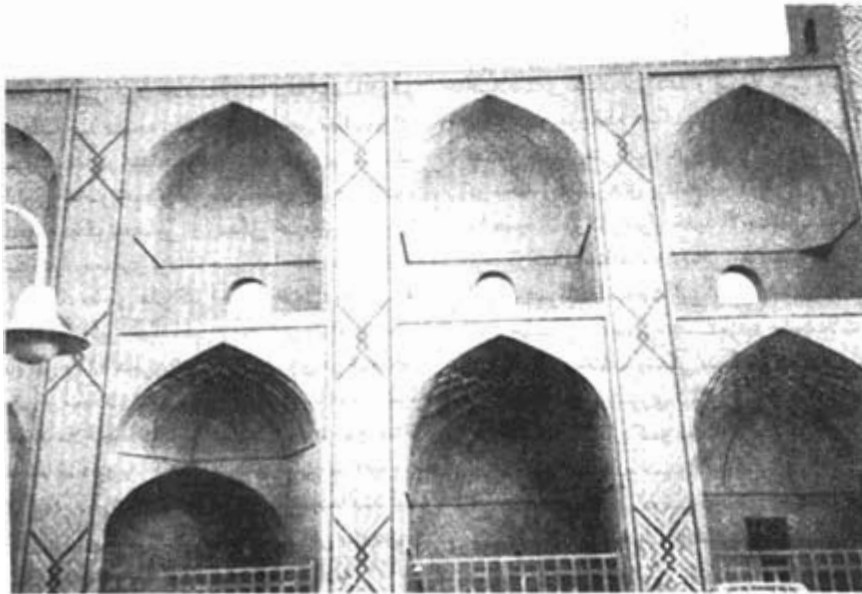
دانشجویان آن را کسانی می‌خواند که به عمق نمی‌پرداختند و سئوال‌های ظاهری می‌کنند.

به علت بالا بودن سن استاد از یک سو، و نواضع ایشان که صفت ممتاز معماران سنتی است از دیگر سو، دستیابی به فهرست جامعی از کارهای ایشان را مشکل می‌نماید. از این رو ضمن مصاحبه‌ای که با استاد به عمل آمد و هم چنین استفسار از مسئولین محترم وقت و گذشته میراث فرهنگی استان یزد، فهرستی فراهم آمده که مسلماً تمامی کارهای اجرایی استاد را شامل نمی‌گردد. منتهی برای آن که آغازی برای ثبت فهرست آثار ایشان باشد، ذیلاً به آنها اشاره خواهد شد:

۱- کارهای مستقل استاد:

آب انبار رستم گیو یزد، هشتی امام زاده عبدالله بافق، هشتی باغ دولت آباد یزد، پل جلوی کارخانه اقبال (مسیر راه اصفهان به کرمان)، سردر و طاق کارخانه نساجی سعادت یزد، سفت کاری گلدسته‌های حظیره (محمديه) یزد، مناره و ورودی‌های قبرستان خلدبرین یزد، آب‌انبار احمدآباد مستوفی (جاده شهریار)، حمام روستای ده مورت (فارس)، بازسازی مسجد سرجمع (سرچم) یزد، پرورشگاه شهرداری یزد.

حسینیه امیر چخماق

۲- کارهای مشترک استاد:

مدرسه ایرانشهر یزد، آب‌انبار سعودی یزد، مسجد برخوردار یزد، مسجد شاه طهماسب یزد، کارخانه اقبال یزد، کارخانه سعادت نساجان یزد، کارخانه درخشان یزد.

۳- کارهای تعمیراتی استاد:

مدرسه ضیاییه یزد (زندانی اسکندر)، امام زاده عبدالله بافق، بقعه سید شمس‌الدین یزد، هشتی مسجد جامع یزد، مسجد ریگ یزد، برج و باروی یزد، مسجد شیخ شهاب‌الدین قاسم طراز یزد، شیخ پلیسمان (روستای بیداخوید)، پی‌بندی مسجد امیرچخماق یزد، تکیه امیرچخماق یزد، شبستان و

رواق مسجد ملا اسماعیل یزد، کاروانسرای رباط (زین الدین) در شصت کیلومتری یزد به کرمان، بادگیر باغ دولت آباد، مسجد جمعه منشاء، پایاب مدرسه ضیائییه یزد، چهارسوق بازار خان یزد، مدرسه کیخسروی یزد، مسجد و قدمگاه فراشا (اسلامیه) در یکی از روستاهای نفت.

۴- ساخت واحدهای مسکونی توسط استاد:

معمار استاد علی اکبر آخوند حدود پانزده واحد مسکونی در محلات مختلف شهر یزد اجرا کرده‌اند که تعدادی از آنها عبارتند از:

خانه حاج سید محمدعلی آنقوزه‌ای در محله لب خندق، خانه محمد علی عطار در محله پشت باغ، خانه بدالله مازار در محله گازرگاه، خانه تقی شکاری در محله تل، خانه شخصی خود معمار در محله تل کوچک مرشد، خانه حاج سید اسدالله آتشی در محله ابوالمعالی و ... هم چنین نظارت بر امر احداث ساختمان مقبره آیت‌الله خاتمی در اردکان نیز از آخرین فعالیت‌های او به شمار می‌رود.

با هدف آشنایی با ویژگی‌های معمار آخوند، از آقای مهندس اولیا به لحاظ شناخت عمیقی که از ایشان دارند، درخواست گردید مطالبی را برای خوانندگان صفا و استفاده دانشجویان رشته معماری تهیه فرمایند. ایشان با کمال گشاده رویی به این خواهش اجابت گفتند و آنچه در زیر می‌آید، چکیده نظریات نامبرده در باب این استادکار یزیدی است. مطالعه این بخش، بار دیگر خاطره زیبای آیین‌های جوانمردی (فتوت) اصحاب صنوف را در اذهان زنده می‌سازد.

در خاتمه وظیفه خود می‌داند، از استاد علی اکبر آخوند که مشفقانه پذیرای اینجانب در منزل خود بودند و با حوصله به سئوالات پاسخ دادند و با حضور در محل اجرای برخی از آثار خود نگارنده را ارشاد کردند، هم چنین از آقای مهندس کارگر مسئول میراث فرهنگی استان یزد و آقای مهندس اولیا عضو هیئت علمی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه

یزد به پاس اطلاعات ارزنده‌ای که جهت تهیه این گزارش در اختیار قرار دادند، صمیمانه سپاسگزاری می‌نماید. این مهم بی‌مدد این عزیزان میسر نمی‌شد. هم چنین جا دارد، سازمان‌های ذیربط فرهنگی کشور و دانشکده‌های معماری، در زمان حیات استاد، تجلیل شایسته‌ای از خدمات گرانمایه‌های ایشان به معماری سنتی ایران به عمل آورند.

«آشنایی با ویژگی‌های استاد حاجی علی اکبر آخوند (خرمی)»

مهندس محمدرضا اولیاء

پیشگفتار:

معمولاً در ارزیابی آثار معماری ارزشمند و نفیس قدیمی یزد، بیشتر «اثر» معماری مورد توجه بوده و کمتر «مؤثر» یا آفریننده آن مورد عنایت قرار گرفته است. این «غفلت» در کنار سایر زمینه‌های مشابه، ما را از درک مسایل اساسی و خطوط محوری آموزش معماری به منظور بازشناسی و بازیابی و ترمیم وراثت از دست رفته معماری ایران محروم ساخته است. اینک در یک فرصت بسیار محدود و اندکی قرار گرفته‌ایم که اگر به غفلت خود ادامه دهیم، در آینده‌ای نه چندان دور، آخرین رگه‌های ارتباط و اتصال ما با شخصیت خود «معمار» گسسته خواهد شد و نسل امروز و فردای ما از بسیاری قابلیت‌ها و توانمندی‌های نهفته در وجود این عزیزان محروم خواهد شد.

حق این بود که مدرسه معماری یزد شرایطی را فراهم می‌آورد تا لافل در کنار روند آموزش معماری به سبک و سیاق غربی، فرصتی ولواندک تدارک دیده می‌شد، تا این اساتید مسلم از طریق کار عملی فن، دانش و پیش خود را به نسل جوان دانشجو انتقال می‌دادند.

نگارنده افتخار دارد که از سال ۱۳۵۸ با شروع کار حرفه‌ای در دفتر فنی حفاظت آثار باستانی استان یزد و متعاقباً سازمان میراث فرهنگی کشور، از محضر استاد کسب فیض نماید و بیاموزد که شاگردی کردن، استادی می‌خواهد. این سطور از زبان کسی جاری می‌شود که سابقه آشنایی او با استاد به حدود پانزده سال می‌رسد و معلوم است برای کسی که حدود یکصد سال عمر پسر برکتش را طس کرده و قریب هشتاد سال به سازندگی و خلق آثار معماری پرداخته است، چه قدر ناقص و ایتر است.

اما، برای آن که حداقلی از وظیفه شاگرد در برابر استاد عملی شده باشد، این نوشتار تنظیم و تقدیم می‌گردد، به این امید که سروران صاحب نظر و اصحاب معرفت آن را تصحیح و تکامل بخشند.

یقین دارد امثال این پزورگوار در گوشه و کنار مملکت کم نیستند. بر همه کسانی که با آنها آشنایی دارند، لازم است این منابع ارزشمند انسانی را که بدون شک از ذخایر فرهنگی این سرزمین هستند تا آنجا که ممکن است معرفی نمایند تا زمینه‌های لازم برای بهره‌برداری از قابلیت‌های آنها فراهم گردد، انشاء الله.

به اعتقاد اینجانب، آقای حاج استاد علی اکبر آخوند یکی از معدود معماران سنتی یزد هستند که بازشناسی شخصیت ایشان بیش از آثاری که به وجود آورده‌اند، ضرورت دارد. زیرا شناخت آثار ایشان بدون توجه به زمینه‌های اخلاقی - تربیتی سازنده آن، کاری ناقص است. اگر بخواهیم به صورت شش‌بازه ویژگی‌های شخصیتی استاد را ارزیابی نماییم، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نظم و انضباط، ابتکار عملی و خلاقیت، ساده گرفتن کار، اعتقاد به کار، دقت در کار، صداقت و امانت در کار، توجه به نفس و محتوای کار و اجتناب از نطاهر، ضدیت با اسراف، پرهیز از غیبت و تحقیر دیگران، خضوع و افتادگی، سخاوت در تعلیم، رد روند آموزش متد اول معماری، پرهیز از هرگونه عمل لغو، شهامت و جسارت، انس با اشعار حافظ و مولوی، مهارت‌های معماری سنتی و پای‌بندی به اصول و

مبانی شرعی. اینک سعی می‌شود هر کدام از این ویژگی‌های استاد به اختصار توضیح داده شود. یقین دارم که خود استاد بسیاری از این صفات را قبول ندارند که این نشانه سلامت نفس ایشان است. مثلاً می‌گویند «من هیچوقت معمار نبودم»، بلکه یک بنا ساده هستم.

نظم و انضباط: استاد حاجی علی اکبر در مجموع فردی منظم و دارای برنامه هستند و روی حساب و کتاب کار می‌کنند. اینک هم که به کارگاه‌های تعمیراتی سرکشی می‌کنند، گرچه با توجه به کسرسن، این نظارت‌ها از نظر زمانی محدود شده است، اما حضورشان منظم است. این ویژگی در خوراک ایشان نیز تشریح می‌یابد. در هنگام مأموریت‌های اداری خارج از شهر، هیچگاه ندیدم بدون برنامه و خارج از موعد مقرر، غذا و لو میوه صرف کنند. تعارفات متداول، تأثیری در تصمیم ایشان ندارد. به آنچه باید عمل کنند، عمل می‌کنند و تحت هیچ شرایطی تغییر رویه نمی‌دهند.

ابتکار عمل:

از ویژگی‌های استاد، ابتکار عمل و خلاقیت است. از آموخته‌های خود آن طور که بوده است، به صورت منجمد و تکراری استفاده نمی‌کند، بلکه متناسب با شرایط خاص زمانی - مکانی، چاره‌ای مناسب و نو می‌آفریند. مثلاً هنگامی که از کار ساخت و ساز مدرسه ابرانشهر سخن می‌گویند، یادآور می‌شوند که به خاطر بلندی طاق نالار اجتماعات مدرسه، اقتضا می‌کرد تا سه نردبان به هم بسته و استفاده شود. ایشان با صرفه‌جویی در وقت، از طناب با گره‌های مکرر به جای نردبان استفاده می‌کنند.

ساده گرفتن کار: برای استاد هیچ کاری مشکل نیست. مشکل‌ترین کارهایی که پیش می‌آمد، در دستشان چون موم نرم می‌شود. برخلاف برخی‌ها که کارها را مشکل و پیچیده می‌کنند، ایشان کارها را ساده (۱) و شدنی جلوه می‌دهند. به اعتقاد بنده، ساده

کردن مسائل پیچیده و طرح آنها به زبانی ساده، کار انفرادی است که از نسج و توانمندی خاصی برخوردارند.

اعتقاد به کار: استاد حاجی علی اکبر فردی اهل کار و «معتقد به کار» به عنوان بسترهای برای تکامل شخصیت انسان هستند. در محیط کار، از افرادی که تن به کار نمی‌دهند و اهل کار نیستند، بدشان می‌آید. اصولاً افرادی را که اهل کارکردن نیستند، وبال جامعه می‌داند. خود ایشان با وجود این که قادر به رفتن روی داروست نیستند، از هر کار مختصر، حتی دسته‌بندی پاره‌های آجر، تراشیدن ملات‌های اضافی و ... دریغ نمی‌ورزند. اساساً، کار ایشان را ارضاء می‌کند.

دقت در کار: استاد اهل دقت و ظرافت هستند. اصولاً آثار منظمی همچون سقف هشتی باغ دولت آباد نمی‌تواند کار فردی غیر منظم و غیر دقیق باشد. هیچگاه دیده نشده است که استاد کارها را سرهم بندی کنند. اگر کاری روی اصول و اساس انجام نشود، راضی نخواهند شد. اعم از این که کار دولتی و با خصوصی باشد. بهر صورت دقت لازم می‌بایست در کار مصروف گردد. تمام آثاری که از ایشان به یادگار مانده، از دقت کافی برخوردار است. آخرین موردی که از فکر استاد استفاده شده، مقبره حضرت آیت‌الله خانی در اردکان است.

صداقت و امانت در کار: زمانی که قصد داشتیم خانه لاری‌ها، محل فعلی میراث فرهنگی استان یزد را برای سازمان خریداری کنیم، نظر ایشان را در مورد قیمت خانه (۲) سؤال کردم. زیرا شخصاً نظر کارشناس رسمی را قبول نداشتم و می‌خواستیم وجداناً مطمئن شوم که قیمت‌گذاری درست صورت گرفته باشد. ایشان طفره می‌رفتند و از اعلام نظر خودداری می‌کردند. دلیل را از ایشان سؤال کردم، گفتند، اولاً کسی که می‌خواهد چیزی را قیمت‌گذاری کند، می‌بایست خودش قادر به تولید آن باشد. مثلاً کسی می‌تواند خانه لاری‌ها را قیمت کند که بتواند

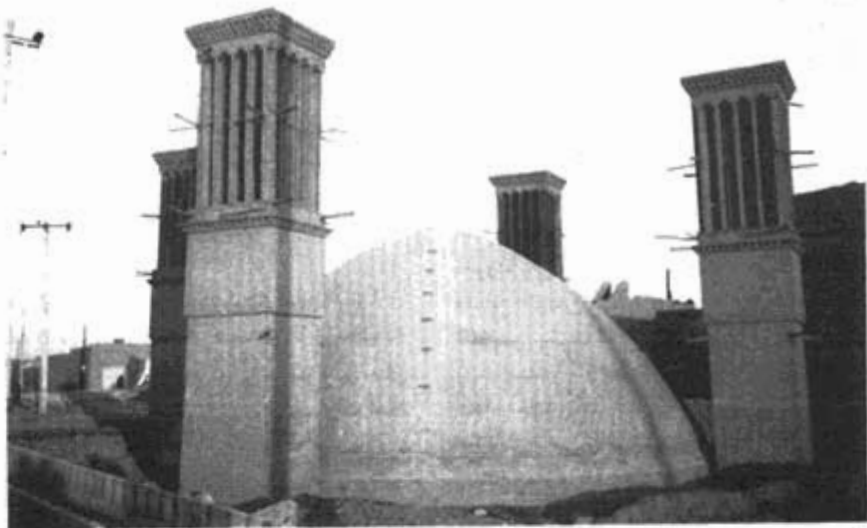
طاق نالار و بادگیر و ... آن را بسازد. اگر نتواند، صلاحیت اظهار نظر ندارد. ثانیاً اگر بنده بخواهم قیمت کنم، ناچارم قسمت‌های مختلف خانه را نمونه

برداری و آزمایش کنم تا از نحوه و کم و کیف تولید خشت، گل، گاه و دیگر مصالح و مهارت‌های مصرفی در امر ساخت خانه مطلع شوم. ما، در قدیم حجمی از گاه گل را از دیوار می‌کنندیم، در آب می‌ریختیم تا گاه آن جدا شود. گاه را خشک و وزن می‌کردیم تا مقدار مصرفی گاه در متر مکعب گاه گل معلوم شود. آن هم گاه جو با گندم تفاوت می‌کند، چون هر کدام ترخی دارد. گل نیز فرق می‌کند، گل سرزمین باشد یا گل کمو (۳). چون خشت تولید شده از گل سرزمین، با گل کمو از نظر مقاومت متفاوت است و از نظر قیمت هم با یکدیگر تفاوت فاحش دارد. شماها (مدیریت اداری حاکم بر امور) حال و حوصله این کارها را ندارید ... من هم نمی‌خواهم مشغول دمه صاحب خانه یا دولت شوم. دست از سرمن بردارید ... این خونه را نمی‌شود قیمت کرد. بروید با هم توافق کنید و حرومکاری نکنید! ما تازه یاد گرفتیم که اظهار نظر کردن چه قدر مشکل است و آدمی که کارشناس (در تقابل با کارشناس) باشد تا چه حد ساده و راحت اظهار نظر می‌کند. چه راحت می‌شود جهنم را برای خود خرید و وقتی ترس از جهنم در کار نباشد چه اتفاقاتی خواهد افتاد. صداقت و امانت داری این معمار عزیز برای همه کسانی که با او کار کرده‌اند، امری روشن و مبرهن است. زمان، مواد و مصالح ساختمانی و امکاناتی که در کارگاه‌ها در اختیار ایشان قرار می‌گرفت به شایسته‌ترین نحو استفاده می‌شد. موردی را سراغ ندارم که در آن تخلف صورت گرفته باشد. در مجموع استاد حاجی از وجدان کاری بسیار بالایی برخوردارند.

توجه به نفس و محتوای کار و اجتناب از تظاهر: برای استاد همیشه نفس‌کاری که صورت می‌گرفته مهم بوده است. اگر آب انباری می‌سازد، عمل خیر رسانیدن آب به مردم مطرح است. به نام هر که می‌خواهد تمام شود، بانی آن زردنش و در محله زردتشی‌ها باشد هیچ مانعی ندارد. آنچه مهم است

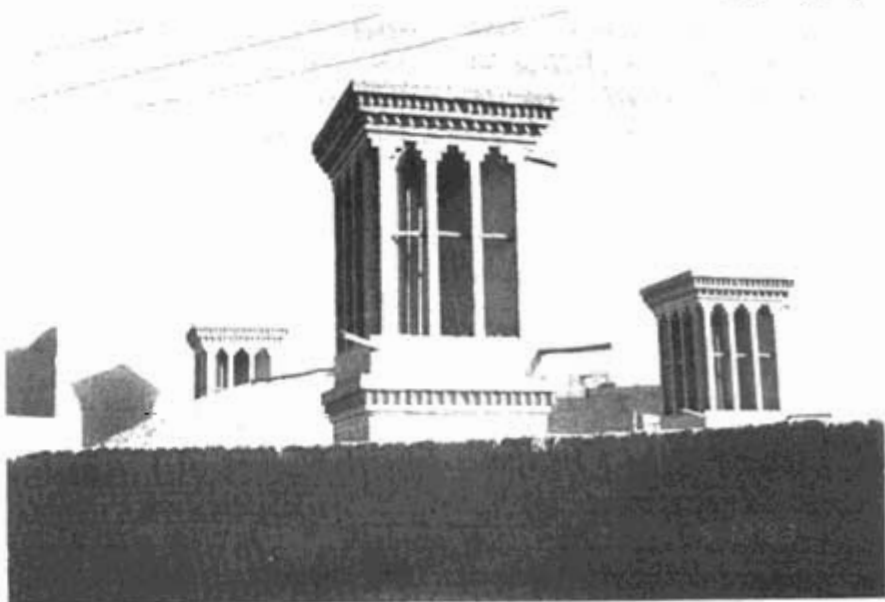
نفس عمل خیر است که می‌بایست تحقق پذیرد. آب انبار رستم گیو شاهدی بر این مدعاست. در مجموعه امام زاده عبدالله بافق کار نفیس کاربندی آجری کریاس ورودی سردر اصلی توسط ایشان حدود بیست و دو سال پیش انجام شد. زحمت کار را ایشان کشیدند، اما دیگری نام خود را بر دیوار زدا استاد حاجی هیچ وقت از این حرکت ناپسند شکایت و حتی گلابه نکردند. چندبار تصمیم داشتیم این کتیبه را تصحیح کنیم که حقی از ایشان ضایع نشود، استاد ما را منع کردند. با این اعتقاد که کار می‌بایست در ورای این «عالم مادی» ارزشیابی و ارزش‌گذاری شود. اگر کار، کاری مطلوب است و براساس نیت صحیح صورت گرفته، می‌بایست مورد قبول حضرت (او) باشد. اگر شد، کافی است، تاہلو و کتیبه بتا به نام هر که باشد، تفاوت نمی‌کند. آن‌کسی که شاهد اصلی کار بوده است می‌داند و می‌تواند مزد آن را بدهد. برخلاف میل و اعتقاد ایشان نام استاد را بر کار کاربندی ورودی مدرسه شمسیه بقعه سید شمس‌الدین که کاری جدید از ایشان است نوشتیم.

ضدیت با اسراف : از ویژگی‌های بارز استاد، ضدیت با اسراف است که گویا جزئی از سرشت ایشان به شمار می‌رود. اگر مثنی گج در قواره زیاد می‌آمد و ضایع می‌شد به شدت ناراحت می‌شدند و با تغییر به کارگری که در ساخت آن دقت نکرده بود، برخورد می‌کردند. در نگاه ایشان، هرچیز می‌بایست به اندازه و قدر خودش و در جایگاه خویش مصرف شود. هیچ خشتی و آجری نباید نیمه شود، در حالی که در کنار دست استاد نیمه‌ای افتاده باشد. شخصیت استاد به گونه‌ای است که اشیاء و پدیده‌های به ظاهر منفی، با زمینه تربیتی ایشان، مثبت می‌شوند. یک بار به اتفاق ایشان از مسجد محله سر جمع که توسط ایشان ساخته شده است، بازدید داشتیم. علت انتخاب نقش زیر گنبد را از استاد سؤال کردم، گفتند توسط بانوی مسجد به کوره پز سفارش آجر داده شده بود. بخشی از آجرهایی که پای کار ریخته شد فرمز و مطابق میل صاحب کار نبود. بین کارفرما و کوره‌پز

آب انبار چهار یادگیره

آب انبار مسعودی

اختلاف افتاد. با توجه به مشکلاتی که در گذشته از نظر جابه‌جایی مصالح وجود داشت، می‌رفت تا کار ساختمان مسجد را مختل نماید. از بانی مسجد فرصت خواستم تا مسأله را در صورت مجال خاتمه دهم. آجرهایی که موجب دعوا و اختلاف شده بودند، وسیله‌ای برای تحقق نقش در زیر گنبد گردیدند و مسأله فیصله یافت. به عبارتی، پدیده‌ای به ظاهر منفی، در دست استاد با نگرشی مثبت، به پدیده‌ای سازنده مبدل گشت. به نحوی که ناظر متعارف تصور می‌نماید که انکار برای ایجاد نقوش زیر گنبد، اساساً آجرهای یاد شده سفارش داده شده‌اند.

پرهیز از غیبت و تحقیر دیگران: نزد بعضی از معماران سنتی یزد، تحقیر و اشکال تراشی از کارهای دیگران، امر رایجی است که تقریباً به صورت خصیصه اخلاقی حرفه‌ای در آمده است. دلیل روانشناختی و جامعه‌شناختی این پدیده، به صورت جداگانه نیاز به پژوهش دارد. احتمالاً کمبود کار و رقابت شدید بین صنف «گل‌کار» (۲) در نسل گذشته، زمینه‌ای اقتصادی برای ورود به این قلمرو منفی را فراهم می‌آورده است. یکی از بنایان سنتی می‌گفت، بعضی از رقبا به هنگام تعطیلی کارگاه و یا شب هنگام مبادرت به تخریب طاق پوشید شده در روز می‌کردند تا رقیب را از میدان بدر کنند. استاد حاجی از این صفت ناپسند میراست. آن قدر توانمند است که نیازی برای تحقیر کارهای دیگران ندارد تا با کوچک کردن آنها بزرگ شود.

خضوع و افتادگی: به اعتقاد بنده، استاد حاجی در زمره دو یا سه استاد کار معمار سنتی برجسته و اصیل یزدی به شمار می‌رود که مهارت‌های معماری سنتی یزد از قبیل پوشش انواع طاق‌ها، تویزه‌ها، گنبد‌ها، کاربندی‌ها و ... را به خوبی می‌دانند. سال‌ها استاد کار ارشد میراث فرهنگی استان یزد بوده‌اند، درحالی که قادر بودند اقل‌ده برابر حقوق و سواجب دولتی، در کار آزاد درآمد داشته باشند. کار در یک

سازمان فرهنگی را ترجیح دادند و برما منت نهادند و از درخواست بازنشستگی منصرف و با خضوع و افتادگی تمام، اطلاعات و تجارب ارزشمند خود را در اختیار علاقمندان قرار دادند. استاد تا همین اواخر با دو چرخه سرکار خود حاضر می‌شدند. به نحوی که پس از عمل جراحی چشم (به خاطر آب مروارید) تصمیم گرفته شد، با اتومبیل سرکار حاضر شوند که خوشایند ایشان نبود و با بهبودی نسبی، مجدداً استفاده از دو چرخه را از سر گرفتند.

سخاوت در تعلیم: یاد گرفتن کار از بسیاری معماران سنتی، کار دشواری است. به دلایل مختلف، قنون کار یاد داده نمی‌شود که این موضوع نیز جای تحقیق و بررسی مستقلی را دارد. در باغ دولت آباد، استادکاری را داشتیم که زمانی که می‌خواست کاری را که جنبه هنری داشت انجام دهد، وقتی به او سرکشی می‌کردیم دست از کار می‌کشید تا از روش کار او کسی سردر نیاورد! به عبارتی در تعلیم بخیل بود. یکی از داروسازان سنتی یزد را می‌شناختم که او نیز از تعلیم و انتقال تجارب خود کوتاهی کرد و اطلاعات ارزشمندی با فوت او در خاک مدفون شد. استاد حاجی برخلاف رویه‌های متعارف به هر سئوالی که از او می‌شود با سخاوت پاسخ می‌گویند. اگرچه درک آن برای کسی که با ایشان زبان و ادبیات مشترک نداشته باشد، احتمالاً دشوار است. اصولاً استاد ضمن کار، یاد می‌دهند یا به عبارتی فضای آموزشی ایشان «کارگاه» است، نه کلاس. بنابراین اگر شرایط کاری مناسب فراهم باشد، ایشان راحت‌تر عمل می‌کنند و با انتقال شفاهی شیوه‌ها، مفاهیم و روش‌های معماری سنتی (۵) موافق نیستند.

رَد روند متداول آموزش معماری: همان گونه که قبلاً نیز اشاره شد، استاد روش متداول آموزش معماری را که عمدتاً بر مباحث تئوری و در فضایی خارج از کارگاه صورت می‌گیرد، قبول ندارند و معتقد هستند که نظام آموزش، باید به گونه‌ای متحول شود تا دانشجویان در کارگاه وارد کار و حوزه

عمل بشوند، تا معماری را آنطور که باید، یاد بگیرند. استنباط بنده بر این است که معماران سنتی، معماری را در مقیاس ۱/۱ می‌دیدند و ما با مقیاس ۱/۱۰ و ۱/۱۰۰ این تفاوت در نگرش، پیامدهای متفاوتی خواهد داشت که در آثار ما جلوه‌گر شده و خواهد شد. امیدوارم مدرسه معماری دانشگاه یزد، بتواند در این حرکت پیشگام شود. این کار شدنی نیست مگر آنکه باور کنیم در محیط یزد، قابلیت‌های فراوانی از نظر منابع و ذخایر انسانی و قضا وجود دارند که دست نخورده باقی مانده‌اند. «منابع انسانی» همانند دیگر منابع طبیعی توسط افراد عادی و عامی قابل تشخیص نیستند. شناخت آنها خبرگی می‌خواهد و زمینه استخراج و بهره‌وری از ارزش‌های نهفته در آنها، همانند معدن سنگ و سرب و آهن شرایط و امکانات خاصی را می‌طلبد. اگر معدن سنگ مرمری را نشناسیم و یا دیرتر استخراج کنیم، بهتر است. چون با استفاده از امکانات تکنولوژی پیشرفته، ضایعات بر منابع ملی کمتر خواهد بود. اما در خصوص منابع و ذخایر انسانی چنین نیست، بلکه عکس آن است. اگر استاد حاجی در یزد، استاد اسمعیل زهره در اصفهان، استاد رضا معماران در تبریز و ... امروز مورد شناسایی قرار نگیرند، فردا خیلی دیر خواهد بود و خسارات جبران ناپذیری به مملکت وارد خواهد شد. متأسفانه ما برای وارد کردن اطلاعات معماری از خارج به صورت کتاب و مجله و ... برنامه داریم و برای آن ارز اختصاص می‌دهیم. اما برای تشخیص، تثبیت (سند برداری) و انتقال مهارت‌های معماران سنتی، هیچ‌گونه برنامه‌ای نداریم. این بی‌توجهی و کفران نعمت در بهره‌برداری از ذخایر انسانی، موجب بی‌راهه رفتن آموزش معماری در کشور و ظهور ساختمان‌های بی‌هویت در شهرها شده است که هیچ‌گاه با فرهنگ این مردم (۶) همگنی و سازگاری ندارد.

پرهیز از هرگونه عمل لغو: قبلاً نیز اشاره شد استاد از عمل لغو به دور است. هیچ‌کاری را بیهوده انجام نمی‌دهند. هرکاری، هر حرفی، هر رفتاری

حساب و کتاب و اندازه دارد. همین ویژگی تربیتی در آفرینش اثر معماری استاد نیز جلوه گر است. در مجموع کارهای استاد هیچگونه کار بهبوده‌ای نمی‌توان دید.

شهامت و جسارت: استاد از جرأت و جسارت خاصی در کار برخوردار است و از کار نمی‌هراسد. سفت کاری مناره‌های مسجد حظویه را در کمتر از بیست روز انجام داده‌اند! کار در شرایطی صورت گرفته که دفتر مهندسی فرمانداری کل وقت که در جوار مسجد مستقر بوده، ظاهراً به دلیل غیر مهندسی بودن کار! قصد توقف آن را داشته است! اجرای طاق و تویزه‌های مدرسه ابرانشهر و مسجد پرخوردار، بدون شهامت میسر نیست. شاید دلیل آن وراثت، تربیت و آشنایی استاد به فن شکار است.

انس با اشعار حافظ و مولوی: استاد فاقد مهارت خواندن و نوشتن هستند. اما اشعاری از حافظ و مولوی را از بردارند که به تناسب در محیط کار می‌خوانند و از آن‌ها به عنوان وسیله‌ای برای سهولت انتقال مفاهیم استفاده می‌کنند.

مهارت‌های معماری سنتی: در این فرصت محدود، امکان تشریح توانمندی‌های فنی استاد میسر نیست. اجمالاً باید عرض کنم، استاد تقریباً همه مهارت‌های مربوط به معماری سنتی یزد را می‌شناسد و می‌دانند. انواع طاق‌ها، تویزه‌ها، کاربردنی‌ها را طراحی و اجرا می‌کنند. در زمینه مقرنس، اعتراف دارند که مهارتشان به پای سایر موارد نمی‌رسد.

پای‌بندی به اصول و مبانی شرع: شاید بسیاری از ویژگی‌های استاد که در بالا ذکر گردید، تحت همین عنوان قابل تعریف و توضیح باشد. ذکر آنها به تفکیک صرفاً برای تشخیص بهتر آنها بود. زیرا کسی که مسلمان است نمی‌تواند اهل صداقت، امانت، سخاوت و ... نباشد. این از صفات مومن است که از عمل لغو به دور است. استاد حاجی فردی

است مشرع و اهل تشخیص حرام از حلال. به آخرت اعتقاد دارد و در یک فضای سالم مذهبی «تربیت» شده است. پدر بزرگ ایشان روحانی و اهل اردکان بوده‌اند و به همین دلیل در میان معماران سنتی یزد به «استاد حاجی علی اکبر آخوند» معروف‌اند. مجموعه تعلیمات دینی و فرهنگی، از اسناد شخصیتی ساخته است که در آن نظم، صداقت، امانت، خلاقیت، دقت، سلامت نفس، جسارت، خضوع و افتادگی، قناعت و دیگر خصایل پست‌دیده که از دید ناقص نگارنده مخفی مانده است، می‌توان دید. این ویژگی‌های شخصیتی در آفرینش‌های معماری معمار، به طور طبیعی و روشن متبلور است. این‌گو چکترین شاگرد استاد، وقتی به شخصیت حرفه‌ای ایشان می‌اندیشد، می‌پندارد که در گذشته این سوزمین، معماری نوعی «تربیت» بوده است و امروز با وارد کردن روش‌ها و نگرش‌های آموزشی و پژوهشی از خارج، به «آموزش معماری» مبدل شده است و بین «تربیت معمار» و «آموزش معماران» (۷) از زمین تا آسمان تفاوت وجود دارد. امیدوارم خداوند این سعادت را به مدرسه معماری یزد عنایت فرماید تا تفاوت این دو را تشخیص و زمینه‌های لازم را برای بهره‌برداری شایسته این گونه اساتید که مسلماً از ذخایر تجدید نشونده فرهنگی استان یا بهتر بگوییم کشور هستند فراهم آورد.

حاشیه:

۱- Simplification

۲- از نظر اداری، سلاک رأی کارشناس رسمی دادگستری است که نوعاً قادر به تشخیص ارزش‌های فرهنگی و تاریخی در بنا نیستند. برای اکثر آنها، ساختمان‌های خشت و گلی، به لحاظ خشتی و گلی بودن (!) فاقد ارزش و در بسیاری از موارد ضد ارزش است، چون هزینه تخریب دارد!

۳- در اصطلاح معماری سنتی یزد به گل دست دوم ساختمان‌های خشت و گلی گفته می‌شود. نخاله باقی مانده از تخریب ابنیه خشتی برای کشاورزی بسیار مناسب است. «گمو»ای دود خورده مطبخ‌های قدیمی، بهترین خاک زراعتی است.

۴- تا قبل از دوره معاصر و ظهور آهن و بتن در ساختمان، در یزد به حرفه بنایی «گل کاری» و به بنا «گل کار» گفته می‌شد. چون عمده کار بنا و معمار، کار با گل بود، یعنی سازندگی و ساختن با گل و خاک.

۵- اگر بتوانیم، این از خطایف حساست که حتی الامکان به صورت مبدل عمل کرده، پاره‌ای از آموخته‌های خود را از استاد برای انتقال به نسل جوان قابل ارابه در سر کلاس بسازیم، زیرا در شرایط فعلی، دانشجوی معماری، آماده برای رفتن روی چوب پست نیست!

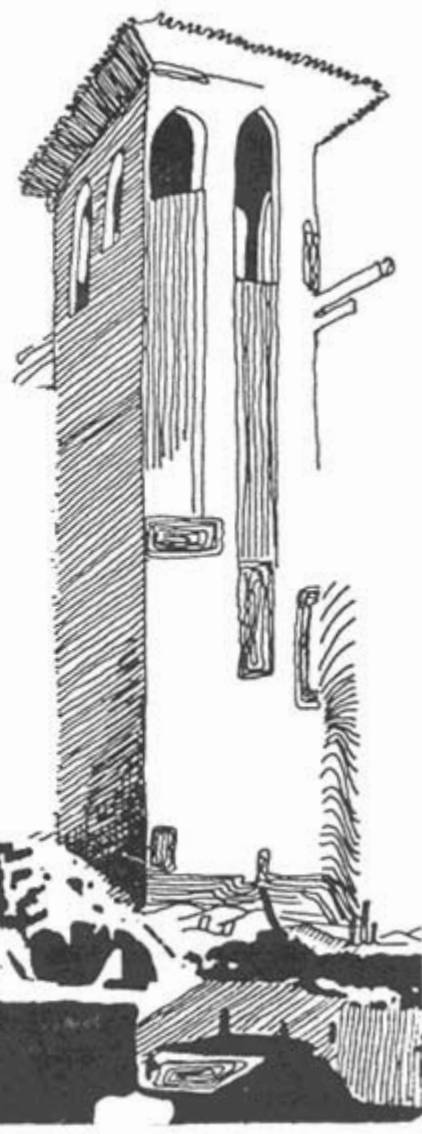
۶- با کاربرد لفظ «نیروی انسانی» مخالفم، چون مفهوم است فیزیکی و بسیاری از قابلیت‌های انسانی را محدود می‌سازد. استاد حاجی، دیگر نیروی انسانی نیست چرا که در حین صدسالگی «توان» کار کردن را ندارد. اما «ذخیره انسانی» فوق العاده با ارزشی است که اگر توان تشخیص آن باشد، می‌تواند به عنوان یکی از مدل‌های توسعه مورد عنایت برنامه ریزان قرارگیرد. به عبارتی به خاطر عدم شناخت این گونه ذخایر فرهنگی بوده است که محتاج به واردکردن مدل‌های توسعه شده‌ایم! وقتی از لزوم حفاظت از منابع طبیعی صحبت می‌شود، جنگل‌ها، مراتع، معادن و ... در ذهن ما نقش می‌بندد. حال آن که ذخایر و منابع انسانی را لاقلاً به عنوان بخشی از منابع طبیعی نپذیرفته‌ایم. به همین دلیل و با کمال تأسف هیچگونه «برنامه‌ای برای شناسایی و حفاظت از ذخایر انسانی در کشور وجود ندارد.

۷- تولید ابنیه معمار (بساز بفروش) در مدارس معماری.

مقاله یادگاری از گذشته در هر شماره یک بنای تاریخی را معرفی می‌کند. مدارک و تصاویری که در این مقاله از ابنیه مختلف ارایه می‌شود حاصل زحمات چندین ساله دانشجویان دانشکده معماری و شهرسازی است.

مسجد جامع قم بنایی است که برای معرفی در این شماره انتخاب شده است. مساجد جامع شهرهای قدیمی ما، به واقع قلب و مرکز شهر محسوب می‌شوند مکانی که هم جایگاه عبادات مردم بوده است و هم محل اجتماع، تبادل افکار و درس و بحث و هم جای قضاوت و حل و فصل معضلات و هم منزلگاه غریبان و مسافران و نیز محل هنر آفرینی هنرمندان و معماران. مساجد جامع، به دلیل همین اهمیت، معمولاً عمری طولانی پیدا می‌کنند و تغییر و تحولات فراوانی می‌یابند. از همین رو جایگاهی برای عرضه هنر هنرمندان اعصار مختلف پدید می‌آورند، هنرمندانی که تمامی هنر خود را با اخلاص تمام وقف این مساجد می‌کنند. در تاریخ بنیاد مسجد جامع قم، به جهت همین تغییر و تبدیل‌های دوره‌های مختلف، اختلاف نظر وجود دارد. برخی اصل بنا را متعلق به قرن سوم دانسته و گروهی دیگر آنرا از بناهای قرن ششم و دوره سلجوقی می‌دانند و بعضی معتقدند که بنیاد بنای آن در قرن هشتم افکنده شده است. چهره فعلی مسجد پیشتر یادآور معماری دوره قاجار است و کتیبه‌های موجود نیز از تغییر و تحولات مسجد در دوران قاجار حکایت دارند.

برداشت این اثر در سال ۱۳۶۵ توسط دانشجویان دانشکده آقایان فرامرز خالوزاده و سیدعلی میرمحمدی انجام گرفته است.

یادگاری از گذشته

(مسجد جامع قم)

مهندس کامبیز حاجی قاسمی

مسجد جامع قم:

مسجد جامع قم در محله مسجد جامع با فاصله اندکی در شمال بازار و میدان کهنه قرار گرفته است. در مجاورت این مسجد مدرسه علمیه جانی خان واقع است. سردرهای این دو بنا روبروی یکدیگر در دو سوی کوچه قرار گرفته و جلوخان مشترکی را برای هر دو ساختمان پدید آورده‌اند.

اختلاف نظر در مورد تاریخ بنیاد مسجد ظاهراً از یکی دانستن مسجد جامع فعلی و مسجد جامع قدیم قم ناشی شده است. دقت در وضعیت فعلی مسجد روشن می‌سازد که بخش‌های مختلف آن به دوره‌های گوناگون تعلق دارد. بنای گنبدخانه مسجد قدیمی‌تر از سایر قسمت‌ها و شبستان شرقی نیز مقدم بر شبستان غربی بنظر میرسد. تاریخ کتیبه‌های موجود در نقاط مختلف بنا ۱۳۳۶ و ۱۳۳۸ هجری قمری است. سردر نیز متعلق به نیمه دوم قرن سیزدهم است و ظاهراً در همین سالها در مسجد تعمیراتی شده است. (۱)

نکاتی در باره معماری بنا:

مسجد دارای یک صحن کشیده، یک گنبدخانه پرکار، چهار ایوان و چهار شبستان در گرداگرد صحن و یک ورودی با سردری پرتکلف است.

در طرح کلی مسجد قبل از هر چیز نظم و توازن در ترکیب عناصر قضایی جلوه می‌کند. ترکیب کلی فضاهای مسجد براساس همان الگوی چهار ایوانی گنبددار معهود مساجد ماست.

راستای اصلی صحن مسجد رو به سوی قبله دارد. نمای سمت قبله نزدیک به سه برابر نماهای دیگر حیاط ارتفاع پیدا کرده و ایوان سمت قبله را در بر گرفته است. به عبارت دیگر می‌توان گفت که ایوان مرتفع سمت قبله گسترده شده و تمامی جبهه قبلی مسجد را پوشانیده است.

در مقابل ایوان سمت قبله، ایوان شمالی که دهانه‌ای به مراتب کوچکتر از ایوان اصلی مسجد دارد با طاق نماهای دو طرف خود ترکیب شده و ارتفاعی نزدیک به دو برابر نماهای صحن یافته تا بتواند در مقابل ایوان اصلی عرض‌انداز نماید. این تشخیص ایوان‌ها و در عین حال هم‌آوازی آنها با یکدیگر، اسباب تعیین محور قبله و تاکید بر آن را بیش از پیش در فضای مسجد مهیا می‌کند.

گنبدخانه نیز که در مکان خاص خود - پشت ایوان اصلی - واقع شده و محراب را در خود گرفته است، محور شریف قبله را پایان داده، نقطه اوج و غایت فضای مسجد را تعیین می‌بخشد. ترکیب کلی مسجد به گونه‌ایست که گویی همه تلاش معمار برای راهنمایی و رسانیدن مخاطب به این منزل نهایی - گنبدخانه - بوده است. گنبدخانه از صحن دیده نمی‌شود اما کشیدگی صحن و تاکید بر محور قبله و

ایوان عظیم سمت قبله در واقع همه را به سوی او می‌خوانند. گنبدخانه مطابق معمول قاعده‌ای مربع و سقفی مدور دارد اما منطقه انتقال از مربع پایه به دایره سقف به روشی خاص یا استفاده از مقرنس‌هایی با طاق‌های درشت در دور تا دور گنبد طراحی شده و از میرزات این گنبدخانه محسوب می‌شود. تزئین مقرنس‌های گنبدخانه متأخر به نظر می‌آید، اما طرح کلی گنبد نمودار قدمت آن است. گنبدخانه از دو سوی شرق و غرب به دو شبستان کوچک - با طاق‌های نسبتاً بزرگ - اتصال دارد که در واقع مکمل فضای گنبدخانه به شمار می‌روند.

سه طرف دیگر صحن را شبستان‌های مسجد در بر گرفته‌اند. جبهه غربی مسجد دارای شبستان آجری زیبا و ظریفی است و در زیر آن شبستان دیگری قرار دارد که مکانی محفوظ‌تر و دنج‌تر را برای عبادت عرضه می‌دارد. شبستان شرقی ساده‌تر با دهانه‌هایی بزرگ‌تر است و قدیمی‌تر به نظر می‌رسد. شبستان‌های شرقی و غربی که در امتداد طول حیاط قرار گرفته‌اند هنگامی که به میانه حیاط می‌رسند دهانه‌ای بزرگ‌تر و طرحی متفاوت می‌یابند که تظاهر آن در نمای بیرونی، ایوان‌های کوچک و کم‌عمق شرقی و غربی مسجد است. شبستان شمالی از دو شبستان یاد شده کوچکتر است و ایوان شمالی که در میانه آن نشسته، آنرا به دو پاره تقسیم می‌کند. ترکیب این ایوان و شبستان نیز از دیدنی‌های مسجد است.

ورودی اصلی مسجد در جبهه غربی قرار دارد. این ورودی دارای سردری مرتفع با طاق مقرنس ریز گچی است. پشت سردر فضای ورودی قرار دارد که سقفی رسمی پندی دارد. مخاطب با گذر از فضای ورودی از طریق یکی از طاق‌نماهای جبهه غربی به حیاط می‌رسد. فضای ورودی در راستای محور سردر قرار نگرفته است. به نظر می‌رسد این شکست محور حرکت در ورودی به لحاظ عدم همخوانی محل سردر با نمای داخلی صحن ایجاد شده و این نکته خود می‌تواند گویای عدم همزمانی ساختمان سردر با مسجد باشد. البته این عدم همخوانی می‌توانست به

تصویر شماره یک - ایوان اصلی (سمت قبله)

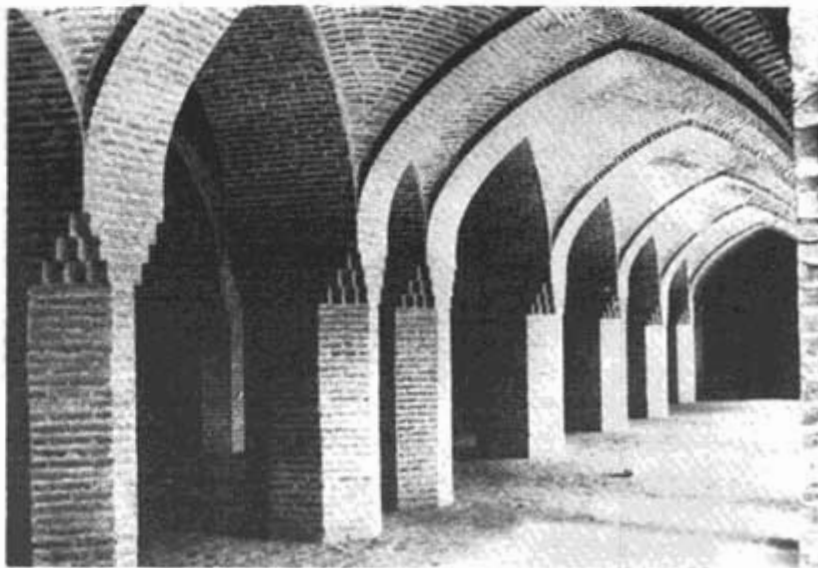
تصویر شماره دو - ایوان شمالی

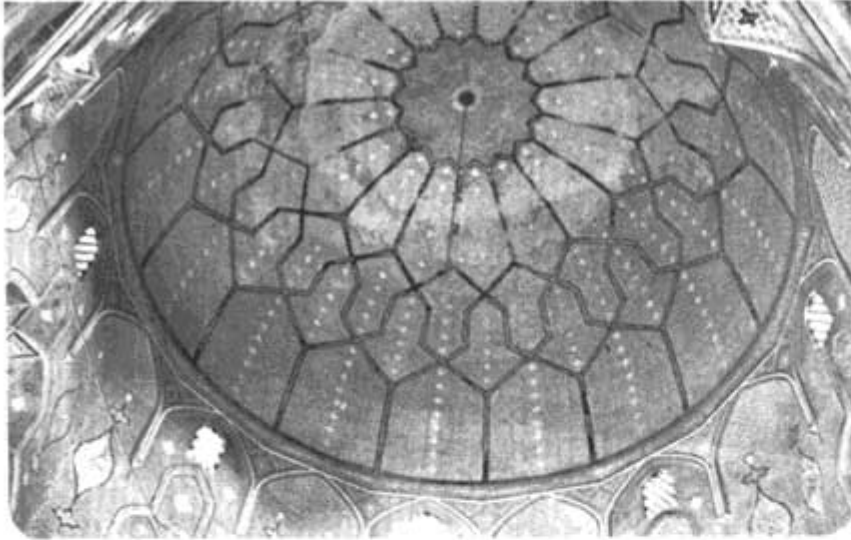

تصویر شماره سه - قسمتی از صحن مسجد

تصویر شماره چهار - شبستان جبهه غربی

تصویر شماره پنج - زیر گنبد مسجد

تصویر شماره شش - نمای بیرونی گنبدخانه

تصویر شماره هفت - بخش اصلی سردر مسجد

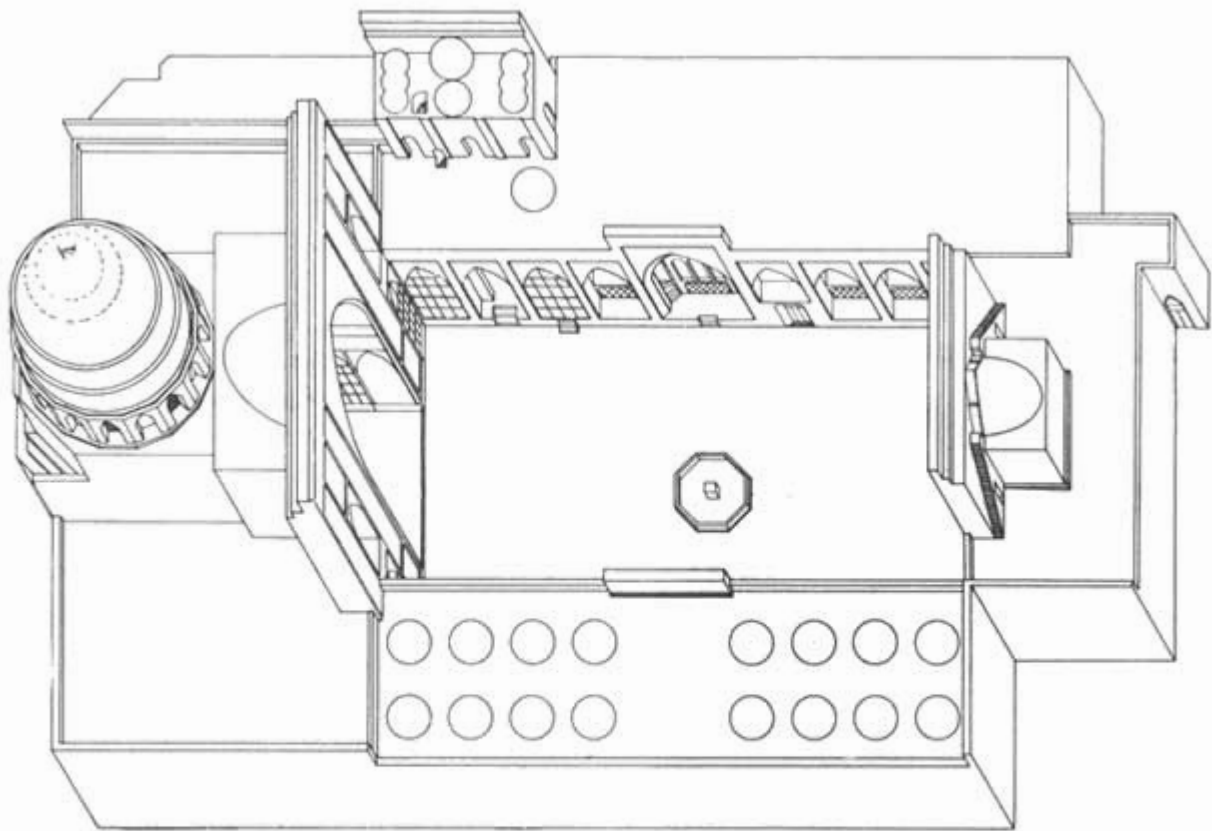
صورت زیبایی نیز در طرح ورودی حل و فصل شود. مسجد دارای ورودی فرعی دیگری هم هست که نظائر چندانی ندارد و در پشت جبهه شمالی قرار گرفته و مخاطب را با چند بار چرخش به درون هدایت می‌کند.

علاوه بر آنچه از معماری مسجد گفته شد می‌توان از تناسب دلنشین نماها و فضاها، نحوه تزئین بنا، هندسه مقرنس‌های زیبا و پرکار، نورپردازی‌های فکر شده فضاها و ... در این مسجد درس‌های فراوانی آموخت.

یادداشت:

۱- برای اطلاع بیشتر از تاریخچه مسجد و تغییر و تبدیلات آن در طول زمان به منابع زیر مراجعه کنید:

- مشکوتی، نصرت‌الله: فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران. تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی، ۱۳۴۹.
- مصطفوی، سیدمحمد تقی: آثار تاریخی طهران، مجلد اول، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۶۱.
- فیض، عباس: گنجینه آثار قم، جلد دوم، قم، ۱۳۵۰.

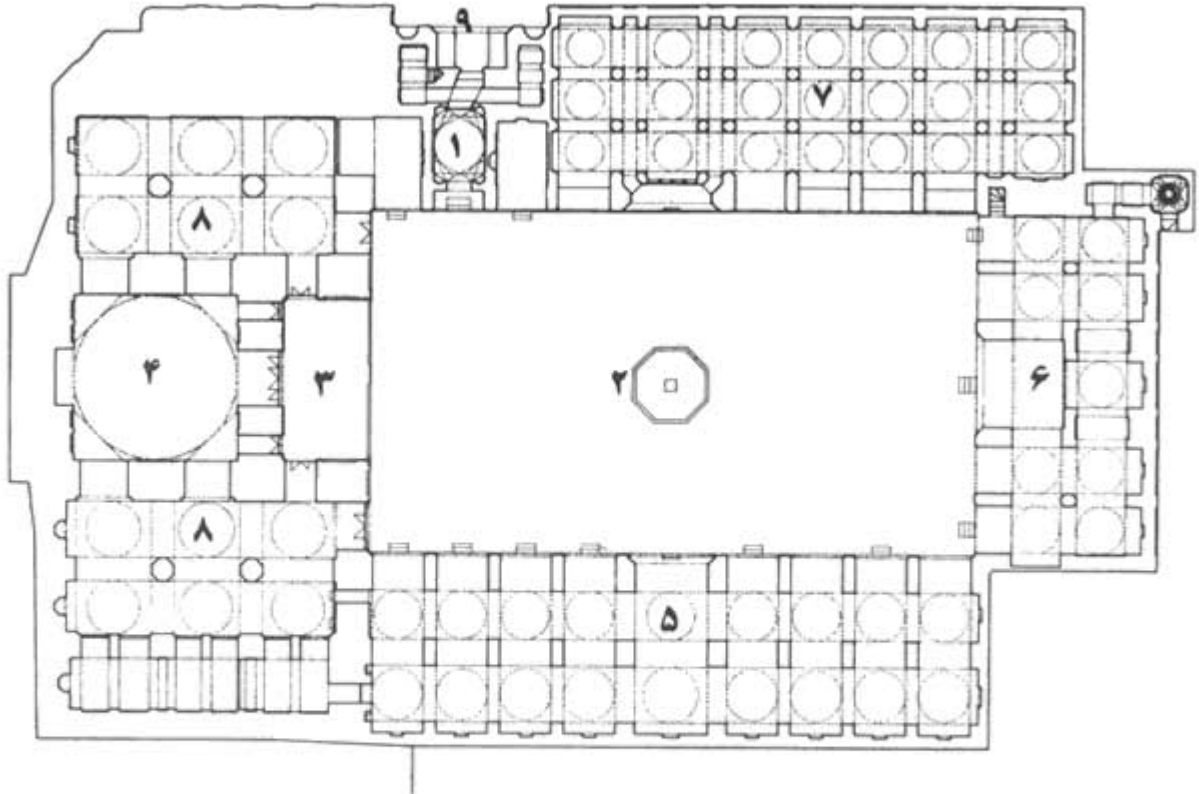

پرسپکتیو آگزونومتري

Oxonometric projection

"Masjid Jameh Qom"

Plan: First Floor

پلان طبقه اول

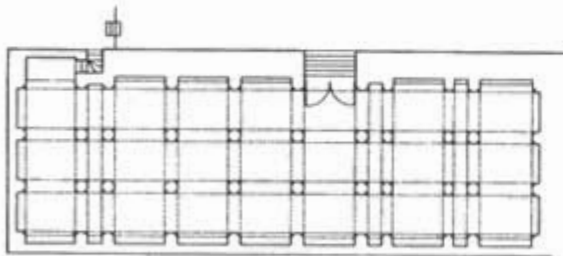
- ۶- ایوان شمالی
- ۷- شبستان غربی
- ۸- شبستان‌های دو طرف گنبدخانه
- ۹- سردر ورودی
- 6: North Ivan
- 7: Western Shabistan
- 8: Side Shabistan of the Gunbad Khaneh
- 9: Jello Khan

- ۱- فضای ورودی اصلی
- ۲- صحن
- ۳- ایوان سمت قبله
- ۴- گنبدخانه
- ۵- شبستان شرقی
- 1: Hashti
- 2: Courtyard
- 3: South Ivan
- 4: Gunbad Khaneh
- 5: Eastern Shabisten

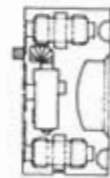
نما - مقطع ب - ب

Section-Elevation B-B

پلان زیرزمین شبستان غربی

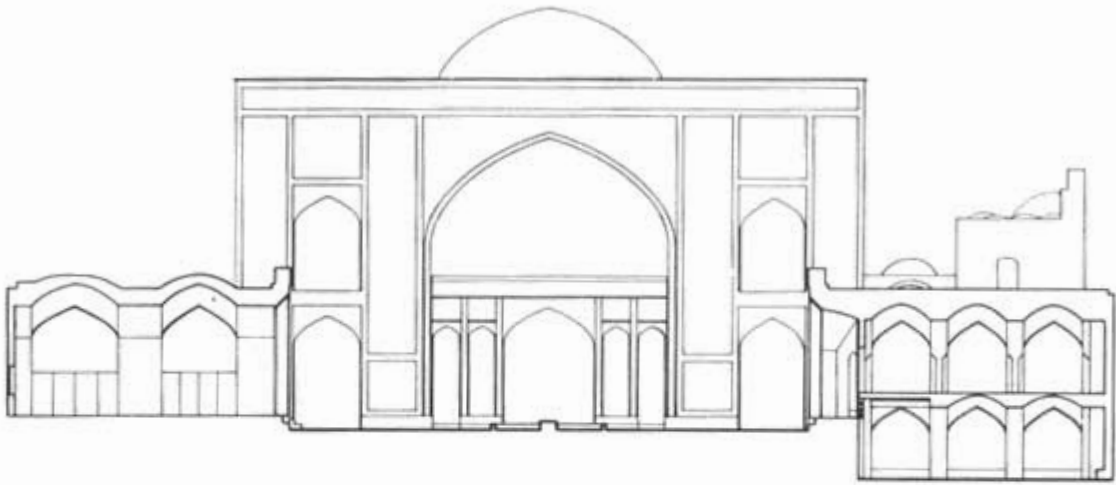
Plan: Basement of the Western Shabistan

پلان بالای ورودی

Plan: Entrance, Second Floor

"Masjid Jameh Qom"

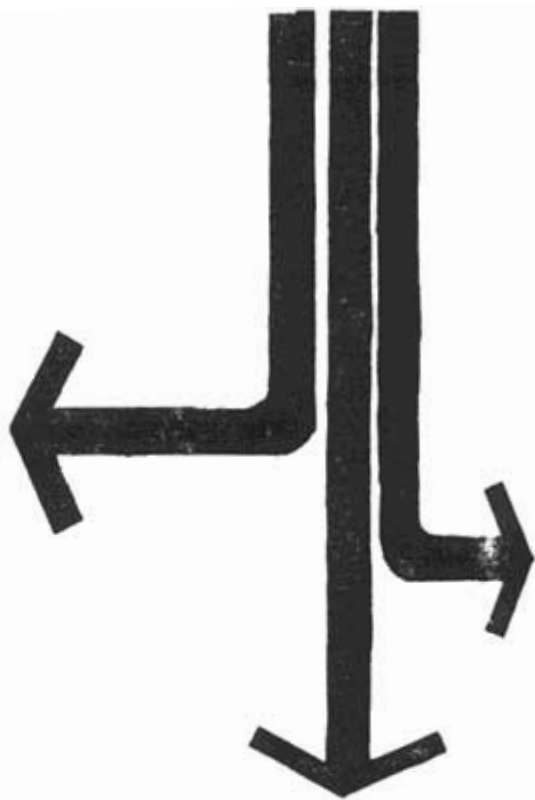

نما - مقطع الف - الف

Section-Elevation A-A

"Masjid Jameh Qom"

خبیر

فارغ التحصیلان دانشکده در مقطع کارشناسی ارشد

از ابتدای سال ۱۳۷۲ تعداد زیادی از دانشجویان دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته مهندسی معماری شدند. نشریه صفا و طبقه خود می‌داند تا جهت اطلاع آن دسته از علاقمندانی که نیاز به اطلاعات در زمینه‌های مختلف تخصصی معماری دارند، فهرست عناوین این رساله‌ها را به چاپ رساند.

و ضمن پوزش از اشتباهی که در صفا شماره (۹۰۱۰) در مورد ذکر اسامی استادان راهنما و دانشجویان پیش آمده بوده، مجدداً فهرست اصلاح شده که با علامت ستاره مشخص گردیده، انتشار می‌یابد.

نام دانشجو	عنوان رساله	استاد راهنما
فرزین امامی نمین	مجتمع کشاورزی دانشکده ساری	مهندس شبیانی، مهندس خراسانی زاده
پریسا اتحاد و محسن ضرابی	مرکز اداری و تجاری برزن فولاد شهر B	مهندس شبیانی، دکتر رازجویان
حمیدرضا احمدی	هتل بروجرد	مهندس شبیانی
پرویز امیدی نویبجاری *	طراحی مجتمع توریستی لاهیجان	دکتر رازجویان، دکتر پرویز وزیری
ناهید بدیعی	معماری دیپلماتیک مرکز کنفرانس های بین المللی	دکتر رازجویان
محمد حسین بحرالعلومی	مجموعه توریستی یزد	دکتر پرویز وزیری
بهناز بهروزنیا	برج شهرداری تهران	مهندس شبیانی
حسن تقوایی	طرح جامع دانشگاه هنر «کرج» و طراحی دانشکده معماری و شهرسازی	دکتر سمیعی، مهندس جودت
ارپل نومه قامیل موش اباده *	مناسب سازی محیط شهری برای معلولین	دکتر زهره دانشپور، دکتر پاکزاد
مصطفی خاوری نژاد	مرکز فرهنگی کیش	مهندس شبیانی، مهندس خراسانی زاده
وحید خواجه پور	طرح جامع دانشگاه هنر	مهندس جودت
کیوان داودی	دانشکده منابع طبیعی سمنان	مهندس شبیانی، مهندس خراسانی زاده
امید رهنما	کانون پرورش اندیشه و آفرینش های هنری بهارستان	مهندس جودت، دکتر سمیعی
عباس رضی زاده	پژوهشی در زمینه مشکل مسکن ایران (مسکن بهینه)	دکتر زرگر، دکتر پرویز وزیری
یلدا روحی پور	مطالعات جهت طراحی هتل ۵۰۰ اتاقه	مهندس شبیانی، مهندس خراسانی زاده
علیرضا سعیدی گلستانی	مطالعات و برنامه ریزی و طرح دانشکده هنر مشهد	مهندس نوایی
مژگان صفائی راد	سینما تئاتر علمی و آموزشی	دکتر سمیعی
مهران طائفی نصرآبادی *	طراحی دانشکده علوم دریایی کیش	مهندس شبیانی
رامین فرشچیان	مرکز هنرهای نمایشی	دکتر سمیعی
امیرشجاع الدین فیضی	مؤسسه پژوهشی فن مخابرات ایران	مهندس جودت، مهندس پدیدار
محمود کلانتری	بنای بزرگ شهرداری تهران	مهندس شبیانی
حسین کمره	کتابخانه مرکزی دانشگاه ارومیه	مهندس جودت
احمد کاظمی مجدآبادی	طراحی یک مجموعه مذهبی و فرهنگی و نجاری در شمال شرفی تهران	مهندس شبیانی
غفور گلبابائی	مجموعه ورزشی در شهر کرج	مهندس جودت، مهندس فریدنی
ندا مدرسی	مرکز صنایع دستی	مهندس شبیانی، مهندس خراسانی زاده
خلیل محمدی اصلی	مرکز سمینارهای بین المللی	مهندس جودت
محمد کاظم محمدی عراقی	طرح گسترش آستانه حضرت عبدالعظیم (ع) و بهسازی بانف اطراف آن	دکتر غفاری
مژگان نودری	دانشکده منابع طبیعی سمنان	مهندس شبیانی، مهندس خراسانی زاده
محمود نواب *	طراحی مجموعه های مسکونی پرتراکم	مهندس شبیانی

مسابقه معماری:

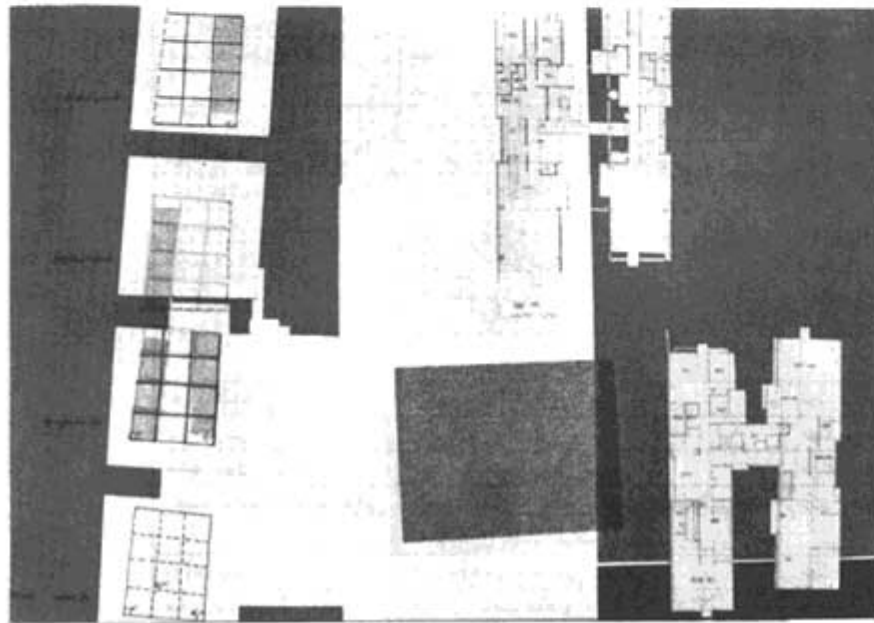
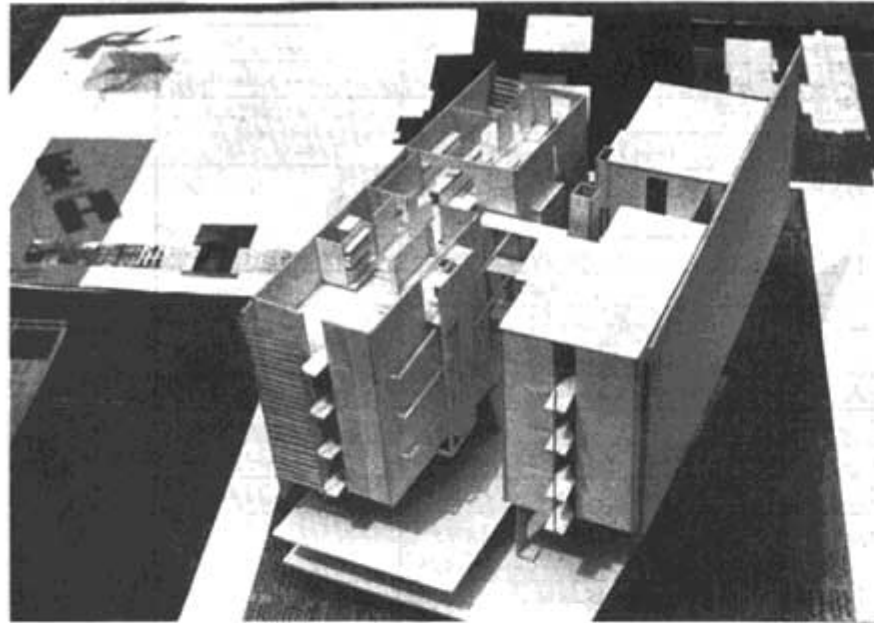
تابستان سال ۱۳۷۲، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی شاهد مسابقه معماری بود که طس آن مؤسسه‌ای خصوصی با همکاری این دانشکده طرح مجموعه مسکونی خود در تهران را با زیربنایی حدود ۳۵۰۰ متر مربع بین تعداد معدودی از دانشجویان که حداقل طراح معماری چهار خود را گذرانیده بودند به مسابقه گذاشت.

در این مسابقه برای طرح‌های منتخب جوایزی نیز به شرح زیر در نظر گرفته شد.

- طرح انتخابی اول چهارمیلیون ریال برای اجرا
- طرح انتخابی دوم دو میلیون ریال
- طرح‌های انتخابی سوم یک میلیون ریال و چهارم هر یک
- طرح‌های انتخابی پنجم نیم میلیون ریال و ششم هر یک

هیئت داوران مسابقه متشکل از آقایان دکتر پرویز وزیری، دکتر محمود رازجویان و مهندس محمدرضا حودت بودند که از بین یازده طرح رسیده، طرح مشترک آقایان ارشیا محمودی و سام طهرانچی را به عنوان منتخب سوم و طرح آقایان سهیل شوکلی، خسرو شکیبیا و محمدرضا نیک‌بخت را مشترکاً به عنوان منتخب پنجم معرفی نمودند.

۱- ماکت طرح با نمایش قسمت درونی.

۲- پلانهای طبقات نیپ و پلان آخرین طبقه. توضیح مفهومی استراکچر و اجزاء در سمت راست تصویر.

معرفی کتاب

ورودی نسبت به امتداد معبر، مکان استقرار ورودی نسبت به معبر خصوصیات معماری فضاهای ورودی، عناصر و ترکیب شکلی فضای ورودی را بررسی کرده و نیز به نحوه ترکیب فضای ورودی با سطوح و عناصر مجاور انواع تزیینات و گرما در فضای ورودی می‌پردازد.

زندگی جدید- کالبد قدیم، گزیده‌ای از بناهای با ارزش تاریخی

وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان میراث فرهنگی کشور

ناشر: وزارت مسکن و شهرسازی

چاپ اول، ۱۳۷۲، قطع رحلی.

۱۶۰ صفحه، قیمت ۲۵۰۰ تومان

لزوم مرمت و احیاء ابنیه و بافت‌های تاریخی از جمله مسایلی است که در معماری و فرهنگ این مرز و بوم از درجه اهمیت بسیار والا‌یی برخوردار است. کتاب حاضر با انتخاب پنجاه و یک نمونه از بناهای معماری سنتی ایران برخی از بناهای احیاء شده را در مجموعه‌ای آرا به داده‌اند.

شبکه ارتباطی در طراحی شهری،

دکتر فریدون قریب، انتشارات دانشگاه تهران

قطع رحلی، چاپ اول، آذر ۱۳۷۲

۱۵۷ صفحه، قیمت ۲۸۰ تومان

شبکه ارتباطی شهر که نقش شریان‌های حیاتی آنرا ایفاء می‌نماید در طرح‌های توسعه شهری، در زمره عوامل تعیین‌کننده محسوب می‌شود.

در کتاب حاضر، نویسنده ضمن بررسی تاریخچه پیدایش وسایل نقلیه و ترافیک انواع شبکه‌های ارتباطی شهری را مورد بررسی قرار داده است.

همچنین در فصول مختلف این کتاب، نویسنده به بررسی فضا و سیمای خیابان، مقاطع عرضی، تقاطع‌ها و دور برگردان‌ها و نیز عناصر طراحی شبکه ارتباطی شهر پرداخته است.

مجموعه مقاله‌های معماری و شهرسازی،

معماری دیکانستراکشن، معماری دیکانستراکتیویست

مهندسین مشاور محمدرضا جودت و همکاران

قطع وزیری، چاپ اول، آذر ۱۳۷۲

۳۰۸ صفحه، قیمت ۵۰۰ تومان

در پی انتشار اولین شماره از مجموعه مقاله‌های معماری و شهرسازی تحت عنوان «نو معماری را ترسیم می‌کنی ولی من آنرا می‌سازم»، مهندسین مشاور محمدرضا جودت دومین شماره از این مجموعه را تحت عنوان معماری دیکانستراکشن، معماری دیکانستراکتیویست، منتشر نموده است.

در فصول مختلف این کتاب مترجمین به آرایه زبانه‌های تاریخ این دو نگرش در معماری، طرز تفکر و فلسفه آن پرداخته‌اند.

فضاهای ورودی خانه‌های تهران قدیم،

مهندس حسین سلطانزاده، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، شهرداری تهران

چاپ اول، ۱۳۷۱، قطع خشتی

۱۵۲ صفحه، قیمت ۳۷۵ تومان

کتاب حاضر مجموعه‌ای مصور از فضاهای ورودی خانه‌های تهران قدیم است. در این کتاب موقعیت

کتاب در دست چاپ:

در پی تصمیم کمیته انتشارات دانشکده معماری و شهرسازی و تصویب کمیته انتشارات دانشگاه شهید بهشتی کتب ترجمه شده ذیل در دست تهیه می‌باشند.

کتاب

1- Architecture and city planning in the Twentieth century.

به فلم

Vittorio Magnago Lampugnani.

ناشر

Van Nostrand Reinhold / New York , 1985.

ترجمه: خاتم مهندس لادن اعتضادی

کتاب

2- Architekturgeschichte des 20 Jahrhunderts

Jurgen Joedicke

Stuttgart 1990

به فلم

ناشر

ترجمه دکتر علی غفاری

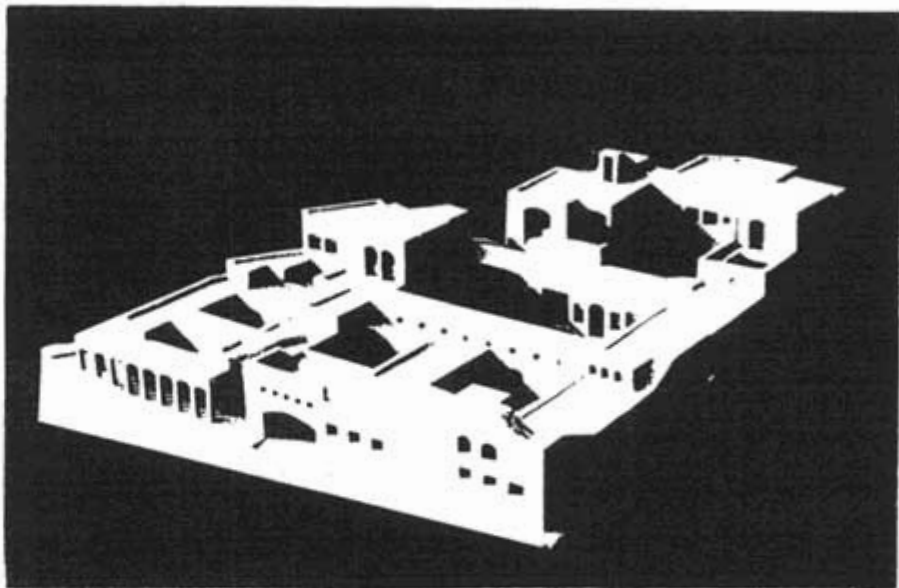
اثر دانشجو

خرائق

شهرکی پر زصفا
 از سر مهر و وفا
 در دل کوه و کویر
 بسی (هماهنگ و نظیر)
 شد بنا روی زمین
 سرچ اربع به کمین
 سوی هر جانب دشت
 درب و دیواره بگشت
 و نوازنده دهر
 چه نوازیده به شهر
 برتر از ساز و سه تار
 به سرانگشت بهار
 کوجهما قلب سپید
 به تماشای وحید
 همه دربند حصار
 شده شهری چو انار
 خانه‌ها دانه نور
 و کلوخش زیلور
 تاج مجموعه منار
 پر ز مضراب و زتار

حاصل زحمت گبر
 با بسی کوشش و صبر
 زیر آن شهر فشنگ
 در میان شن و سنگ
 می‌تراود ز قنات
 اشک شفاف حیات
 این خرائق که کنون
 نای و نی برده درون
 در بیانش چه سخن
 که زبندان و چمن
 وز کویر و گل شور
 تا بلند اختر نور
 اندر این دیر کهن
 رفته در قالب فن
 شهر مژگان که چنین
 دیده شد روی زمین
 شاید از دید زمان
 بیش از این باد گران
 بیش از این باد گران

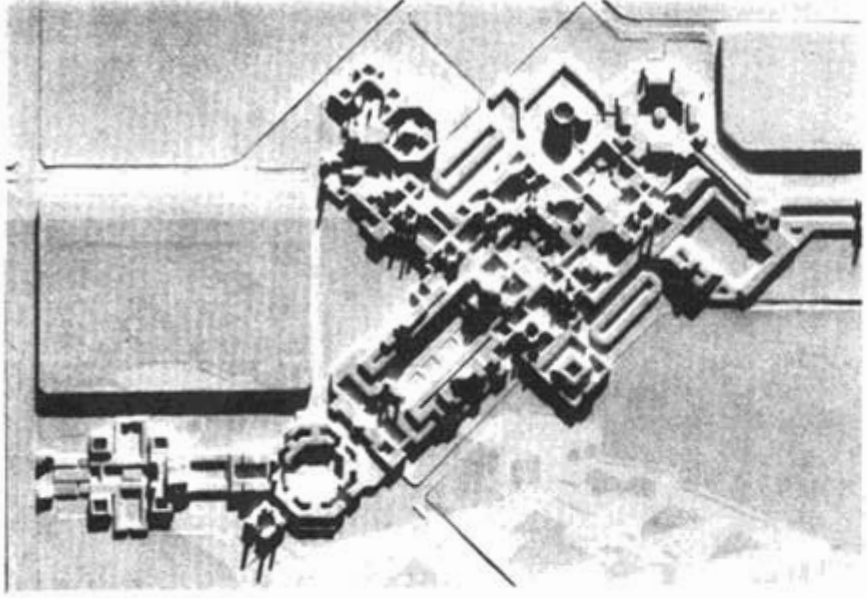
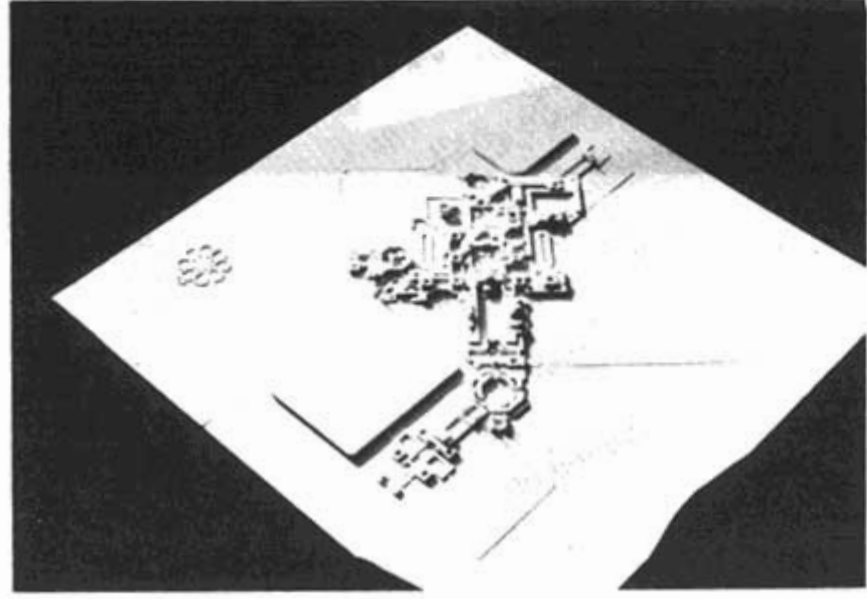
نشریه صفا زیر پوشش این عنوان، فضای مناسبی جهت آرایه آثار دانشجویی، اعم از پروژه، مقاله، مضمون، تصویر چند ماکت از دروس طراحی معماری دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی و یک قطعه شعر از دانشجوی دانشکده معماری یزد آرایه می‌گردد، امید است که با همکاری دانشجویان عزیز به تنای شماره‌های آینده افزوده شود.

جهت اشتراک سالیانه صفتاً لطفاً مبلغ ۴۰۰۰ ریال
به حساب شماره ۹۰۰۲۸ بانک ملی شعبه دانشگاه
شهید بهشتی - اوین واریز و اصل رسید بانکی
مربوطه را به همراه برگه تکمیل شده زیر به
صندوق پستی ۱۹۸۳۵/۳۲۶ ارسال نمایید.

در صورت تمایل به دریافت تک
شماره‌های صفتاً برای هر شماره مبلغ ۰۰۰ ریال به
حساب فوق واریز و رسید بانکی مربوطه را به
همراه درخواست خود به دفتر نشریه ارسال
فرمایید.

دانشجو: محمدعلی ایمانی
استاد: دکتر پرویز وزیری
موضوع: منزل مسکونی
معماری: پیک

صفحه

نشریه علمی پژوهش معماری و شهرسازی
پرگ در خواست اشتراک

شماره:

نام:

نشانی کامل:

شماره (فاکس):

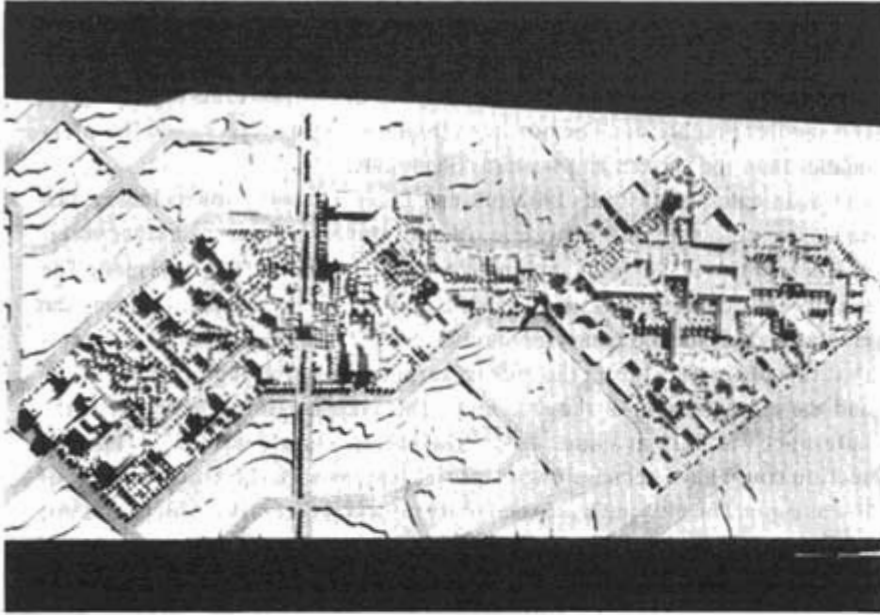
تلفن:

شماره و تاریخ رسیدن بانک و نام بانک و شعبه مربوطه:

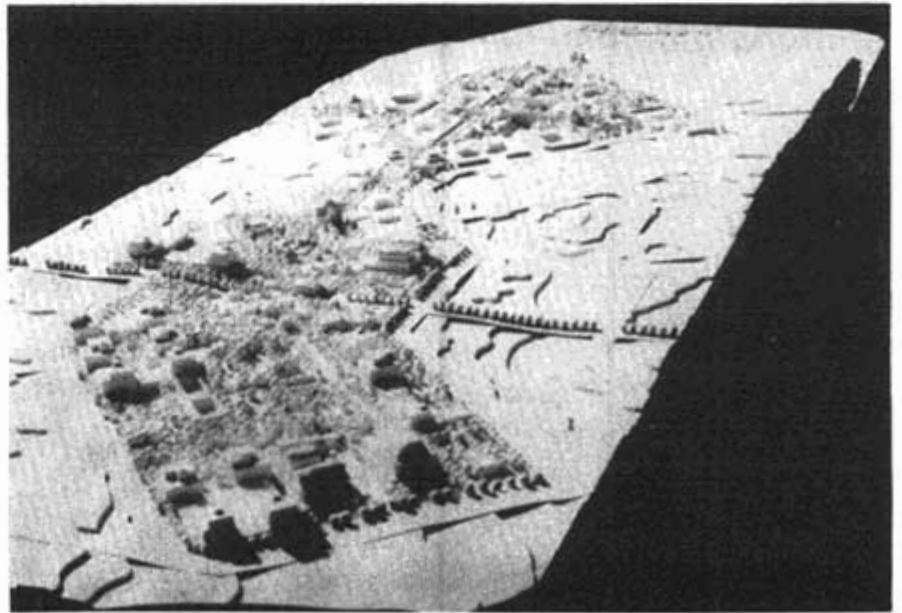
تاریخ:

امضاء:

لطفاً در این قسمت چیزی ننویسید

دانشجو: کیامرز جوانمردی
استاد: دکتر پرویز وزیر
موضوع: دانشگاه یزد
معماری: هشت

دانشجو: محمد دانائی پور
استاد: دکتر غفاری
موضوع: مرکز خدمات شهرک مهدیه قم
معماری: هشت

SOFFEH

Architectural Science & Research

The Journal of:

The School of Architecture & Urban

Planning Shahid Beheshti University

P.O. Box 19835-346, Tehran, IRAN

Tel: 021-2141673

Telefax; 021-290440

No.11-12. March 1994

Director: Dr. Akbar Zargar

Editor-in-Cheif: Dr. Mahmood Razjouyan

Executive Editor: Bahram Ghadiri, M.A.

Public Relations: Zand Harirchi

English Section: Bahman Adibzadeh, M.Arch, Amin Sadeghi, Illona
Haghshenas

Subscription: Soheila Nahid, M.A.

Graphic Design: Mahmood Jalali, M.Arch, Mehdi Ghaffari, Arash Mehregani
Behzad Vafaei, Ali-Reza Oftadeh, Babak Mottaleb Nezhad, Houtan Ahmadi.